National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1927:14
FINANSDEPARTEMENTET

YTTRANDE

ANGÅENDE ALLMÄNNA PRINCIPER

FÖR

EN NY GRUVLAGSTIFTNING

STOCKHOLM
1927

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1927

Kronologisk förteckning

1. Betänkande angående åtgärder för tryggande av skogsvårdsstyrelsernas ekonomi m. m. Marcus. 109 s. **Jo.**
2. Utredning med förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet Av N. Herlitz. Norstedt. (1), 289 s. **Ju.**
3. Betänkande med förslag till lag om vissa av landsting eller kommuner drivna sjukhus m. m. Norstedt. 89 s. **S.**
4. Utredningar till belysande av arbetsfredsfrågan. Norstedt. 387 s. **S.**
5. Betänkande och förslag rörande den andliga vården vid armén. Norstedt. 51 s. **Fö.**
6. Supplement nr 3 till Sverges familjenamn 1920. Stat. repr. anst. 31 s. **Ju.**
7. Betänkande angående sjöfartsavgifter. Idun. 376 s. **H.**
8. 1926 års pensionsutredning. Betänkande med förslag till ny civil pensionslag m. m. Marcus. 165 s. **Fi.**
9. Hussvampen och konservering av trä mot röta. Kungl. Byggnadsstyrelsens meddelande nr 2. Tullberg. 68 s. 16 s. pplanscher. **K.**
10. Betänkande med förslag till lag om sinnessjuka och om undersökning angående sinnesbeskaffenhet m. m. 1926 års sinnessjuksakkunnigas betänkande. 1. Norstedt. 128 s. **S.**
11. 1924 års bankkommitté. Betänkande med förslag till lag om ändring i vissa delar av lagen den 22 juni 1911 (nr 74)) om bankrörelse m. m. Marcus. 228 s. **Fi.**
12. Betänkande med förslag angående den statsunderstödda egnahemsverksamheten. Marcus. 269 s. **Jo.**
13. Betänkande med förslag angående vidgad rätt till utträde ur svenska kyrkan jämte därmed sammanhängande frågor. Norstedt. 428 s. **Ju.**
14. Yttrande angående allmänna principer för en ny gruvlagstiftning. Tiden. 175 s. **Fi.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

ALLMÄNNA PRINCIPER FÖR EN NY GRUV-LAGSTIFTNING

SOCIALISERINGSNÄMNDEN

YTTRANDE

ANGÅENDE ALLMÄNNA PRINCIPER

FÖR

EN NY GRUVLAGSTIFTNING

STOCKHOLM
BOKFÖRLAGS-A.-B. TIDENS TRYCKERI
1927.

KUNGL. BIBLIOTEKET

FÖRORD.

Kungl. Maj:t har den 13 mars 1925 med hänsyn till det socialiseringsnämnden lämnade uppdrag att verkställa utredning angående lämpligheten av och betingelserna för ett överförande i samhällets ägo eller under samhällelig kontroll av naturtillgångar och produktionsmedel, som äro för landets ekonomi och befolkningens välstånd av större vikt eller eljest prövas böra omhänderhavas av samhälleliga organ, åt nämnden uppdragit att inkomma med yttrande angående de allmänna principerna för en ny gruvlagstiftning och det förslag till dylik lagstiftning, som utarbetats och framlagts av 1920 års gruvlagstiftningssakkunniga. Vid avgivande av sitt yttrande skulle nämnden vara oförhindrad att uttala sig om de övriga spörsmål, vilka komma under övervägande i samband med frågan om en ny gruvlagstiftning. Dock skulle en utredning angående åtgärder, som må vara erforderliga för utnyttjande av statens rätt såsom innehavare av vissa gruvföretag, icke få fördröja avgivandet av yttrande i fråga om en ny gruvlagstiftning.

Till fullgörande av det åt nämnden sålunda givna uppdraget har nämnden i augusti 1927 till Konungen ingivit efterföljande yttrande angående allmänna principer för en ny gruvlagstiftning, med av undertecknade Falkman och Lindblad avgiven gemensam reservation beträffade vissa delar av nämndens yttrande.

SOCIALISERINGSNÄMNDEN.

Gustav Möller

Gunnar Andersson *Oscar Falkman* *Henning Leo*

Axel Lindblad *Rickard Sandler* *Gustaf F. Steffen*

INNEHÅLL.

Sid.

Förord 5

Sammanfattning av socialiseringsnämndens yttrande och förslag 9

A. Utredningar angående den svenska gruvhanteringen och gruvlagstiftningen.

I. De svenska malmernas och värdefullare bergarternas geologiska och topografiska förekomstsätt 16

II. Malmletningen och dess betydelse för kännedomen om landets mineraltillgångar 21

De viktigare malmupptäckterna i Sverige 21

Upptäckarverksamheten enligt den officiella statistiken 23

Upptäckarverksamheten under åren 1916—1925 närmare belyst 27

Den statliga malmletningen 28

Sammanfattning 29

III. Vårt lands malmtillgångar 31

Järnmalmstillgångar 31

Övriga malmer 36

IV. Vår malmhushållning och malmpolitik 40

De svenska malmtillgångarnas betydelse för världshushållningen 41

Den inhemska järnhanteringen och malmtillgången 43

Samhörigheten mellan järnverk och gruvor i syfte att trygga malmförsörjningen 46

Ifrågasatt järntillverkning i övre Norrland 47

Malmexporten 48

Framtidsutsikter 51

V. Statsgruvefält 54

VI. Statens ekonomiska verksamhet på bergshanteringens område 57

Statens direkta intressen i gruvnäringen 57

Statens direkta inkomster av gruvnäringen 63

VII. Gruvnäringens organisation, räntabilitet och allmänna ekonomiska betydelse 65

Gruvnäringens organisation 65

Gruvnäringens räntabilitet 66

a) Undersökningsmaterialets omfattning 66

b) Luossavara-Kirunavara aktiebolags förhållande till Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund 67

Sid.
c) Räntabilitetens beräkning ... 69
d) Det inbetalade kapitalets räntabilitet ... 71
e) Trafik-A.-B. Grängesberg-Oxelösunds räntabilitet ... 75
f) De integrerade gruvornas räntabilitet ... 77
Gruvnäringens allmänna ekonomiska betydelse ... 77
VIII. Ägande- och förfoganderätten till mineralen ... 82
Gruvrätten under medeltiden ... 83
Tiden 1523—1723 ... 88
a) Gruvrätten under 1500-talet ... 88
b) 1600-talets författningar ... 90
1723 års förordning och tiden därefter ... 93
a) 1741 och 1757 års författningar ... 96
b) 1855 års gruvestadga ... 98
c) 1884 års ännu gällande gruvestadga ... 100
Meningsskiljaktigheter rörande ägande- och förfoganderätten under senaste årtiondens gruvlagstiftningsförsök ... 101
Rättsvetenskapens ståndpunkt till äganderättsfrågan ... 102
Statens höghetsrätt över mineralen ... 103
IX. Olika system inom gruvlagstiftningen ... 106
Olika system ... 107
Upptäckarens ställning i de olika systemen ... 108
Villkor för rätt till gruvdrift enligt de olika systemen ... 109
Möjligheten av att i ett inmutningssystem införa villkor som pläga förbindas med rätt till koncession ... 111
a) Statlig avgäld ... 111
b) Statens rätt att inlösa gruva ... 113
c) Bestämmelser mot rovdrift m. m. ... 113
d) Vissa andra villkor ... 113

B. Socialiseringsnämndens förslag angående principerna för en ny gruvlagstiftning.

X. Ägande- och förfoganderätten till ännu oupptäckta eller ej i bruk tagna mineraltillgångar bör klart angivas tillkomma staten ... 115
XI. Jordägarens ställning i gruvlagstiftningen ... 119
Jordägarens betydelse för gruvnäringen ... 119
Jordägarens andelsrätt bör bortfalla ... 122
Jordägarens rätt till ersättning för mark samt för skada och intrång 122
XII. Upptäckaren-inmutarens ställning i gruvlagstiftningen ... 124
Upptäckaren-inmutarens betydelse för gruvnäringen ... 124
Den enskilda letarverksamheten bör fortfarande främjas ... 124
XIII. Statens ställning i gruvlagstiftningen ... 127
Statens uppgifter beträffande gruvnäringen ... 127
Olika tänkbara former för utövande av statens uppgifter ... 129

Sid.

a) Statligt gruvmonopol 130
b) Inmutnings- eller koncessionssystem 132
c) Rätt för staten att tvångsvis övertaga av annan nyinmutad fyndighet 132
d) Rätt för staten till hälftendel i nyinmutad fyndighet 136
Inmutarens rätt till gruva bör tidsbegränsas 139
Tidpunkten för gruvas återfall till staten 139
Ersättningsvillkoren vid statens övertagande av gruva 141

XIV. De inmutningsbara mineralen och villkor för gruvrättens utövande och bestånd 144
De inmutningsbara mineralen 145
Rätt till gruvdrift 146
Försvarsavgift 147
Påföljd för underlåtenhet att erlägga försvarsavgift 147
Statlig avgäld 148
Tillsyn över gruvdriften 149
Bestämmelser rörande malmhushållning, prispolitik, sociala välfärdsanordningar m. m. 149

Särskilt yttrande av Oscar Falkman och Axel Lindblad ... 152

SAMMANFATTNING AV SOCIALISERINGSNÄMNDENS YTTRANDE OCH FÖRSLAG.

I de vid socialiseringsnämndens tillsättande givna utredningsdirektiven anfördes bland annat angående kraven på en djupgående ekonomisk rekonstruktion av samhället följande. "Det gemensamma i alla dessa strävanden är att man önskar kringskära de enskilda ägarnas fria förfoganderätt till naturtillgångar och produktionsmedel för att mera direkt ställa dessa nationens rikedomar i det helas tjänst. Hitåt syfta exempelvis lagstiftningsåtgärder för vinnande av uppsikt över truster och karteller, förslag eller redan antagna lagar rörande arbetarnas medbestämmanderätt vid ledningen av de industriella företagen — 'industriell demokrati' — samt åtgärder för överförande under samhällelig kontroll eller direkt i samhällelig ägo av naturtillgångar, trafikanläggningar, industriella företag m. m. I samma riktning kan naturligtvis ock verka en lämpligt utformad koncessionslagstiftning rörande vattenfall, gruvor, skogar och andra naturtillgångar." Det framhålles vidare, att en schematisk socialisering av hela produktionen ligger fjärran från den i direktiven utvecklade tankegången ävensom att "produktionen icke får sjunka vid den överflyttning i allmän ägo av viktigare naturtillgångar och större produktionsmedel, som nationens påtagliga intresse befinnes anbefalla".

De ovan återgivna delarna av socialiseringsnämndens utredningsdirektiv beröra spörsmål, som upprullas i samband med en utredning rörande principerna för en ny gruvlagstiftning.

Mineralen, av vilka i detta sammanhang särskilt malmerna komma ifråga, äro en av vårt lands viktigaste naturtillgångar. Deras rationella utnyttjande är av största vikt för hela vårt

ekonomiska liv. Äganderätten till såväl de upptäckta som oupptäckta mineraltillgångarna har under vissa äldre tidsperioder ansetts oinskränkt tillkomma staten, men sedermera har den statliga äganderätten i praktiken släppts eller åtminstone starkt uttunnats genom de säregna regler, som utbildats beträffande förfoganderätten över malmerna och vissa andra mineral. Enligt dessa regler hava koncessionsinnehavaren eller, då fråga är om inmutningsbara mineral, inmutaren av en fyndighet och ägaren av den mark, varå fyndigheten är belägen att till hälften vardera fritt förfoga över gruvan och dess avkastning, så länge de iakttaga vissa av staten uppställda villkor för gruvdriften.

Socialiseringsnämnden har vid behandlingen av det till densamma hänskjutna ärendet haft att upptaga till prövning såväl frågan om ett riktigt avvägande i näringslivets och rättens intresse av förhållandet mellan enskilda parter som ock frågan huruvida och på vad sätt socialisering av en viktig naturtillgång bör ske.

Om det anses lämpligt, att staten gives tillfälle att mera allmänt taga aktiv del i gruvnäringen, uppstår dessutom frågan, under vilka former och genom vilket eller vilka organ staten bör idka gruvdrift. Lösningen av detta mycket omfattande och från gruvlagstiftningen artskilda problem bör dock icke få sitt uttryck i en *gruvlag*. Nämnden har heller icke funnit anledning att upptaga det till utredning och förslag i omedelbart samband med frågan om principerna för en ny gruvlagstiftning. Med hänsyn till nämndens allmänna utgångspunkter, sådana de framlagts i nämndens betänkande om Statens Järnvägar som allmänt affärsverk, må nu endast framhållas, att det organ, som kan bli avsett att omhänderhava en eventuell statlig gruvdrift, måste organiseras så att trygghet vinnes för en fullt affärsmässig förvaltning av ifrågavarande statsegendom.

Vid bedömandet av den inriktning, som bör givas åt en lagstiftning på gruvnäringens område, kan ingen annan grundsats än den om tillgodoseende av det allmänna bästa få vara avgörande. Folkhushållets välfärd är prövostenen för i vilken grad utrymme inom en dylik lagstiftning bör givas åt de skilda grupper, vilka hava eller anses hava speciella in-

tressen att bevaka inom gruvhanteringen. Staten, inmutaren och jordägaren ha från denna utgångspunkt sett inga anspråk på att ovägda få taga plats bland dem, som skola omhänderhava denna del av näringslivet. I den mån de äro nyttiga och nödiga för gruvnäringen i den meningen, att deras insatser öka de fördelar folkhushållet kan utvinna ur densamma, må de beredas inflytande över den; i den mån åter det kan visas, att en faktor upphört att ha betydelse för näringen eller att en ny tillkommit, bör detta återspeglas i den nya lagstiftningen. Lika litet på detta som på övriga områden av den samhälleliga produktionen skall denna hindras genom olämplig avvägning av de krafter, som driva densamma, eller belastas med döda kvarlevor av intressen, som en gång kunna ha varit sporrande för utvecklingen.

I sitt förhållande till gruvhanteringen har staten redan nu dubbla uppgifter att fylla.

Staten innehar och utövar den allmänna lagstiftningsmakten. Den har i detta hänseende att reglera bland annat de rättsliga normerna och formerna för förvärv av gruvrätt (exempel: fastställande av inmutnings- eller koncessionsförfarande) samt att bestämma rättsförhållandet mellan inmutaren eller koncessionsinnehavaren och jordägaren, att utfärda tekniska föreskrifter och säkerhetsbestämmelser för gruvdriften m. m.

Men staten har också ingripit i gruvnäringen genom att förvärva fyndigheter och ingå som delägare i gruvor. Den från lagstiftningsuppgiften vitt skilda verksamhet, som staten åtagit sig genom delägarskap i eller ägandet av gruvor, pålägger också staten själv liknande plikter inom gruvnäringen som staten kräver av den enskilde gruvföretagaren; vad som med hänsyn till folkhushållets intresse kan anses oförnuftigt får lika litet tillåtas staten som den enskilde näringsutövaren. Därav följer också, att för den enskilde gruvidkarens företagarverksamhet i lag givna regler böra gälla även för staten, då den uppträder som gruvföretagare. Sålunda bör exempelvis samma rättsliga ordning som för den enskilde är gällande ifråga om förvärv av gruvrätt göras tillämplig jämväl på det statliga företagarorganets verksamhet.

Vid bedömandet av frågan, huruvida staten bör tillerkännas ägande- och förfoganderätt till landets mineraltillgångar, har socialiseringsnämnden funnit, att redan bestående, i vederbörlig ordning försvarade gruvrättigheter hava förvärvats under sådana i lag givna villkor, att de icke böra genom en ny gruvlagstiftning upphävas. Om staten vill göra sig till deras ägare, må den genom köp eller annat avtal i vanlig ordning eller enligt allmän, utvidgad expropriationslag övertaga ägande- och nyttjanderätten till dem. Det förra tillvägagångssättet kan staten, utan särskild lagstiftning, använda från fall till fall när helst så befinnes lämpligt. På frågan om en utvidgad expropriationslagstiftning har nämnden icke ingått i detta sammanhang.

Vad åter beträffar ännu oupptäckta eller ej i bruk tagna mineraltillgångar, till vilka, enligt nämndens mening, enskild ägande- eller förfoganderätt icke föreligger, föreslår nämnden, att dessa uttryckligen förklaras vara statens egendom.

Proklamerandet av statens äganderätt till nya mineralfyndigheter bör emellertid ingalunda innebära, att ensamt staten skall bearbeta dessa fyndigheter. Såväl för att uppleta dem som för att utnyttja dem krävs medverkan av enskilda personer eller korporationer. Statens äganderätt bör därför så begagnas, att staten förbehåller sig att till hälften taga del i fyndigheternas utnyttjande, andra hälftenrätten bör på viss tid upplåtas till den, som i stadgad ordning därtill anmäler sig.

Den jordägaren nu enligt lag tillkommande rätten att till hälften taga del i utnyttjandet av en fyndighet, som av annan inmutats å hans ägor, kommer enligt nämndens förslag att bortfalla. Jordägarandelen, som tillkommit på grund av den betydelse jordägaren under tidigare århundraden tillmättes, då det gällde uppsökandet och utnyttjandet av malmer, saknar numera berättigande, sedan jordägarens betydelse för gruvnäringen blivit ringa eller ingen.

Vid avstående av mark för gruvdrift eller för av denna förorsakad skada och intrång, bör jordägaren utöver full ersättning för den materiella förlusten tillerkännas ersättning

även för den s. k. ideella skada, han i något fall kan anses komma att lida.

Nämnden föreslår, att en ny gruvlag skall byggas på ett inmutningssystem. Förvärv av gruvrätt skall generellt ske inmutningsvägen, vilken regel skall gälla även för staten som företagare. Ingen åtskillnad göres på enskild eller kronojord ifråga om rätt till inmutning. För längre eller kortare tid gällande inmutningsförbud kunna utfärdas, avseende vissa begränsade områden av landet: statsgruvefält. Dylika statsgruvefält kunna utläggas på såväl enskild jord som kronojord.

Inmutaren eller hans rättsinnehavare tillförsäkras att utnyttja den till inmutaren upplåtna hälftenrätten till fyndighet under 30 år efter det regelbunden brytning kommit i gång. Efter nämnda tid återfaller den genom inmutning förvärvade rätten till staten, som då äger rätt att inlösa gruvan. Begagnar staten icke sin lösningsrätt första gången den inträder, förlänges inmutarens nyttjanderätt i perioder om femton år.

Om staten använder sin hälftenrätt till att ingå som delägare i gruvföretaget — vilket bör ske endast i de fall staten verkligen har för avsikt att taga aktiv del i gruvdriften — uppstår mellan staten och inmutaren ett i gruvlagen reglerat enkelt bolagsförhållande med viss avtalsfrihet för parterna. Avstår staten från sin hälftenrätt för upplåtelsetiden, tillkommer den inmutaren; vill staten för längre eller kortare del av upplåtelsetiden arrendera bort sin hälftenrätt, skall inmutaren äga företrädesrätt till arrendet. Staten kan även med inmutaren träffa avtal om övertagande av dennes med inmutningen förenade rätt till gruva.

Nämnden har, i enlighet med sitt uppdrag, i sitt yttrande endast behandlat de principiellt viktigare spörsmål, som böra komma under övervägande vid utarbetandet av en ny gruvlagstiftning avseende de *inmutningsbara* mineralen. Detaljerna i de sakkunnigas till nämnden remitterade förslag ha således i allmänhet icke berörts i nämndens yttrande. Gällande koncessionslagstiftning för stenkol och salter har icke i detta sammanhang behandlats.

Innebörden av nämndens förslag kan sammanfattas i följande punkter:

1) Ägande- och förfoganderätten till landets ännu oupptäckta eller ej i bruk tagna mineraltillgångar (även sönade gruvor) tillkommer ensamt staten.
2) Gruvlagstiftningen bygges upp efter ett inmutningssystem med tidsbegränsad nyttjanderätt till inmutad fyndighet. Rätt till bearbetande av inmutningsbara mineralfyndigheter kan endast förvärvas genom inmutning (mutsedel).
3) Ägandet av den mark, varå inmutning sker, medför ingen rätt till del i inmutad fyndighet.

   För mark, som avstås för gruvdrift, så ock för av denna föranledd skada eller förlust å mark eller annan egendom skall utgå ersättning med fulla värdet och hälften därutöver. Vid bestämmande av ersättning skall hänsyn tagas jämväl till värde av annan beskaffenhet än rent ekonomisk.
4) Mutsedel meddelas på i lag angivna villkor åt den, som först gör ansökan därom.
5) Inmutning kan ske å såväl enskild jord som kronojord med de begränsningar, som krävas till skydd för hus och hem eller vissa offentliga eller enskilda anläggningar.

   Från rätt till inmutning kunna ock undantagas i lag eller förordning angivna särskilda områden: statsgruvefält.
6) Mutsedel medför rätt för inmutaren att på i lag angivna villkor erhålla utmål å inmutad fyndighet. Ansökan om utmål skall göras senast inom tre år från mutsedelns utfärdande, i annat fall vare den på mutsedeln grundade inmutningsrätten förverkad.
7) Inmutaren och staten äga rätt att till hälften var deltaga i gruvarbetet.
8) Senast vid utmålsläggningen skall staten hava anmält till inmutaren, huruvida staten vill bevaka sin rätt till del i

gruvan. Annars äge inmutaren fritt nyttja hela fyndigheten under den stadgade nyttjanderättstiden.

9) Vill staten för längre eller kortare del av inmutarens nyttjanderättstid upplåta sin hälftenrätt på arrende, skall inmutaren äga företrädesrätt till arrendet.

10) Gruvinnehavare skall för utlagt utmål erlägga en årlig försvarsavgift till staten med 10 kr. per hektar.

Erlägges ej försvarsavgift senast inom en skäligt tillmätt respittid, vare inmutningsrätten förverkad och gruvan sönad.

11) Den på inmutning grundade gruvrätten upphör efter 30 år, räknat från det regelbunden brytning pågått sex månader inom det utmålslagda området eller fem år från utmålsläggningen, såvitt staten senast inom utgången av tjugufemte året gjort anmälan till gruvinnehavaren, att den vill övertaga gruvan.

Har staten avstått från övertagande av gruva första gången rätten därtill stod öppen, förlänges tiden för inmutarens nyttjanderätt i perioder om femton år, varvid anmälan om statens övertagande av gruva vid slutet av sådan period skall ske senast fem år dessförinnan.

12) Vid statens övertagande av gruva tillfaller själva fyndigheten och de redan brutna mineral som finnas i gruvan jämte de för gruvans styrka och bestånd verkställda byggnader samt inrättningar för vandring upp och ned i gruvan utan lösen staten. Staten har rättighet och, på framställning av gruvinnehavaren, skyldighet att inlösa övriga för gruvan gjorda anläggningar och för gruvdriften anskaffade inventarier samt den mark, som inom eller utanför utmålet blivit för gruvdriften tagen i anspråk, i den mån sådan egendom är nödig och nyttig för fortsatt gruvdrift.

13) Vill staten åt annan överlåta att driva av staten övertagen gruva, skall den förutvarande gruvinnehavaren äga företrädesrätt därtill, om han i övrigt fyller de för överlåtelsen uppställda villkor.

A. UTREDNINGAR ANGÅENDE DEN SVENSKA GRUVHANTERINGEN OCH GRUVLAGSTIFTNINGEN.

Kapitel I.

DE SVENSKA MALMERNAS OCH VÄRDEFULLARE BERGARTERNAS GEOLOGISKA OCH TOPOGRAFISKA FÖREKOMSTSÄTT.

Berggrundens och de lösa jordlagrens mineral samt berg- och jordarter ha i vårt land som annorstädes sedan urgammal tid varit utnyttjade i med kulturens stigande utveckling allt högre grad.

Bortser man från de lösa jordlagrens betydelse som underlag för jordbruket, torde det äldsta kända tillgodogörandet vara användningen av flinta och vissa andra hårda stenarter till stenålderns redskap och vapen. De i kritlagren vid Kvarnby nära Malmö funna "flintgruvorna" med sina kvarliggande hjorthornshackor m. m. äro intressanta bevis för den äldsta "gruvdrift" i vårt land. Den i ålder närmast följande, som, frånsett bronsålderns föga kända hithörande förhållanden, i någon omfattning torde ha bedrivits, synes vara den järnmalmsvinning, som under århundraden bedrevs genom framtagande i myrar och sjöar av myr- och sjömalmer.

Redan under medeltiden hade vissa bergarter, som förekomma i några delar av landet, befunnits lämpliga som byggnadssten till mera bestående byggnadsverk och till det murbruk, som efter hand kom till allt större användning vid byggande av eldstäder och deras rökgångar eller då det gällde uppförande av stenhus.

Bränd kalk till murbruk blev tidigt en viktig vara, som fraktades långa sträckor från de kalkrikare till de kalkfattigare

delarna av riket. Byggnadssten, naturlig såväl som av lera tillverkat tegel, hade däremot länge i stort sett blott lokal användning. Först under det senaste halva till trekvarts århundradet, då nya transportmedel och stenbearbetningsmetoder kommit till användning, har värdefullare byggnadssten vunnit en mera utsträckt användning utanför sin ursprungliga geografiska förekomst.

Från den tid metallerna kommo i allmännare bruk och på grund därav efterfrågan på desamma blev allt större, begynner i vårt land uppsökandet och utvinnandet av den fasta berggrundens metallhaltiga mineral, malmerna. Malmbrytning ur fast berg torde i Sverige ha börjat under den tidigare medeltiden.

Först långt senare eller i slutet av 1500-talet fästes uppmärksamheten på värdet av det stenkol, som anträffats i Öresunds tvärbranter invid Hälsingborg och annorstädes; helt sakta arbetade sig tillgodogörandet av kolet fram till en storindustri.

Sveriges berggrund är till sin alldeles övervägande del bestående av urberg, d. v. s. den består av mycket gamla, ytterst starkt omvandlade bergarter. Dessa kunna schematiskt uppdelas i tre stora huvudgrupper: gnejser, graniter samt leptit-bergarter.

De geologiska undersökningarna av landet och den sedan århundraden bedrivna malmletningen har visat, att de stora gnejs- och granitområdena, vilka intaga den alldeles övervägande delen av vårt land, icke innehålla några nu kända malmer av värde. Alla sådana äro bundna till leptitformationen och de till denna anslutna bergarterna, ehuru dessa givetvis långt ifrån alltid äro malmförande.

Leptitformationens bergarter utgöras till väsentlig del av finkorniga bergarter, numera till sin huvuddel benämnda leptiter, i äldre tider hälleflinta m. fl. namn. De anses utgöras av ursprungligen i eller nära jordytan utbrutna lavor eller av asklager m. m. I samband med hithörande bergarters eruption har, på sätt varpå här ej är anledning närmare ingå,

skett ett framträngande från jordens inre av de metaller, som koncentrerats i våra malmer. Dessa bilda större eller mindre gångar, linser etc., inlagrade i leptitformationens olika bergarter. Nästan alltid stupa dessa malmer mer eller mindre vertikalt mot djupet. Måttet å malmkroppens horisontalsektion, som för fackmannen även blir ett ungefärligt mått av hela malmkroppens storlek, angives av den s. k. malmarean.

Någon gång såsom i de stora malmerna vid Kiruna och Falun kan malmmassan vara koncentrerad i en enda stor malmkropp, men mestadels är den fördelad i ett antal av ofyndigt berg åtskilda partier av växlande storlek, ofta så små att de ej äro brytvärda. Ett antal malmkroppar liggande på ej alltför långt avstånd från varandra räknas såsom ett malmfält.

Malmletandet kan, som av det sagda redan framgår, sägas gå ut på dels ett efterforskande av helt nya förut okända malmfält, dels ett uppdagande av nya malmer inom de gamla fälten. Den lätthet eller den svårighet, med vilken finnandet av malm är förenat, är ytterst olika även inom de delar av landet, där malmer i någon större mängd ingå i berggrunden, beroende bl. a. på beskaffenheten och djupet av de lösa jordlager, som täcka fasta berget.

Inom de delar av landet, där havet en gång i geologiskt sen, kvartär tid nått upp och där vågor och bränningar sköljt undan det moräntäcke, som inlandsisen vid sitt slutliga tillbakavikande i regeln har lämnat kvar efter sig, ligger inom alla högre partier av landet berggrunden tämligen öppen och i dagen. Metallföreningar, som angripas av luftens och vattnets syre och kolsyra, uppoxideras till i regeln starkt färgade (brunt, svart, grönt, gult etc.) oxider, oxidhydrat och kolsyresalter, vadan de på den frilagda berggrunden lätt nog tilldraga sig den kringströvande jägarens och särskilt den specifika malmletarens uppmärksamhet. Inom det mellansvenska låglandet och vissa delar av de norrländska kusttrakterna har därför ock sedan århundraden tillbaka malmfyndigheter uppspårats av dem som förskaffat sig någon kunskap

om och haft sinne för malmletandets lotteri. Det är, som längre fram närmare beröres, huvudsakligen för att locka och understödja dem, som vilja underkasta sig mödan att uppleta malmer, som det gamla svenska inmutningsinstitutet kommit till.

Det torde vara osannolikt, att inom de delar av södra och mellersta Sveriges mera kuperade delar, där klippan i rikare omfattning går i dagen, numera några mera betydande malmtillgångar återstå att upptäcka. Däremot är det ej uteslutet att i nämnda trakters större ler- och sandfyllda dalgångar eller slätter malmfynd av värde skola kunna göras med hjälp av nedan omtalade finare, moderna undersökningsmetoder. Detsamma gäller i än högre grad de vida delar av landet, främst inre Nordsverige, över vilka havet i senkvartär tid ej nått, d. v. s. landet över 100—300 m. ö. h. Här är berggrunden alltjämt övertäckt av lösa jordlager med ett djup av ett par tre intill ett eller annat tiotal meter.

Av gammalt har man i gruvkompassen och från denna utvuxna finare instrument haft ett hjälpmedel, som, då det gäller magnetisk järnmalm (svartmalm), förmått genomtränga det skyddande höljet och ge en åtminstone tillnärmelsevis kännedom om under morän- och andra avlagringar dolda magnetiska järnmalmer. För efterforskande av icke magnetiska malmmineral har däremot ända till för några få år sedan endast en metod funnits, nämligen att med ledning av de ur fyndigheterna lösbrutna block, som inlandsisen spritt utefter sin väg, söka sig fram mot den jordtäckta ursprungsplatsen för dessa. Nyuppfunna elektriska malmletningsmetoder ha emellertid skapat nya och ökade möjligheter till upptäckt av icke magnetiska malmer. Genom ett kombinerat användande av bägge metoderna samt ej minst genom de anvisningar en ingående geologisk kartläggning kunnat ge, har den sista stora triumfen för svensk malmletning, Skelleftefältens upptäckt, vunnits.

Mot vad ovan sagts om svårigheten för malmletning inom jordbetäckta områden kan möjligen invändas, att de stora lappländska järnmalmerna varit kända sedan århundraden, oaktat

de äro belägna i ett starkt jordtäckt land. Detta står emellertid i samband därmed, att dessa stora förekomster gå i dagen i topparna av verkliga berg, vilka antingen aldrig täckts av mäktigare jordavlagringar eller från vars övre delar genom jordflytning och andra i arktiskt klimat förekommande former av erosion avlägsnats väsentliga delar av de lösa jordlager, som möjligen en gång förefunnits.

De delar av landet, varest stenkol eller sand- och kalksten i större mängder förefinnes, äro till sin geologiska byggnad av en från de malmrika delarna av landet helt avvikande natur. Berggrundens övre, lättillgängligare delar bestå här av sedimentära eller lagrade bergarter, vilka i det närmaste bibehållit sitt ursprungliga horisontala läge. Så gå t. ex. alunskiffer och ortoceratitkalk i dagen runt hela Kinnekulle, där ej ras lokalt dölja dem. Det är därför ingen som helst "upptäckt" att där finna dessa bergarter. Samma är fallet med Skånes stenkolslager. Sedan de geologiska undersökningarna utrett den kolförande formationens gränser, vet varje aldrig så litet på området kunnig person att på ungefärligen beräkningsbart djup bör inom dessa gränser överallt med säkerhet kunna påräknas en eller tvenne kolflötser. De variationer, visserligen av betydelse för värdet, som kunna finnas i flötsernas tjocklek, skifferhalt m. m. äro ej någon upptäckarsak, utan ingå i det osäkerhetsmoment, som är förenat med så gott som all i praktiken genomförd gruvdrift.

Vissa andra förekomster såsom de under namnet "svarta graniter" bearbetade grönstensförekomsterna i södra Sverige och vissa pegmatitförekomster, brutna på fältspat och kvarts, kunna sägas med hänsyn till svårigheten att leta upp dem, osäkerheten i deras omfattning och värde m. m. intaga en mellanställning mellan urbergsmalmerna och de i större massor förekommande, mer lättöverskådliga bergarterna såsom sandstenar, kalkstenar, graniter m. fl.

Kapitel II.

MALMLETNINGEN OCH DESS BETYDELSE FÖR KÄNNEDOMEN OM LANDETS MINERAL-TILLGÅNGAR.

I inledningskapitlet har framhållits, att de inmutningsbara malmernas förekomstsätt i vårt land till stor del varit avgörande för att gruvlagstiftningen hos oss byggts upp efter inmutningssystemet. Man har därvid utgått från, att den för ett land med svårfunna malmer nödiga letarverksamheten bäst uppmuntras genom ett system, vilket, såsom fallet är med inmutningssystemet, bereder upptäckaren-inmutaren en stark ställning och stora fördelar vid utnyttjandet av en upptäckt fyndighet.

I vilken grad malmletandet fortfarande bör av lagstiftaren uppmuntras och gynnas är en fråga, som i huvudsak får bli beroende av den betydelse för gruvnäringen som malmletningen visat sig hava haft, särskilt under senare tider, och vilka grundade förhoppningar om nya upptäckter, som man kan hava rätt att hysa. Till belysande av dessa förhållanden har i det följande sammanställts vissa data angående dels malmletningens resultat under tidigare århundraden, dels dess omfattning och ekonomiska betydelse under senare årtionden.

En alla enskildheter klarläggande undersökning av upptäckarverksamheten enligt nu skisserade linjer låter sig icke genomföra med tillgängliga fakta. Vad som i det följande anföres, torde dock i viktigare delar ge en ungefärlig bild av malmletningens resultat.

De viktigare malmupptäckterna i Sverige.

I ett land, där bergshanteringen har så gamla anor som i Sverige, förvånar det icke att det senaste seklets eller halv-

seklets bidrag till en ökad kännedom om våra malmtillgångar mindre bestått i uppdagandet av förut okända malmfält än i en grundligare undersökning av malmernas storlek och natur i de redan kända. Den ojämförligt mest betydande delen av våra dagars svenska bergshantering hänför sig också till fyndigheter, som varit kända och i flera fall bearbetade under århundraden. Bland järnmalmsfyndigheterna ha sålunda flera av Grängesbergsfältets förekomster brutits sedan 1500- och 1600-talet, flertalet av Riddarhyttefältets, Blötbergsfältets, Norbergs, Stripafältets, Stribergs och Idkerbergets gruvor bearbetades redan på 1600- eller 1700-talet. Persbergs gruvfält och Dalkarlsbergsfältet voro troligen kända redan på 1200-talet, liksom sannolikt även Stråssa. Dannemorafältet upptäcktes i slutet av 1400-talet. Länge ha även de värdefullaste av järnmalmsfyndigheterna i Norrbotten varit kända. Svappavara omnämnes redan i mitten på 1600-talet, Luossavara och Kirunavara omkring år 1700 och Gällivare ett halvsekel senare. Bland större numera praktiskt taget utbrutna fyndigheter voro kopparmalmsfyndigheterna vid Falu gruva, Åtvidabergsfältet och Garpenberg samt silvermalmsfyndigheterna Östra och Västra Silvberg kända och bearbetade under medeltiden; Sala silvergruva, silver- och blymalmsförekomsterna vid Sjangli, Hällefors silvergruva m. fl. brötos på 1500- eller 1600-talet, kopparfyndigheterna vid Åreskutan på 1700-talet. Under 1700-talet upptäcktes grafitförekomster i Vittangi. På 1820-talet upptäcktes manganförekomsterna vid Hohult och Spexeryd; nickelfyndigheterna vid den sedan slutet av 1600-talet bearbetade koppargruvan vid Kleva började bearbetas under 1830-talets sista år och 1849 möjliggjorde framsteg inom metallurgin, att brytningen av den sedan Gustav Vasas tid kända zinksulfidmalmen vid Ämmeberg kunde igångsättas.

Upptäckter av betydande malmer hava emellertid även skett så sent som under de två decennierna före och efter sekelskiftet. Av järnmalmsfyndigheter må nämnas Mertainen, Ekströmsberg, Tuolluvara och Leveäniemi, vilka upptäcktes under

1890-talet [1]). Av sulfidmalmsfyndigheter böra nämnas bly- och zinkmalmsförekomsterna vid Saxberget (1880), svavelkisförekomsterna vid Stekenjokk och Remdalen (1918), Tjåters kopparmalmanledningar och svavelkisförekomster (1918) samt de betydande svavelkis-, koppar-, arsenik-, zink- och guldförekomsterna inom de s. k. Skelleftefälten (från 1918).

Upptäckarverksamheten enligt den officiella statistiken.

För en närmare undersökning av de senaste decenniernas upptäckarverksamhet får man gå till tillgängliga uppgifter rörande under denna tid beviljade inmutningar och utmål. Den officiella statistiken härom bör dock ses i belysning av vissa med upptäckar- och inmutarverksamheten förenade särdrag för att ge bättre underlag åt ett omdöme.

I en till socialiseringsnämnden den 2 november 1926 överlämnad redogörelse över den statliga malmletningen under senare år har Sveriges geologiska undersökning i sistnämnda avseende bl. a. erinrat om, att "modern malmletning under i norra Sverige rådande förhållanden nödvändiggör inom starkt jordtäckta områden, där de primära malmindikationerna utgöras merendels av malmblock eller av andra mera obestämda geologiska data, ett mycket stort antal inmutningar för att skydda det första undersökningsarbetet på en malmkropps lokalisering. Man kan mycket väl inse, att den malm, som eftersökes, sannolikt rymmes på ett fåtal inmutningar, när den väl lokaliserats, men likväl vara nödsakad att begära många hundratal, kanske tusental, av inmutningar för att vara viss om att hava malmen inom det inmutade området och ej löpa risken, att en konkurrent under lokaliseringsarbetets fortgång, vägledd av detta, tager inmutningar i omgivningen, vilka kunna hysa den sökta malmen. I regeln blir flertalet inmutningar ej föremål för andra undersökningsarbeten än geologisk granskning samt eventuellt elektriska eller magnetiska mätningar; undersökningsarbeten i form av grävningar, diamantborrningar,

---

[1]) Ekströmsberg omtalas dock första gången i tryck år 1818. Det föll sedermera i glömska och återfanns trots tidigare efterforskningar först 1895.

sprängningar o. d. utföras endast på ett jämförelsevis ringa antal inmutningar". Enligt uppgift från Geologiska undersökningen har exempelvis för statens räkning inom Skellefte-fälten under tiden 1920—1 juli 1927 sammanlagt tagits 1,665 inmutningar, men av dessa hava endast 59 blivit föremål för sådana arbeten som mera omfattande grävningar, sprängningar eller diamantborrningar. På basis av de verkställda inmutningarna har hittills lagts endast 17 utmål. Av de tvenne enskilda större bolag, som vid sidan av staten driva letarverksamhet inom Skelleftefälten, har under tiden 1 jan. 1918—1 juli 1927 tagits 1,728 inmutningar, vilka hittills lett till 67 utmål. Men ej heller utmålens antal giva någon tillförlitlig uppgift om själva fyndigheternas antal. I regeln måste nämligen på grund av fyndigheternas utsträckning flera utmål läggas över en och samma fyndighet.

Ur kommerskollegiums årliga berättelser över bergshanteringen har i nedanstående tabell sammanförts antalet under åren 1895—1924 utfärdade mutsedlar fördelade i femårsgrupper, varjämte åren 1925—1926 sammanförts i en grupp. Tabellen avser dels att belysa förhållandet mellan antalet mutsedlar tagna å förut inmutade men sönade fyndigheter och å nyupptäckta fyndigheter, dels att klargöra de olikartade förhållanden i nämnda hänseende som råda i skilda landsdelar. I sistnämnda syfte hava områden, som äro likartade vad beträffar fyndigheternas förekomstsätt och bergshanteringens ålder sammanförts till enheter. De väldiga områden i övre Norrland, som ännu ej lagts under en grundligare systematisk malmletning hava sålunda sammanförts under grupp I, omfattande Norrbottens och Västerbottens län. Med avseende å bergsbrukets ålder och malmletningens omfattning intaga Västernorrlands och Jämtlands län — i tabellen benämnda grupp II — en ställning mellan de bägge nordligaste länen och bergshanteringens gamla sedan århundraden genomforskade hemtrakter eller större delen av Svealand. Dessa senare bilda grupp III, medan den övriga, genomgående malmfattiga delen

av landet eller hela Götaland jämte Stockholms och Södermanlands län hava sammanförts till en restgrupp IV.

Antal mutsedlar utfärdade åren 1895—1926.

		Grupp I	Grupp II	Grupp III	Grupp IV	Summa för samtliga grupper
1895—1899.	Förut inmutade (sönade) fyndigheter	1,263	106	1,396	324	3,089
	Nyupptäckta »	1,960	128	546	174	2,808
1900—1904.	Förut inmutade »	2,167	124	1,645	771	4,707
	Nyupptäckta »	2,062	129	752	265	3,208
1905—1909.	Förut inmutade »	518	309	3,456	1,223	5,506
	Nyupptäckta »	539	407	1,799	706	3,451
1910—1914.	Förut inmutade »	366	258	3,454	1,239	5,317
	Nyupptäckta »	273	240	1,132	555	2,200
1915—1919.	Förut inmutade »	1,161	702	5,226	2,264	9,353
	Nyupptäckta »	1,776	321	1,710	474	4,281
1920—1924.	Förut inmutade »	718	198	2,214	1,110	4,240
	Nyupptäckta »	3,544	18	468	263	4,293
1925—1926.	Förut inmutade »	138	2	270	659	1,069
	Nyupptäckta »	262	6	76	195	539

Anm. Grupp I omfattar: Norrbottens och Västerbottens län;
„ II „ Västernorrlands och Jämtlands län;
„ III „ Värmlands, Örebro, Uppsala, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län;
„ IV „ Stockholms, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län.

Tabellen visar, att inmutningarnas antal åren 1895—1926 sammanlagt uppgingo till 54,061. Av dessa gällde 20,780 nyupptäckter, under det att 33,281 eller 62 % hänförde sig till förut inmutade fyndigheter. Som av tabellen synes, ställa sig dock förhållandena avsevärt olika i skilda landsdelar, vilket framgår närmare av följande sammanställning av den pro-

centuella fördelningen mellan nyupptäckta och förut inmutade fyndigheter inom de fyra grupperna.

Grupper	Nyupptäckta fyndigheter %	Förut inmutade fyndigheter %
I. Norrbottens och Västerbottens län	62	38
II. Västernorrlands och Jämtlands län	42	58
III. Värmlands, Örebro, Uppsala, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län	27	73
IV. Stockholms, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Göteborgs- och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län	26	74

Medan sålunda i de bägge nordligaste länen ungefär två inmutningar av tre gällde nyupptäckter och i de bägge andra Norrlandslänen förut inmutade fyndigheter voro något flera än nyupptäckterna, sjunka de senares relativa betydelse än starkare i Bergslagslänen och Sydsverige. Av fyra inmutningar i dessa län gällde endast en sådan nyupptäckt fyndighet.

Full visshet om i vilken utsträckning under perioden verkställda inmutningar lett till utmål, kan ej vinnas ur statistiken, emedan de utmål, som beviljats under den undersökta periodens första tre år eller i undantagsfall fem år, kunna i följd av gruvlagens bestämmelser om tiden för utläggande av utmål härleda sig från inmutningar, som utfärdats före undersökningsperiodens början. I föreliggande fall gäller dock det statistiska materialet en tidsföljd av ej mindre än 32 år, varför nämnda felkälla sannolikt ej är av större betydelse. Enligt bergsstatistiken beviljades 3,543 utmål åren 1895—1926, motsvarande 6,6 % av samtidigt utfärdade mutsedlar. Under ifrågavarande period sönades emellertid icke mindre än 1,378 utmål, givetvis på grund av att fyndigheterna antingen redan från början eller efter någon tid visat sig ej brytvärda. Huru

många av de sönade fyndigheterna, som utmålslagts under perioden 1895—1926, låter sig icke med bestämdhet avgöras, men säkerligen hava en del av de sönade fyndigheterna utmålslagts under nämnda tid. I varje fall har ej ens den mycket ringa del av inmutningar, som under perioden utmålslagts, i sin helhet rört sig om brytvärda fyndigheter.

Upptäckarverksamheten under åren 1916—1925 närmare belyst.

Då det synts nämnden vara av intresse att närmare få belyst upptäckarverksamheten under senare år har nämnden riktat en förfrågan till bergmästarna angående dels i vilken omfattning under perioden 1916—1925 mera betydande inmutningsbara mineralfyndigheter — nyupptäckta eller kända men sönade — lagts under varaktig brytning, dels huru stor procent av utmål, beviljade under nämnda period, som sönats och dels huruvida under dessa år upptäckts inmutningsbara mineralfyndigheter, som ännu ej blivit föremål för affärsmässig brytning men kunna väntas bliva det.

De ingångna svaren på den första frågan utvisa, att av de 1,283 utmål, som utlades under åren 1916—1925, hava endast ett fåtal av dem, som avsågo *nyupptäckter,* lagts under varaktig brytning; såsom nämnvärda dylika fyndigheter uppgives endast en manganrik järnmalmsfyndighet i Stollbergsfältet i Norrbärkes socken i Kopparbergs län och en manganmalmsfyndighet, den s. k. Kesebolsgruvan, i Tösse socken i Älvsborgs län. Av under samma period återupptagna *sönade* gruvor nämnas Svartviksgruvan i Svärdsjö socken och Kalvbäcksgruvan i Vika socken, båda lämnande zink-, bly- och kopparmalm, samt Stigaregruvan i Ludvika socken, en zink- och blymalmsfyndighet med avsevärd silverhalt.

Även om sålunda endast en mycket ringa del av de under åren 1916—1925 nyupptäckta eller återupptagna gruvor, som lagts under affärsmässig brytning, varit av nämnvärd betydelse, hava dock jämförelsevis få av de under perioden meddelade utmålen sönats. De ingångna svaren ge vid handen, att av de 994 utmål, som beviljades under åren 1916—1920, hade

intill början av år 1926 155 utmål eller 16 procent sönats. Under perioden 1921—1925, då de ekonomiska konjunkturerna icke på samma sätt som under den tidigare perioden torde ha lockat till upptagandet av gruvdrift, anvisades endast 289 utmål, varav 19 eller ej fullt 7 procent sönats.

Uppmärksammas slutligen fyndigheter, som upptäckts under perioden men ännu ej eller blott delvis lagts under affärsmässig brytning, så giva bergmästarnas svar vid handen, att endast de säkerligen värdefulla Skelleftefälten, där nya upptäckter allt fortfarande ske, samt en manganhaltig järnmalmsfyndighet inom Garpenbergs socken i Kopparbergs län äro av nämnvärd betydelse.

Den statliga malmletningen.

Statsmakternas intresse för bergshanteringen under tidigare århundraden tog sig även uttryck i att staten själv bedrev malmletning eller uppmuntrade därtill genom löften om belöning för gjorda upptäckter. I synnerhet under 1600- och början av 1700-talet idkade kronan en livlig letarverksamhet genom egna anställda letare. Statens löfte om belöningar eller andra förmåner åt den som upptäckte och kungjorde malmfynd hava lockat till påvisandet av flera av de lappländska fyndigheterna bl. a. Kirunavara, Luossavara och Svappavara. Under 1800-talet upphörde kronans letarverksamhet.

Under senare år har gjorts gällande den uppfattningen, att staten i folkhushållets och i eget ekonomiskt intresse åter borde aktivt deltaga i utforskandet av landets malmtillgångar. Statsmakterna ha också genom upprepade anslag möjliggjort en ganska omfattande statlig malmletning, vilken utförts av Sveriges geologiska undersökning. Om denna sida av sin verksamhet meddelar nämnda ämbetsverk till socialiseringsnämnden, att det först efter 1918 bedrivit systematiska arbeten för direkt uppdagande av nya malmer. Undersökningsarbetet, som uteslutande avsett s. k. ädlare malmer, har bedrivits dels i fjälltrakterna i västra delen av Västerbottens län och angränsande del av Jämtlands län, dels å Skelleftefälten. Under åren 1918—1920 drogo undersökningarna inom förstnämnda

fjälltrakter en kostnad av 120,643 kr. för upprättandet av geologiska kartor och utredning av de allmänna geologiska förhållandena med hänsyn till möjlighet för bergsbruk, samt för direkt malmletning, undersökning och försvar av påträffade malmfyndigheter. Sedan undersökningsarbetena här avslutats 1920 avsattes de under efterforskningarna påträffade värdefullare fyndigheterna genom beslut av 1921 års riksdag till Stekenjokks statsgruvefält och Remdalens statsgruvefält. Inom Skelleftefälten hava statens undersöknings- och försvarsarbeten under tiden 1920—1 juli 1927 dragit en sammanlagd kostnad av 479,753 kr., varav 462,050 kr. erhållits av statsmedel samt återstående 17,703 kr. donerats av Stockholms Superfosfatfabrik för utförande av vissa praktiska geologiska undersökningar. Sammanlagt har sålunda av statsmedel sedan 1918 förbrukats 582,693 kr. för direkt malmletning eller därmed nära sammanhörande verksamhet. De malmtillgångar inom Stekenjokks och Remdalens statsgruvefält och i Skellefteformationen, som tillförts staten genom nu berörda letarverksamhet, äro ännu icke tillräckligt undersökta för att medgiva en närmare uppskattning av deras storlek och värde.

Sammanfattning.

Av ovan anförda statistiska data och övriga uppgifter framgår, att icke endast själva upptäckarverksamheten utan även den på nyinmutningar grundade företagarverksamheten — utmål, som lagts under affärsmässig brytning — sedan 1890-talets början varit av jämförelsevis liten ekonomisk betydelse utanför de bägge nordligaste länen. Orsaken härtill lär främst kunna sökas i att landets äldre bruksbygder redan äro relativt grundligt genomforskade, medan de bägge nordligaste länen med sina gynnsamma geologiska förutsättningar för malmfynd, hittills icke blivit och ej heller kunnat tillräckligt genomforskas med hjälp av endast äldre malmletningsmetoder. Med tillkomsten av de tidigare omnämnda elektriska letningsmetoderna har emellertid yppats ökad möjlighet att genomforska sulfidmalmsförande områden även i de fall, där fyn-

digheterna ligga under starkt jordtäckt yta, vilket tidigare i hög grad försvårat malmletningen.

En sammanfattning av malmletningens resultat under senaste halvseklet visar, att densamma — givetvis med stora mellanrum och med nedläggande av i många fall mycken förspilld möda och kostnad — ända fram i våra dagar lett till värdefulla upptäckter. Ingenting motsäger heller antagandet, att särskilt i nordligaste Sverige ännu återstå betydande oupptäckta mineraltillgångar, vilka genom en effektiv letarverksamhet kunna väntas bliva kända.

Kapitel III.

VÅRT LANDS MALMTILLGÅNGAR.

Till de av ålder kända malmområdena i Mellansverige och Norrbotten har, såsom i det föregående antytts, numera kommit ett tredje, nämligen Skellefteformationen, strykande i nordvästlig riktning från kusten genom Skellefteå, Jörns, Norsjö, Malå och Lycksele socknar upp mot Inlandsbanan vid Stensele. Härutöver förekomma i spridda delar av landet ett fåtal mindre järnmalmsfyndigheter samt enstaka mer eller mindre betydande tillgångar av sulfidmalmer.

Järnmalmstillgångar.

Den nutida uppfattningen om järnmalmstillgångarna i Sverige bygger närmast på en av Sveriges geologiska undersökning genom F. R. Tegengren år 1908 utförd uppskattning av tillgångarna i södra och mellersta Sverige samt på en av disponenten Hj. Lundbohm och prof. Valfr. Petersson till 1910 års geologkongress i Stockholm verkställd beräkning för norra Sveriges del [1]).

Med avseende å *mellersta och södra Sveriges kända järnmalmstillgångar* kan resultatet av ovannämnda undersökning numera fullständigas med säkrare uppgifter om malmtillgången i Grängesberg [2]). Med denna komplettering kan den Tegengrenska undersökningen sammanfattas i följande tabell.

---

[1]) Den Tegengrenska undersökningen är publicerad i Sveriges geologiska undersöknings publikationer ser. Ca, N:o 8, och Lundbohm-Peterssons i arbetet The Iron Ore Resources of the World. Stockholm 1910.

[2]) *Nils Hedberg* i bihang till Järnkontorets annaler 1914, sid. 446. *E. Malm* i bihang till Järnkontorets annaler 1915, sid. 167.

Mellersta och södra Sveriges kända järnmalmstillgångar.

	Direkt användbar malm (stuffmalm) 1,000-tal ton	Anrikningsmalm 1,000-tal ton	Motsvarande koncentrat 1,000-tal ton	Summa stuffmalm och koncentrat 1,000-tal ton
Malmer med mindre än 0,01 % fosfor	17,500	42,500	20,750	38,250
» » 0,01—0,06 % »	11,400	20,000	10,436	21,836
» » mer än 0,06 % »	194,200[1])	2,000	1,200	195.400
Summa	223,100	64,500	32,386	255,486
Reserv av ofullständigt undersökta fyndigheter	95,000[2])	25,000	12,000	107,000
Titanrik malm (Taberg)	—	50,000	15,000	15,000

Sedan nu anförda beräkning utfördes, har kännedomen om de mellansvenska järnmalmerna vidgats betydligt, men av de vunna undersökningsresultaten har föga offentliggjorts. Som exempel på senare vunna resultat, må nämnas en genom kommerskollegii försorg utförd, år 1923 offentliggjord beräkning av malmtillgången å Riddarhytte bruksmark, enligt vilken den av Tegengren till 4 milj. ton färdig produkt skattade malmtillgången betydligt överstiger nämnda siffra [3]). Ifrågavarande malmer äro fosfor- och svavelrena med undantag av två fält, omfattande cirka ¼ av hela malmarealen, vilka angivits även innehålla kopparmalm [4]). Genom undersökningarna har även fastslagits, att de förut kända malmkropparna nå betydligt djupare, än man förut vågat räkna med.

[1]) I denna summa ingår Grängesbergsfältets exportmalm, beräknad till 180 milj. ton intill ett djup av 750 m.

[2]) I denna summa ingår 70 milj. ton Grängesbergsfältets exportmalm, vilken kvantitet beräknas förefinnas å djupet mellan 750—1000 m.

[3]) Kungl. Kommerskollegium: Beskrivningar över mineralfyndigheter; N:r I. Riddarhytte malmfält. (1923.)

[4]) I den följande framställningen betecknas, där ej annorlunda angives, malm med en fosforhalt av mindre än 0,01 proc. såsom fosforren, malm med en fosforhalt av 0.01—0,06 proc. såsom fosforfattig och malm med högre fosforhalter såsom fosforrik.

Av de kompletterade Tegengrenska siffrorna framgår, att de bäst kända tillgångarna innehålla i runt tal 78 % direkt användbar malm (stuffmalm). Inkluderas i beräkningen reserven av ofullständigt kända tillgångar blir den direkt användbara malmens andel densamma.

Inom de mellansvenska järnmalmsfälten intager Grängesbergsfältet en särställning såväl med avseende å fördelningen mellan direkt användbar malm och anrikningsmalm som beträffande malmtillgångens storlek och malmens natur. Fältet innehåller till ojämförligt största delen fosforrik styckemalm (med 60—62 % järn), och tillgången härav uppgår med säkerhet till c:a 180 milj. ton eller 92 % av hela den mera fullständigt undersökta tillgången i Mellansverige av fosforrik malm. Ställes Grängesbergsfältet i relation till samtliga mera kända mellansvenska förråd av järnmalm (tabellens totalsumma med tillägg av senare verkställda kompletteringar), kan dess andel däri beräknas till 65 à 70 %.

Järnmalmstillgångarna i Lappmarken beräknades av Lundbohm och Petersson till följande kvantiteter. (Mertainenfyndighetens siffra har dock på grund av senare företagna omfattande undersökningar i tabellen här nedan höjts från 5 till 45 milj. ton.)

	Milj. ton	
Bearbetade gruvfält:		
Kirunavara och Luossavara	758	
Tuolluvara	7	
Gällivare och Koskullskulle	270	1,035
Obearbetade gruvfält:		
Svappavara	30	
Leveäniemi	30	
Ekströmsberg	50	
Mertainen	45	155
Ruotivare (titanhaltig slig med omkr. 65 % järn)		8
	Summa	1,198

Nyare undersökningsarbeten hava emellertid ådagalagt, att tillgångarna äro betydligt större än de ovan angivna, även om säkra kvantitetssiffror ännu ej stå till förfogande. Djupborrningarna under senare år inom Kirunavara och Gällivare malmfält hava sålunda givit en till visshet gränsande sannolikhet för att Kirunamalmen fortsätter med oförändrad mäktighet ned till minst 500 meters djup under sjön Luossajärvis yta. Den i tabellen ovan angivna malmkvantiteten motsvarar ett djup av 300 meter. En utsträckning av malmkroppen ytterligare 200 meter mot djupet beräknas motsvara en ökning av malmkvantiteten med 350 milj. ton. Genom undersökningarna i Gällivare har kunnat fastslås, att den ovan redovisade malmmängden för denna fyndighet måste betraktas som en minimikvantitet.

På enskilt initiativ hava därjämte vissa mindre kända malmfält undersökts i en omfattning, som tillåter en uppskattning av deras malmarea. Å *Kounisvara* malmfält, beläget 2 mil norr om Pajala kyrkoby, har sålunda konstaterats en malmarea av c:a 90,000 kvm, varav hälften direkt användbar malm och hälften anrikningsmalm. *Masugnsbyfältet* invid Junosuando angives hava en malmarea av omkring 60,000 kvm, som likaledes till ungefär hälften består av styckemalm. Utöver nu nämnda finnes ett antal föga kända och i flertalet fall på grund av ogynnsam belägenhet och låg järnhalt för närvarande antagligen värdelösa fyndigheter.

Den ojämförligt större delen av Lappmarkens malmtillgångar har en järnhalt av 60—70 % och en jämförelsevis hög fosforhalt. Men även för inhemsk järntillverkning användbara *fosforfattiga* malmer förekomma i avsevärda mängder. Fullständiga uppgifter om malmens sammansättning inom olika fyndigheter föreligga ej ännu. Till ledning för ett omdöme må dock nedanstående av malmkommissionen offentliggjorda uppgifter anföras [1]).

---

[1]) Malmkommissionens slutbetänkande (Statens off. utredn. 1924: 32) sid. 156 ff.

Den under 1911—1920 i *Kirunavara* brutna malmen, klassificerad i nedanstående olika kvaliteter:

A- malm med högst 0,05 % fosfor samt omkr. 69—70 % järn
C^{o}- „ „ „ 0,3 % „ „ „ 67—68 % „
C^{I}- „ „ 0,3—0,6 % „ „ „ 66—67 % „
C^{II}- „ „ 0,6—1,0 % „ „ „ 64—66 % „
D- „ „ 1,0—2,0 % „ „ „ 62—64 % „
G- „ „ mer än 2,0 % „ „ mindre än 62 % „

fördelar sig sålunda:

Kvalitet	År	Ton	Medeltal		Ungefärlig andel av den totala brytningen %
			järn %	fosfor %	
A	1911—1915	238,991	69,43	0,026	2
C	»	1,598,923	67,64	0,216	12
D	»	7,161,639	62,18	1,81	53
G	»	4,449,831	58,56	2,77	33
A	1916—1920	59,572	69,37	0,012	1
C^{o}	»	733,460	68,06	0,203	9
C^{I}	»	163,188	68,11	0,428	2
C^{II}	»	271,835	66,50	0,75	3
D	»	2,754,532	62,31	1,67	34
G	»	4,141,936	57,47	2,74	51

Genom de senaste undersökningarna i *Kirunavara* har kunnat konstateras en anmärkningsvärd ökning av fosforfattig malm mot djupet inom denna fyndighet. Någon uppskattning av mängden fosforfattig malm kan dock beträffande Kirunavara ännu icke göras. I *Luossavara* beräknas tillgången ovan Luossajärvis nivå av malm med en fosforhalt av högst 0,01 % utgöra 500,000 ton, av 0,01—0,05 % 3,5 milj. ton och av 0,050—0,075 % 1 milj. ton. I *Tuolluvara* anses 2 milj. ton malm med en fosforhalt under 0,015 % kunna påräknas. I *Mertainen* beräknas kunna utvinnas 35 à 40 milj. ton fosforfattig styckemalm och slig och i *Leveäniemi*

synes ned till 200 meters djup kunna utvinnas c:a 20 milj. ton malm med låg fosforhalt[1]).

Sammanfattas ovan angivna siffror skulle den mera fullständigt kända delen av landets järnmalmstillgångar, uttryckt i ton primamalm och slig, uppgå till lågt räknat 1,500 milj. ton. Av dessa komma på de lappländska fyndigheterna c:a 1,200 milj. ton och på de mellansvenska c:a 300 milj. De mindre kända tillgångarna ha som nämnts endast delvis kunnat göras till föremål för en viktuppskattning, medan man i övrigt fått nöja sig med att ange den ungefärliga malmarean eller blott konstatera att järnmalm förekommer i obekant mängd. För landet i dess helhet räknar man med dels en reserv av drygt 450 milj. ton primamalm och slig, varav på Lappmarkens del kommer c:a 350 milj. ton, dels en ej närmare undersökt malmarea inom sistnämnda landskap på 150,000 kvm. Enligt ovan angivna siffror och beräkningar skulle sålunda landets totala järnmalmstillgång kunna uppskattas till ej obetydligt över 2 miljarder ton.

I detta sammanhang må anmärkas, att år 1926 bröts 8,5 milj. ton järnmalm.

Övriga malmer.

Av andra inmutningsbara malmer och mineraler än järnmalm brytes inom landet i främsta rummet malmer med zink, men även malmer med koppar, bly, silver, mangan, kobolt, nickel och molybden samt guld hava gjorts till föremål för affärsmässig brytning. Stora tillgångar finnas av titanmalm, men de ha hittills ej kunnat vinna nämnvärd praktisk användning. Upptäckten av Skelleftefälten medförde en avsevärd utökning av den kända tillgången på malmer med koppar, bly, zink, silver och guld. De kända tillgångarna av arsenikmalm ha genom upptäckterna inom Skellefteformationen starkt ökats. I obetydlig omfattning och hittills icke i praktiskt nämnvärda kvantiteter har tillgodogjorts malmer med krom, volfram, vismut och antimon. Av andra mineral hava under senare år

---

[1]) Malmkommissionen, a. a., sid. 22.

mäktiga tillgångar av svavel i form av exploaterbar svavelkis konstaterats, varjämte magnetkis och grafit påträffats i ej obetydliga mängder, ehuru för närvarande knappast exploaterbara.

En närmare granskning av tillgången på mineralfyndigheter av nu nämnda slag ger följande resultat.

Mangan förekommer upp till 10 % och i något enstaka fall till högre procentsatser i en del mellansvenska manganhaltiga järnmalmer. Manganmalmer som icke äro bundna vid järnmalm brytes vid gruvor bl. a. i Värmland och Dalsland. Årsfångsten av manganmalm, som 1926 uppgick till 15,300 ton direkt användbar malm och slig, har icke motsvarat landets behov, sedan manganlegeringar börjat användas i större utsträckning i järnberedningen. År 1926 uppgick sålunda nettoinförseln av spegeljärn och annat manganjärn till 1,277 ton.

Av sulfidmalmer brytes för närvarande *zink-* och *blymalmer* i Åmmeberg och Saxberget samt i ett flertal mindre gruvor. År 1926 utgjorde produktionen av zink- och blymalmer 60,000 ton. Utförseln av zinkmalm var relativt betydande: 44,706 ton. Samma år infördes 7,224 ton zinkmalm. Av blymalm exporterades år 1926 4,143 ton. *Kopparmalm* brytes i obetydlig mängd — 266 ton år 1926 — huvudsakligen i Falu gruva. Av *svavelkis* bröts samma år 69,800 ton. Införseln av svavelkis uppgick dock samtidigt till 161,395 ton och av svavel till 74,125 ton. Från Boliden i Skelleftefälten har under 1926 utvunnits 13,100 ton *guldhaltig arsenikmalm.*

Det senaste årtiondets undersökningar hava lett till upptäckt av betydande fyndigheter av sulfidmalmer. Främst bland dessa fyndigheter stå de förut omnämnda Skelleftefälten. Därjämte hava, såsom tidigare nämnts, förekomster av dylika malmer upptäckts inom fjälltrakterna i Vilhelmina och Tärna socknar i Västerbottens län samt i Frostvikens socken i Jämtlands län. Av fyndigheterna inom sistnämnda områden innehålla de flesta svavelkis, några därjämte koppar- och zinkmalm. De äro emellertid, som tidigare framhållits, ofullständigt undersökta och därjämte avlägset och i övrigt ogynnsamt

belägna, varför de under nu rådande konjunkturer ej kunna exploateras. De mest omfattande av ifrågavarande fjällfyndigheter synas vara kisförekomsterna inom Stekenjokks och Remdalens statsgruvefält [1]).

I en av Sveriges geologiska undersökning i december 1925 till socialiseringsnämnden ingiven översikt beräknades Skelleftefälten omfatta en malmarea av 55,000 kvm, varav 41,000 kvm svavelkis med låg eller ej nämnvärd kopparhalt, 13,500 kvm kopparmalm och arsenikkopparmalm samt 300 kvm ren blyzinkmalm. Svavelkisen måste till en del underkastas anrikning. Arsenikhalten är ställvis ganska hög. Kopparmalmen är delvis högprocentig samt förenad med hög arsenik- och guldhalt. Även silver förekommer inom flera fält i utvinnbara mängder.

Det bör dock i detta sammanhang framhållas dels att flera av Skelleftefältens förekomster ligga avlägset utan kommunikationer och därför knappast äro aktuella, dels att fattigare anrikningsmalmer, åtminstone om de hålla endast svavelkis, för närvarande icke kunna med ekonomisk fördel bearbetas.

Ett begrepp om de metallmängder, som synas kunna utvinnas från de för närvarande kända viktigare Skelleftefältsfyndigheterna, ger följande av Sveriges geologiska undersökning år 1925 verkställda uppskattning, varvid dock bör beaktas vad ovan sagts om vissa förekomsters mindre gynnsamma belägenhet.

Per 1 meters avsänkning av de kända koppar-arsenikfälten bör kunna erhållas 1,300—1,400 ton koppar, 2,000 ton arsenik (resp. 2,600 ton arseniksyrlighet), minst 350 kg guld och c:a 2,5 ton silver.

De två kända rena zinkmalmsförekomsterna beräknas per 1 meters avsänkning giva 300 ton zink. I den mån zink kan

---

[1]) Enligt *Tegengren* m. fl.: Sveriges ädlare malmer och bergverk; Sveriges geologiska undersöknings publikationer ser. Ca, n:o 17, sid. 101, anses "Stekenjokksfyndigheten hysa den största hittills kända förekomsten av samlad kis inom de svenska fjälltrakterna och tillgångarna överstiga 1 milj. ton".

utvinnas ur zinkrik svavelkis bör ytterligare 700 ton per meters avsänkning kunna erhållas.

Blyutvinningen, som är svårare att angiva, kan skattas till 50 à 100 ton per meter.

Vad slutligen svavelkisen angår, yttrar Sveriges geologiska undersökning i ovannämnda redogörelse härom: "Om kommunikationsförhållandena inom Skelleftefälten bliva ordnade, bör svavelkisen ifrån dess gruvor kunna produceras till sådana priser, att den efter Norrlandskusten kan ersätta ej endast den f. n. importerade svavelkisen utan också till största delen det importerade svavlet. Då härtill kommer någon export av kopparhaltig svavelkis till sydligare delar av landet och en möjlig export till västra Finland, synes man kunna beräkna att ifrån Skelleftefältsfyndigheterna erhålla avsättning för en svavelkismängd, som snart nog bör vara uppe i c:a 100,000 ton och efterhand kan väntas stiga till c:a 200,000 ton per år."

Den korta översikt av malmtillgångarna inom Skelleftefor-mationen, som här lämnats, visar, att dessa fyndigheter utgöra ett mycket betydande tillskott till våra i övrigt knappa kända tillgångar av svavelkis och ädlare malmer.

Kapitel IV.

VÅR MALMHUSHÅLLNING OCH MALMPOLITIK.

I samband med de olika förslag till ny gruvlagstiftning, som under senaste årtionden sett dagen, hava vissa malmpolitiska frågor varit föremål för offentlig diskussion.

Vid behandlingen av de malmpolitiska problemen måste man först och främst beakta, att dessa problem icke låta sig lösas efter några en gång för alla uppdragna linjer. Upptäckten av nya malmtillgångar inom eller utom vårt land, ändrade metoder för malmernas utvinning och metallernas framställning, upptagandet och anläggandet av nya transportleder, konjunkturerna på världsmarknaden m. m. äro faktorer, som vid varje tid inverka på frågan om malmhushållningen och på grunderna för malmpolitiken. Därav följer, att en gruvlagstiftning icke bör till lösning upptaga dessa problem i större omfattning eller på annat sätt, än som betingas av vad man med säkerhet kan antaga vara för samhället av oförändrat gagn under en ny gruvlags hela, antagliga livstid. Sannolikheten av att de förutsättningar, som vid ett givet tillfälle anvisa en viss lösning såsom den riktiga, snabbt skola undergå förändringar, är för övrigt så stor, att det synes lämpligt att reglerandet av malmhushållningen och inriktningen av malmpolitiken överhuvud taget sker på annat sätt än genom en gruvlagstiftning, som givetvis måste vara avsedd att äga bestånd en jämförelsevis lång tid. Den allmänna uppmärksamhet, som tidigare förefunnits och alltjämt kan konstateras kring frågan om vår malmhushållning och malmpolitik, torde emellertid motivera, att spörsmålet här göres till föremål för en åtminstone summarisk undersökning, även om denna icke kommer att utmynna i förslag till positiva åtgärder.

De svenska malmtillgångarnas betydelse för världshushållningen.

Den svenska malmhushållningspolitiken har hittills huvudsakligen gällt dels frågan, i vad mån och på vad sätt den svenska järnhanteringen är i behov av ingripande från statsmakternas sida för tryggande av sitt nutida och framtida behov av fosforrena och fosforfattiga järnmalmer, dels frågan om ett reglerande av exporten av fosforrik malm i syfte att låta även kommande generationer få del av avkastningen av dessa naturtillgångar.

Båda dessa spörsmål influeras uppenbarligen starkt av efterfrågan från utlandet på svensk järnmalm och svenskt järn. Till belysning av frågan om vår malmhushållning torde därför en erinran om det svenska järnets och de svenska malmernas nuvarande betydelse i världshushållningen böra göras.

Det svenska järnets dominerande roll på världsmarknaden under tidigare århundraden är numera slut. Medan vid 1700-talets mitt Sverige ensamt tillgodosåg ungefär en tredjedel av världsförbrukningen av tackjärn, hade vårt bidrag till världens järnförsörjning till följd av den enorma stegringen av efterfrågan på järn och den oerhört ökade järnproduktionen i andra länder år 1913 sjunkit till c:a 1 procent. Samtidigt hade dock tillverkningen och exporten av svenskt järn absolut sett undergått en icke obetydlig stegring. De högre kvaliteterna av svenskt järn och stål behålla alltjämt sitt sedan århundraden hävdade goda anseende. Någon utsikt till att Sverige skall komma att bidraga till täckande av världens behov av tackjärn med något avsevärt utöver 1913 års siffra eller 1 procent (730,257 ton) förefinnes emellertid icke. Utvecklingen synes tvärtom ha tagit en annan riktning, och den svenska tackjärnsproduktionen är både absolut och relativt sett lägre nu än 1913. År 1926 uppgick sålunda produktionen till endast 461,035 ton, motsvarande omkring 0,75 % av världsproduktionen.

Enligt senaste beräkningar av världens järnmalmstillgångar kunna de aktuella reserverna skattas till c:a 22,5 miljarder ton och de potentiella till över 123 miljarder, motsvarande ett

järninnehåll av 10 miljarder resp. 53 miljarder ton[1]). Dessa siffror gälla dock endast fyndigheter, som äro så kända, att de kunna uppskattas i siffror. Tages i betraktande att endast ⅛ av kontinenternas areal kan sägas vara i någon mån tillfredsställande undersökt med avseende å mineraliska råämnen och att denna åttondedel innesluter icke mindre än 89 % av ovan angivna järnmalmstillgångar, torde det kunna antagas, att enorma sådana ännu ligga ouppdagade.

De svenska malmtillgångarnas obetydliga andel av samtliga nu kända utesluter varje tanke på någon monopolställning. Jämförda med de siffermässigt uppskattade aktuella reserverna representera de endast 9 %; i förhållande till de potentiella blott 1,8 %. Med avseende å de *aktuella högprocentiga* järnmalmerna, d. v. s. brytningsvärd malm innehållande järn till 60 proc. och däröver, intager dock Sverige en betydligt starkare ställning än vad nyssnämnda siffror giva vid handen. Den ojämförligt större delen av de svenska järnmalmstillgångarna bestå nämligen av högprocentiga och relativt lätt tillgängliga malmer.

De bästa svenska järnmalmerna intaga alltjämt — vissa av dem på grund av sin frihet från föroreningar och andra på grund av hög fosforhalt — en särställning på marknaden. Huruvida denna gynnsamma position skall bli varaktig, är emellertid tvivel underkastat. De stora nordafrikanska gruvorna hysa väldiga, lätt tillgängliga malmtillgångar med hög järnhalt, varjämte synes böra räknas med en möjlig konkurrens från bl. a. de brasilianska fyndigheterna i Minas Geraes, där ofantliga mängder järnmalm av mellansvensk fosforfattig kvalitet och med dennas högsta järnhalt (den brasilianska malmens järnhalt uppgives vara i genomsnitt 69 à 70 % och fosforhalten 0,0125 %) finnas tillgängliga i dagbrott. Men kanske än betydelsefullare är, att den tekniska utvecklingen inom anrikningsförfarandet och masugnsprocessen under de senaste decennierna möjliggjort exploatering av mindrevärdiga malmer och att det svenska kvalitets-

---

[1]) Ur "The Iron Ore Resources of the World" 1910.

järnet till viss grad kunnat ersättas av legerat järn. Sannolikt äro framstegen på dessa områden ännu ej avslutade. Såsom en faktor att räkna med vid bedömandet av avsättningsmöjligheterna för järnmalm, bör slutligen nämnas den stigande användningen inom stålproduktionen av skrot. Ett begrepp om vad denna "järnets cirkulation" betyder ger *H. Sundholms* beräkning av den sammanlagda skrotanvändningen år 1909 i Sverige, Tyskland med Luxemburg, Belgien, Storbritannien och Irland, Frankrike, Österrike-Ungern och U. S. A.[1]). Ur den sammanlagda produktionen i dessa länder av c:a 40 milj. ton tackjärn, avsett till framställning av göt, skulle, därest intet skrot tillsatts, erhållits c:a 36 milj. ton götmetall. I verkligheten erhölls emellertid c:a 48 milj. ton, beroende på att i beskickningarna även ingick något över 13 milj. ton skrot. En av professor *Heckscher* utförd motsvarande beräkning av skrotanvändningen inom den svenska järnhanteringen åren 1912—1915 visar, att beskickningen i martinugnarna till 44 % bestod av skrot och blott till 56 % av tackjärn (jämte mindre kvantiteter järnsvamp och annat)[2]).

Den inhemska järnhanteringen och malmtillgången.

Vid bedömandet av frågan om möjligheten att tillgodose den inhemska järnhanteringens behov av malmer, är det i första hand de mellansvenska fosforrena eller fosforfattiga malmfältens uthållighet, som är av intresse. De lappländska fosforrika exportmalmerna lämpa sig icke för tillverkning av träkolstackjärn, och de fosforfattiga lapplandsmalmerna torde, av skäl som längre fram närmare angivas, icke för närvarande kunna i större utsträckning komma ifråga vid inhemsk järntillverkning.

Efter omfattande undersökningar kom malmkommissionen (år 1923) till det resultat, att man ej har anledning att räkna med någon större stegring inom överskådlig tid i efterfrågan

---

[1]) *Herman Sundholm:* Några slutsatser ur järnets statistik. "Blad för Bergshanteringens vänner", Band 13 (1910—1912), häfte 9, sid. 371—402.

[2]) *Eli F. Heckscher:* Svenska produktionsproblem, Stockholm 1918, sid. 104.

på mellansvensk malm vare sig för inhemsk förbrukning eller för export. Denna sin uppfattning byggde kommissionen huvudsakligen därpå, att särskilt den begränsade tillgången på träkol för överskådlig tid uteslöte en större malmförbrukning för tackjärnstillverkning inom landet än under åren närmast före världskrigets utbrott, eller högst 1,3 milj. ton per år. Med avseende å exporten från de mellansvenska fälten fann kommissionen omöjligt att erhålla en tillförlitlig bild av hur denna i framtiden kommer att ställa sig, men utgick från att skeppningarna från Grängesbergsfälten av fosforrik malm skulle komma att uppgå till ungefär den nu tillåtna maximikvantiteten av 800,000 ton per år, medan exporten från övriga mellansvenska fält sannolikt ej under överskådlig tid kommer att överskrida 500,000 à 600,000 ton per år, vilket tillhopa utgör en malmexport av 1,3 à 1,4 milj. ton. Sammanlagt skulle alltså den inhemska förbrukningen och exporten kräva en årlig brytning av omkring 2,7 milj. ton per år i de mellansvenska gruvorna. Till jämförelse må nämnas att den genomsnittliga årsbrytningen under perioden 1922—1926 utgjorde omkring 1,8 milj. ton. Med begagnande av den större siffran och tidigare angivna fullständigt kända malmtillgång av 255 milj. ton kan behovet av malm från de mellansvenska gruvorna beräknas vara täckt under en tidrymd av omkring hundra år. Medräknas även de mindre kända malmtillgångarna skulle under ytterligare 40 år ingen malmbrist behöva befaras.

Vid tackjärnstillverkningen i Sverige förbrukas, såsom redan nämnts, företrädesvis fosforren och fosforfattig malm. De nyss anförda siffrorna ge ingen direkt upplysning om, huruvida tillgången på dessa malmkvaliteter kan anses tillräcklig för behovet inom överskådlig tid, enär i dem inräknats även de mellansvenska fosforrika malmerna. I främsta rummet komma malmkvaliteter med en fosforhalt lägre än 0,05 % i fråga vid tackjärnstillverkningen. I de inhemska järnverkens malmförbrukning år 1913 ingick sålunda primamalm och slig med högst 0,05 % fosforhalt med 94 % av hela förbrukningen. Utgår man från att den framtida årsproduktionen av fosfor-

ren resp. fosforfattig primamalm och slig ej kommer att överstiga den genomsnittliga årsproduktionen i mellersta Sverige åren 1922—1926 eller 460,000 ton av den fosforrena och 314,000 ton av den fosforfattiga, skulle de fullständigt kända tillgångarna i mellersta och södra Sverige av dessa malmsorter, som i tabellen å sidan 32 redovisats med 38 resp. 22 milj. ton, ej vara uttömda förrän om c:a 80 resp. 70 år [1]). Det bör emellertid betonas, att dessa aritmetiska mått på förhållandet mellan tillgång och behov av ovan nämnda malmkvaliteter givetvis endast kunna lämna en viss hållpunkt för ett omdöme. Tidigare har visats, att de lappländska järnmalmerna till avsevärd del äro fosforfattiga, vilket i detta sammanhang ej må förglömmas.

I samband med nu angivna siffror må erinras att det moderna anriknings- och briketteringsförfarandet — därigenom att vid anrikningen fosformineralet avlägsnas — öppnat möjlighet att nyttiggöra fattigare malmer med jämförelsevis hög fosforhalt för den inhemska järnhanteringen. Å andra sidan har genom nämnda förfarande och genom den elektriska malmsmältningsmetoden ett första måhända betydelsefullt steg tagits för utjämnande av de svårigheter, den knappa träkolstillgången lägger i vägen för produktion av träkolstackjärn till konkurrenskraftiga framställningskostnader. Genom anrikningen och briketteringen ha nämligen masugnarnas beskickningar kunnat tillföras en bränslebesparande oartsfri och rik järnmalm, och i den elektriska masugnen har träkolsåtgången neddrivits till blott 40 % av förbrukningen i en vanlig masugn. En jämförelse enligt den officiella statistikens siffror mellan den genomsnittliga träkolsåtgången per ton framställt träkolstackjärn år 1900 och 1926 visar en sänkning på ej mindre än 26 procent. Härtill har väsentligen anriknings- och briketteringsförfarandet bidragit. På elektrisk väg framställdes nämligen 1926 endast 86,637 ton tackjärn eller omkring 19 procent av den till 461,035 ton uppgående totala produktionen härav.

---

[1]) Den till 22 milj. ton angivna tillgången på fosforfattig malm och slig avser malm med en fosforhalt av upp till 0,06 proc.

Den elektriska smältningsmetodens ännu begränsade användning torde främst sammanhänga med svårigheten att täcka det stora kraftbehovet tillräckligt billigt. Skulle möjlighet till lägre kraftpriser i framtiden yppa sig, kan den elektriska smältningsmetoden tänkas komma att medföra en stegrad efterfrågan på malm för framställning av träkolstackjärn, dock knappast i den utsträckning, att de ovan återgivna beräkningarna av ifrågavarande malmtillgångars uthållighet väsentligen rubbas. Sannolikheten för en fortsatt utveckling av en med det svenska kvalitetsjärnet konkurrerande kvalitativt högtstående järnframställning i utlandet och de ringa utsikterna till en mera betydande sänkning i kraft- och träkolspriserna här hemma äro icke ägnade att ingiva förhoppningar om en väsentligt stegrad tackjärnsproduktion i vårt land.

Samhörigheten mellan järnverk och gruvor i syfte att trygga malmförsörjningen.

Det mellansvenska malmhushållningsproblemet gäller emellertid icke endast, huruvida malmförråden överhuvud äro tillräckliga för att tillgodose de inhemska järnverkens framtida behov av malm, utan också frågan om järn- och gruvhanteringens inbördes förbindelser äro så ordnade, att malmförsörjningen med hänsyn till transportkostnaderna m. m. sker på mest ekonomiska sätt.

Ur denna synpunkt tilldrager sig gruvhanteringens organisation särskilt intresse. En samhörighet mellan järnverk och gruva, ursprungligen betingad av att malmen väsentligen på grund av dyra transportkostnader måste förädlas inom en ganska snäv rayon, blev, sedan de olika järn- och stålmärkena inarbetats på marknaden, även av tekniska skäl nödvändig. En jämn kvalitet å den förädlade varan kräver nämligen en till sin sammansättning i möjligaste mån jämn råvara, vilket i detta fall i allmänhet innebär, att bruket är hänvisat till att taga sin malm från vissa bestämda gruvor. Ur det ömsesidiga beroendet mellan gruva och förädlingsverk har i stor utsträckning utvecklat sig en organisatorisk samhörighet, som dock av förvaltningstekniska och andra skäl icke alltid kommer till uttryck i företagsbildningen. Uppgifter infordrade av

malmkommissionen rörande brukens malminköp under år 1913 giva vid handen, att "man bör med säkerhet kunna antaga att av vid bruken förarbetat malmmaterial minst ⅔ erhålles från gruvor, som ägas av bruken" [1]). Ifrågavarande gruvors uthållighet har ej gjorts till föremål för någon närmare, allmänt omfattande undersökning.

Ifrågasatt järntillverkning i övre Norrland.

Svårigheten att i Bergslagen öka järnproduktionen med hänsyn till den begränsade träkolstillgången och den otillräckliga tillgången på billig elektrisk energi har väckt tanken på en järntillverkning i övre Norrland.

Malmkommissionen, som undersökt de olika förslag härtill som framlagts, ansåg sig dock ej kunna förorda någon form av järntillverkning i Norrland under nuvarande förhållanden [2]). Gentemot planerna på ett större järnverk för såväl fyllandet av det inhemska behovet av tyngre valsprodukter och handelsjärn som för export av dylika produkter framhöll kommissionen, att en järnindustri av detta slag behövde bygga på inhemskt bränsle, om den skulle bli i stånd att göra en insats i landets självförsörjning även under kritiska förhållanden. I avsaknad av tillgång på inhemskt bränsle finge ett dylikt verk, om det överhuvud borde komma till stånd, förläggas till mellersta Sverige, dit stenkol eller koks kunna införas utifrån successivt under hela året. Ej heller uppförande i övre Norrland av ett kvalitetsjärnverk av samma slag som våra mellansvenska exporterande verk ansåg sig kommissionen kunna förorda. Utlandsmarknaden för svenskt kvalitetsstål är redan ganska begränsad, och den borde ej, enligt kommissionens förmenande, belastas med konkurrensen från ett nytillkommet svenskt verk. Samma invändningar ansåg kommissionen kunna riktas mot upptagande av en större tillverkning av kvalitetstackjärn i Norrland för export.

Kommissionen ansåg sig därför endast böra närmare undersöka förutsättningarna i Norrland för dels ett järnverk, avsett

---

[1]) Malmkommissionens slutbetänkande, sid. 64.
[2]) Malmkommissionens slutbetänkande, sid. 32 ff.

att fylla vårt importbehov av järn och stål, och dels ett verk för tillgodoseende av de mellansvenska stålverkens behov av tackjärn. Av undersökningen framgick att förstnämnda järnverkstyp icke inom överskådlig tid skulle bliva ekonomiskt lönande. Däremot ansåg kommissionen, att det icke vore ekonomisk omöjligt att under vissa betingelser anlägga och driva ett verk av det senare slaget, kalkylerat på basis av en årlig tackjärnsproduktion av 60,000 ton, motsvarande en järnmalmsförbrukning av omkring 90,000 ton. Visserligen ställde sig produktionskostnaderna för framställning av tackjärn vid tidpunkten för undersökningen (1922—1923) lägre i Bergslagen än vad de samtidigt skulle uppgått till vid ett norrländskt verk, men skillnaden berodde till väsentlig del på de tryckta priser, som då rådde på träkol i Bergslagen. Kommissionen antog, att under mera normala förhållanden skulle tillverkningspriset å Norrbottenstackjärn med tillägg av nedfrakten till Bergslagen icke ligga alltför ogynnsamt till. Kommissionen fann dock, att för närvarande inga betingelser förelåge för anläggande av ett dylikt tackjärnsverk i övre Norrland. Malmkommissionens hela undersökning rörande möjligheten att sätta igång en järntillverkning i Norrbotten gav alltså negativt resultat.

Malmexporten.

Befinner sig Sveriges andel i världens järnproduktion alltjämt i sjunkande, så ha däremot exportsiffrorna för järnmalm alltsedan 1890-talet företett en kraftig och i stort sett kontinuerlig stegring fram till 1914. Efter den av världskriget föranledda nedgången i malmexporten har denna under senaste år visat större siffror än någonsin tidigare. Omsorgen om den inhemska järnindustrins malmbehov och farhågor för att järn, framställt vid utländska järnverk av svensk malm, skulle ytterligare inskränka avsättningen av svenskt järn på världsmarknaden, men även föreställningen, att kommande generationers berättigade anspråk på att få del av vinsterna från järnmalmstillgångarna bäst tillgodosåges genom en begränsning i brytningen, har jämte fiskaliska skäl föranlett upprepade förslag i riksdagen om exporttull på järnmalm. Hittills har emellertid en sådan åtgärd avböjts av statsmakterna. Däremot har

tanken att begränsa exporten så till vida slagit igenom som denna från våra största under brytning varande järnmalmstillgångar reglerats genom en serie avtal, varav det senaste ingicks den 29 juni innevarande år, mellan staten å ena sidan och Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund (i det följande benämnt trafikbolaget), Luossavara-Kirunavara Aktiebolag och Aktiebolaget Gellivare malmfält å den andra sidan. För att något belysa även statsmakternas tidigare exportreglerande ingripande, lämnas här en kort redogörelse för bestämmelserna rörande exporten i de avtal, som föregingo den i år träffade överenskommelsen.

Enligt det ursprungliga avtalet från år 1907 förband sig trafikbolaget att inskränka exporten av malm från Grängesbergs Gruvaktiebolag tillhöriga gruvor i *Grängesberg,* så att denna efter år 1908 ej översteg 650,000 ton samt efter 1917 ej 450,000 ton årligen. Genom avtal år 1918 medgavs emellertid bolaget rätt att under åren 1919—1930 exportera utöver de i 1907 års kontrakt fastställda malmkvantiteterna 350,000 ton årligen. Därest bolaget något år icke exporterade den medgivna kvantiteten, ägde det under följande år exportera vad som återstod. Trafikbolaget förband sig dock att, därest staten så önskade, under åren 1919—1930 tillhandahålla staten eller den eller dem, till vilka staten överlät sin rättighet, nämnda 350,000 ton malm för järn- eller ståltillverkning inom landet.

Det i år träffade avtalet, som upphäver alla med trafikbolaget och dess dotter-gruvbolag förut ingångna avtal utom i vad de innebära överlåtelse av äganderätt, är avsett att träda i kraft den 30 september 1927 och gäller i första hand till den 30 sept. 1947. Avtalets ekonomiska innebörd beröres längre fram, här må blott erinras om de delar därav, som avse reglerande av malmexporten. I detta hänseende medgiver det nya avtalet trafikbolaget rätt att höja exporten från ovannämnda gruvor i Grängesberg till 1 milj. ton årligen. Skyldigheten att av nämnda kvantitet tillgodose eventuellt inhemskt behov av malm inskränkes i det nya avtalet att omfatta 150,000 ton årligen.

Exporten från trafikbolagets *lappländska järnmalmsgruvor* reglerades likaledes genom 1907 och 1908 års avtal. Den högsta tillåtna malmexporten intill 1937 års utgång fastställdes därvid till 99 milj. ton Kirunamalm och 22,5 milj. ton Gellivaremalm eller tillhopa 121,5 milj. ton, vilket motsvarar i medeltal 4 milj. ton per år under avtalsperioden 1907—1937. Exporten av s. k. varpmalm skulle dock vara fri. Genom ett tilläggsavtal år 1913 medgavs bolaget att för tiden 1913—1932 bryta tillsammans 31 milj. ton utöver nyss nämnda kvantitet.

Av principiellt intresse, men hittills utan praktisk betydelse, är en bestämmelse i avtalen om bolagets skyldighet att på anfordran ställa den brutna malmen till den inhemska järn- eller ståltillverkningens förfogande. I 1907 års avtal förutsattes vidare, att ingen brytning skulle äga rum å Luossavara genom Luossavara-Kirunavara A.-B. och att staten ensam skulle hava nyttjanderätt till fältet under perioden 1908—1937. Staten förband sig emellertid att under nämnda tid icke exportera någon malm från Luossavara eller från de övriga järnmalmsfält i Norrbotten, som staten då ägde och som angåvos i avtalet. Enligt en år 1918 träffad uppgörelse mellan staten å ena sidan och Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund, Norrbottens Järnverks Aktiebolag, Luossavara-Kirunavara Aktiebolag och Aktiebolaget Gellivare Malmfält å andra sidan, skulle emellertid de två förstnämnda bolagen årligen t. o. m. 1930 mot viss avgäld få bryta 350,000 ton malm, samt trafikbolaget exportera den del av den vid brytningen fallande malmen, vars fosforhalt överstege 0,015 procent, och Norrbottens Järnverks Aktiebolag erhålla återstoden. Genom 1922 års avtal utsträcktes nämnda rätt till export att gälla t. o. m. 1937 års utgång.

Enligt det i år träffade avtalet skall från de lappländska järnmalmsfälten få exporteras 9 milj. ton årligen, varpmalm inberäknad. Brytningen skall fördelas på de olika malmfälten med 6,1 milj. i Kiruna, 2,5 milj. i Gellivare och 0,4 milj. i Luossavara. Av den brutna malmen skall, om så påfordras, intill 20 procent av malm med högst 0,03 procent fosfor och

eljest intill 10 procent av malmen ställas till den inhemska järn- eller ståltillverkningens förfogande. Staten förbinder sig att under avtalstiden ej bryta sina egna järnmalmsfyndigheter i Norrbotten för export, med undantag för Mertainen, från vilket gruvfält en årlig export av högst 75,000 ton är tillåten. Bland övriga bestämmelser i avtalet, som i detta sammanhang kunna vara av intresse må nämnas, att staten äger rätt påfordra, att 100,000 ton Luossavaramalm, bruten utöver den eljest medgivna brytningskvantiteten, skall årligen ställas till statens förfogande till ett pris, motsvarande självkostnaden för brytningen ökad med 10 procent. Nämnda malmkvantitet får endast användas för inhemsk järn- eller ståltillverkning.

Framtidsutsikter.

Den i nämndens yttrande lämnade översikten av vårt eget lands och den övriga världens kända järnmalmstillgångar inger näppeligen farhågor för att de svenska malmförråden allt för hastigt skola uttömmas, eller stöd åt förväntningarna, att deras ekonomiska värde skall stiga i framtiden. Tvärtom framstår som mera antagligt, att utländsk konkurrens och en förbättrad utvinning av järn ur sämre malmer skola försvåra icke blott lapplandsmalmens utan även de mellansvenska malmernas avsättning och minska dessa tillgångars värde innan frågan om en strängare hushållning med dem bleve aktuell.

Till ytterligare belysning av det faktiska läget i nu berörda hänseende må erinras om att den konkurrens, som särskilt svensk fosforrik järnmalm kan komma att utsättas för, till viss grad är beroende av, i vilken utsträckning vi äro villiga att tillgodose våra för närvarande ojämförligt största avnämare av lapplandsmalm, nämligen de tyska thomasjärnverken i Rhenlandet och Westfalen. Läget torde så till vida vara mycket gynnsamt för en avsättning av lapplandsmalm även i framtiden till nämnda förbrukare, som fraktförhållandena ställa sig gynnsammare än för likvärdig icke svensk malm. Å andra sidan torde böra räknas med möjligheten av att förhållanden kunna inträda, som leda till att thomasprocessen får vika för en av skilda orsaker fördelaktigare metod. Särskilt må fram-

hållas, att en ökad brytning av de nordafrikanska fyndigheterna och exploateringen av de brasilianska och chilenska fyndigheternas högprocentiga och fosforfattiga järnmalmer kan komma att skapa ett marknadsläge, som inskränker användningen av thomasprocessen. Givetvis ökas sannolikheten för en sådan utveckling, om den svenska exporten av fosforrik malm begränsas så, att den understiger efterfrågan från malmens huvudavnämare. En inskränkning eller stagnation i användningen av thomasprocessen kan från svensk sida tydligen bäst motverkas genom att den tyska marknaden erbjudes så mycken fosforrik malm den kan absorbera till ett för gruvorna fördelaktigt pris, och den export av 8 à 10 milj. ton, som under närmaste åren torde komma att äga rum, behöver icke verka oroande med hänsyn till malmtillgångarna.

Även om man vågade antaga, att det i framtiden skulle bliva ekonomiskt möjligt att i Norrland driva en järntillverkning i stor stil, baserad på *fosforrik* malm, skulle dock därmed intet skäl till att nu begränsa exporten utöver vad som skett i förut omnämnda 1927 års avtal hava förebragts. Först om exporten tager sådan omfattning, att tillgångarna hota att snabbt uttömmas, kan det ur själva malmhushållningens synpunkt sett vara tid att pröva frågan om en ytterligare begränsning av brytningen för export. Vid en sådan prövning måste givetvis hänsyn tagas icke blott till önskvärdheten av att trygga tillgången på inhemsk malm, utan också till möjligheten av att ekonomiskt nyttiggöra malmen under en längre brytningstid.

Beträffande den *fosforfattiga* malmen konstaterade malmkommissionen, att det finnes så stora tillgångar därav i Norrbotten, att de lämna möjlighet jämväl för export. Kommissionen fann det emellertid icke påkallat att för närvarande göra något uttalande rörande lämpligheten utav att exportera dylik malm. Den ansåg dock, att åtskilliga omständigheter — särskilt en befarad starkare konkurrens från utlandet med de svenska kvalitetstillverkningarna — tala mot att från statens

sida åtgärder vidtagas för att släppa den fosforfattiga norrbottensmalmen till utlandet.

Huruvida det finnes någon verklig grund för den av malmkommissionen uttalade farhågan för ökad utländsk konkurrens med de svenska järn- och stålbruken i händelse export av fosforren eller fosforfattig malm kommer till stånd, torde vara svårt att avgöra. Problemet rörande exporten av dylik malm är emellertid ej så aktuellt, att det finnes anledning att nu i lagstiftningen indraga detsamma.

Kapitel V.

STATSGRUVEFÄLT.

Det statliga intresset rörande hushållningen med och utnyttjandet av landets malmtillgångar har även tagit sig uttryck i andra malmpolitiska åtgärder än dem, som innefattas i statens avtal med Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund och dess dotterbolag. Genom lag av år 1910 öppnades sålunda möjlighet att från rätt till inmutning undantaga malmfyndigheter å sådan kronojord, som genom beslut av konung och riksdag förklarats utgöra statsgruvefält.

Sedan år 1910 hava utlagts följande statsgruvefält:

1. Kiruna statsgruvefält i Jukkasjärvi socken;
2. Ekströmsbergs statsgruvefält i Gellivare och Jukkasjärvi socknar;
3. Svappavara statsgruvefält;
4. Toppi statsgruvefält;
5. Nakkerivara statsgruvefält; de tre sistnämnda i Jukkasjärvi socken;
6. Gellivare statsgruvefält;
7. Salmivara statsgruvefält; de båda sistnämnda i Gellivare socken;
8. Routivara statsgruvefält i Kvickjokks kapellförsamling;
9. Likavara statsgruvefält i Gellivare socken;
10. Stekenjokks statsgruvefält och
11. Remdalens statsgruvefält, båda i Vilhelmina socken.

Av dessa fält utlades de åtta första 1910, det nionde år 1918 och de två återstående år 1921.

Till klargörande av motiven för utläggandet av statsgruvefält torde en kort redogörelse över vissa provisoriska anordningar på gruvlagstiftningens område, som föregingo det första beslutet om utläggande av statsgruvefält, böra lämnas.

Då enskilda började tillgodogöra sig de stora lappländska järnmalmstillgångarna å kronojord, och då nya malmupptäckter å kronojord i Norrbotten skedde, yppades i riksdagen betänkligheter mot den i 1884 års gruvestadga kvarstående bestämmelsen från 1855 års gruvestadga, att jordägarandelen å odisponerad kronojord skulle tillfalla inmutaren. År 1889 hemställde riksdagen om utredning, huruvida kronan borde återtaga sin rätt att till hälften med inmutaren taga del i företag, som voro baserade på fyndigheter å odisponerad kronojord, och samma år utfärdades vissa provisoriska bestämmelser för att skydda kronans framtida rätt till dylika fyndigheter. Frågan om begagnandet av kronans jordägarandel löstes sedermera år 1899 så, att kronan förbehöll sig att själv åter få disponera sin jordägarandel.

Under den tioåriga utredningens gång hade emellertid röster höjts för att kronan borde på ett effektivare sätt än ensamt begagnandet av jordägarandelen medgav tillförsäkra sig äganderätt till och inflytande över malmtillgångarna å kronojord. Första steget i syfte att tillgodose detta önskemål togs genom 1902 års provisoriska, år efter år förnyade lag om förbud mot inmutning för annan än kronans räkning å odisponerad kronojord i Norrbottens län i avvaktan på en ny definitiv gruvlagstiftning, som borde tillgodose ovannämnda intressen. Inmutningsförbudet utsträcktes år 1907 att gälla även Västerbottens och Jämtlands län[1]). År 1909 hade utredningsarbetet fortskridit så långt, att regeringen kunde framlägga förslag till riksdagen om vissa bestämmelser angående undersökning och tillgodogörande av mineralfyndighet å odisponerad kronojord. I samband därmed framlades även förslag till bestämmelser om utläggande av statsgruvefält. Förslagen, som behandlades vid 1909 och 1910 års riksdagar, ledde ej till resultat utom ifråga om rätten att utlägga statsgruvefält.

---

[1]) Tiden 31 maj 1918—1 maj 1926 gällde inmutningsförbudet endast järnmalmsfyndigheter, enär den under världskriget rådande svårigheten att importera andra malmer ansågs påkalla ett intensivare letande efter inhemska tillgångar av ädlare malmer. Enligt den sistnämnda dag ikraftträdande lagen kan konungen för särskilt fall medgiva undantag från inmutningsförbudet.

Förslaget om utläggande av statsgruvefält motiverades närmast med att då staten dels genom inmutning, dels genom att ha använt sig av sin jordägarandel och dels genom köp eller överenskommelse på annat sätt blivit ägare till eller intresserad uti ett antal fyndigheter, så vore det ej med statens intresse förenligt, att enskilda blevo i tillfälle förvärva sig inmutning å områden intill eller i närheten av dessa fyndigheter. Under behandlingen av förslaget framhölls även vikten av, att staten bibehölls vid ägande- och förfoganderätten till malmtillgångarna å kronans områden, för att därigenom bliva i tillfälle öva inflytande över malmhushållningen och åt statskassan förvärva direkta inkomster. Ytterligare framhölls, att det från år till år beslutade provisoriska inmutningsförbudet vore ett allt för svagt skydd för kronans malmtillgångar i Norrbotten. Upphävdes detta låge eventuellt nyupptäckta malmfält å kronojord öppna för den enskilda spekulationen utan möjlighet för kronan att rädda åt sig annat än de områden, som av kronan inmutats eller annars ingingo i statens utmål.

Av frågans behandling framgår alltså, att avsikten med utläggandet av statsgruvefält icke blott var att undgå det obehag och trassel, som kan vara förenat med att enskilda tillåtas verkställa inmutningar kring området för ett gruvföretag, vilket kronan äger eller är delägare uti, utan att man även avsåg att åt kronan bevara äganderätten till värdefullare mineraltillgångar å kronojord.

I samband med avsättande av Stekenjokks och Remdalens statsgruvefält år 1921 framhävdes även betydelsen av att malmfyndigheter bibehölles i statens hand som reserver för framtiden samt att en billigare och förenklad administration vunnes, om fälten ifråga avsattes till statsgruvefält i stället för att utmålsläggas.

Flera av statsgruvefälten ha föga undersökts och äro till följd av ogynnsam belägenhet i förhållande till kommunikationsleder att betrakta såsom på sin höjd reserver för framtiden.

Kapitel VI.

STATENS EKONOMISKA VERKSAMHET PÅ BERGSHANTERINGENS OMRÅDE.

I samband med frågan om gruvnäringens organisation, räntabilitet och betydelse för folkhushållet, vilka spörsmål behandlas i nästföljande kapitel, tilldrager sig även spörsmålet, i vilken omfattning och under vilka former staten är direkt intresserad i fyndigheter och gruvföretag, uppmärksamhet.

Framställningen av dessa förhållanden är hämtad ur en av kommerskollegium för nämndens räkning utarbetad redogörelse över statens verksamhet på bergshanteringens område.

Statens direkta intressen i gruvnäringen.

Inledningsvis må påpekas att genom det i § 3 i gruvestadgan sedan år 1910 gällande förbudet mot inmutning å kronojord, som förklarats utgöra statsgruvefält, äger kronan ett faktiskt monopol på rätten att öppna ny gruvdrift å dessa reserverade områden, ävensom att de sedan år 1902 och 1907 bestående förbuden för enskilda att inmuta å kronojord i de tre norra länen sätter kronan i en monopolställning även beträffande ifrågavarande områden.

Kronan var vid 1927 års ingång *ensamägare* till eller *mer än hälftenägare* uti 143 utmål fördelade på 19 fyndigheter inom Norrbottens län, 6 utmål i 3 fyndigheter inom Västerbottens län och 1 utmål inom Kopparbergs län. Av dessa fyndigheter torde dock inom Norrbottens län endast fyra, nämligen Ekströmsberg, Svappavara, Leveäniemi och Mertainen hava någon större betydelse. Möjligen kunna i en framtid även fyndigheterna Tarrekaise och Nokutusvara, den förra innehållande magnesit, den senare järnmalm av delvis hög fosforhalt, komma under brytning. Av de inom Västerbottens län belägna fyndigheterna är särskilt Bjurforsfältet av betydelse.

Ekströmsberg, Mertainen och Nokutusvara kommo genom 1907 års avtal med Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund och dess norrländska dotterbolag i kronans ägo, Svappavara och Leveäniemi genom köp 1908 och Tarrekaise genom överenskommelse med Magnesitaktiebolaget Tarrekaise 1904. Bjurforsfältets fyndigheter hava inmutats av Sveriges geologiska undersökning för kronans räkning 1922 och 1923.

Utom ovannämnda fyndigheter finnas å kronojord inom Norrbottens län ett tjugutal sådana, vilka av enskilda inmutats å järnmalm före inmutningsförbudets ikraftträdande 1902, men som sedermera sönats. Ingen av dessa fyndigheter torde dock hava något synnerligt värde.

Enligt det nya avtalet mellan staten och trafikbolaget m. fl. bolag skall staten utan ersättning med full äganderätt den 1 oktober 1927 bekomma samtliga de gruvor och inmutade områden inom Norrbottens län, omfattande 176 utmål, som nu tillhöra Aktiebolaget Nordsvenska Malmfält eller trafikbolaget. Flertalet av dessa utmålslagda fyndigheter äro icke närmare undersökta, men få anses vara av mindre betydelse.

Kronan är *hälftenägare* i 51 fyndigheter omfattande tillsammans 570 utmål samt *mindre än hälftenägare* i 4 fyndigheter med 18 utmål. Av dessa fyndigheter äro 23 med 454 utmål belägna i Norrbottens län.

Bland samtliga sistnämnda 588 utmål torde endast de som avse fyndigheterna Kirunavara, Gellivare, Tuolluvara och Koskullskulle vara av någon stor betydelse. Västerbottensfyndigheterna äro i regeln endast delvis närmare undersökta, men kunna väntas bliva nyttiggjorda i en framtid, då kommunikationsfrågan blivit löst.

Ovan omnämnda överlåtelse till staten av Aktiebolaget Nordsvenska Malmfälts gruvegendom gör staten till delägare i ytterligare 18 utmål inom Norrbottens län. Även om dessa utmålsandelar torde gälla, att de icke avse fyndigheter av någon större betydelse.

Med avseende å formerna, under vilka staten blivit delägare i olika fyndigheter har redan erinrats om avtalet med trafikbolaget och dess dotterbolag Aktiebolaget Gellivare Malmfält och Luossavara-Kirunavara aktiebolag angående delägarskap i bägge sistnämnda bolags malmfält.

Enligt det avtal, som ingicks år 1907, överlämnade staten samtliga sina jordägarandelar i Kirunavara, Luossavara och Gellivare malmfyndigheter, vilka inmutats å kronojord, till Luossavara-Kirunavara Aktiebolag mot vederlag till staten av preferensaktier till ett nominellt belopp av 40 milj. kr. i Luossavara-Kirunavara Aktiebolag. Med förbigående av innehållet i övrigt av 1907 års avtal — vilket numera, efter avslutandet av 1927 års avtal saknar aktuellt intresse — må här endast nämnas, att preferensaktierna icke medförde rätt till annan utdelning än en viss bestämd avgift (royalty) per ton bruten malm. Budgetåren 1924—1925 och 1925—1926 uppgick denna royalty till i runda tal respektive 3 och 3,8 milj. kr.

I avtalet förbehölls staten därjämte rätt till inlösen av stamaktierna, vilka innehavas av trafikbolaget. Denna rätt skulle enligt ett senast år 1922 träffat avtal mellan staten och trafikbolaget inträda första gången den 31 december 1936 och, för den händelse den då ej användes, ånyo den 31 december 1942. Lösesumman skulle utgöra tolv och en halv gånger Luossavara-Kirunavara Aktiebolags årliga medelnettovinst å försäljningen av den malm, som bolaget brutit och tillgodogjort sig under åren 1922—1933. Begagnade staten sin lösningsrätt först vid utgången av 1942 skulle perioden 1928—1937 läggas till grund för beräkningen av lösesumman. Hade kvantiteten av den under åren 1922—1933 brutna malmen överstigit 36,000,000 ton från malmfältet i Kirunavara eller 9,000,000 ton från Gellivare malmfält skulle från beräkningen uteslutas den vinst, som belöpt å de överskjutande kvantiteterna. Inlöste staten först vid utgången av år 1942, skulle samma årliga brytningskvantitet som i föregående fall läggas till grund för beräknande av lösesumman. Perioden var dock i detta fall två år kortare

eller 10 år; vid vinstberäkningen skulle därför hänsyn tagas endast till en sammanlagd brytningskvantitet av 30,000,000 ton malm från Kirunavara och 7,500,000 ton från Gellivare malmfält.

Enligt det i år träffade avtalet uppskjutes statens rätt till inlösen av stamaktierna till den 30 september 1947. Lösesumman för stamaktierna skall beräknas på sätt ovan sagts, men skall till grund för medelnettovinstens beräknande läggas en årlig malmkvantitet av 4,250,000 ton i stället för i nu gällande avtal 3,750,000 ton. Därjämte medgives bolaget, såsom redan nämnts, rätt till ökad export; upp till högst 9 milj. ton årligen från lapplandsgruvorna och till 1 milj. ton per år från Grängesbergs gruvaktiebolags gruvor.

I vederlag för av staten lämnade medgivanden skall staten från och med den 1 oktober 1927 njuta hälften av Luossavara-Kirunavara aktiebolags nettovinst, som under åren 1925—1926 uppgick till i runda tal respektive 28,3 och 24,3 milj. kr.

Bland övriga viktigare bestämmelser i det nya avtalet må här endast framhållas, att staten enligt detta skall till nämnda gruvbolag utan lösen överlämna nyttjanderätten till Luossavara, och avstår staten från sin rätt att efter nyttjanderättstidens utgång med full äganderätt behålla sagda malmfält. Å andra sidan skall, såsom förut omnämnts, staten äga att utan ersättning bekomma äganderätten till de aktiebolaget Nordsvenska Malmfält eller trafikbolaget tillhöriga gruvor eller inmutade områden inom Norrbottens län.

Använder staten ej sin inlösningsrätt första gången den inträder, eller den 30 september 1947, kan staten vart tionde år därefter göra sin rätt gällande. Enligt avtalet har staten dessutom en extra ordinarie inlösningsrätt, som medgiver staten att när som helst, dock tidigast den 30 september 1937, övertaga stamaktierna. Dessa skola emellertid i så fall inlösas efter sådana beräkningsgrunder, att staten icke torde komma att utan mycket tvingande skäl begagna sig av denna särskilda rätt till inlösen.

Statens övriga delägarskap i malmfyndigheter har, bortsett från några utmål, i vilka jordägarandelar erhållits vid köpet av Björnhytte bruk, helt tillkommit genom att staten vid utmålsläggningar bevakat sin rätt till jordägarandel eller själv inmutat och erhållit utmål å på enskild jord belägna fyndigheter.

Omfattningen av statens äganderätt till gruva i förhållande till enskilda framgår av följande sammanställning:

Län	Antal utmål[1])		
	Staten	Enskilda	Staten och enskilda
Stockholms	—	114	—
Uppsala	—	60	—
Södermanlands	—	84	—
Östergötlands	—	73	—
Jönköpings	—	72	—
Kalmar	—	9	—
Älvsborgs	—	71	—
Skaraborgs	—	12	2
Värmlands	—	155	—
Örebro	—	689	10
Västmanlands	—	501	2
Kopparbergs	1	992	66
Gävleborgs	—	91	—
Västernorrlands	—	45	4
Jämtlands	—	22	4
Västerbottens	6	53	46
Norrbottens	143	374	454
Summa	150	3,417	588

En jämförelse med avseende å malmtillgångarna i de fyndigheter, i vilka staten har intresse, och övriga, som helt ägas

[1]) I tabellen äro ej medräknade de tidigare omnämnda 194 utmål eller del i utmål i Norrbotten, som staten den 1 oktober 1927 skall övertaga från Aktiebolaget Nordsvenska Malmfält eller trafikbolaget.

av enskilda, är mycket svår att erhålla. I Norrbotten äro nämligen exportfälten samt en del av de av staten helt ägda järnmalmsfälten jämförelsevis noga undersökta, under det att många av de fyndigheter, som befinna sig i enskild ägo, äro mindre kända. I mellersta Sverige är förhållandet omvänt, i det att de fyndigheter, i vilka staten är delägare, äro föga undersökta eller bearbetade, varemot många av de övriga äro väl kända. I Västerbotten torde kännedomen om de fyndigheter, vilka staten äger eller är delägare uti, vara något mindre än beträffande de av enskilda helt ägda fyndigheterna.

Som allmänt omdöme kan sägas, att de malmfält i Norrbotten, vilka staten äger, och de, i vilka staten är delägare, tillsammans innehålla den ojämförligt största delen av vårt lands för närvarande kända järnmalmstillgångar.

Malmarean inom de av kronan helt ägda fyndigheterna i Norrbotten kan uppskattas till omkring 160,000 kvm direkt användbar järnmalm, vartill kommer stora områden innehållande fattigare järnmalmer, som eventuellt kunna utnyttjas efter anrikning. Av fyndigheter, i vilka kronan är delägare, må nämnas Kiruna malmfält med en area av omkring 436,000 kvm, Gellivare 206,000, Luossavara 28,000, Koskullskulles 20,000 och Tuolluvaras 14,000 kvm. Staten är således ägare till eller delägare uti minst $^{9}/_{10}$ av de inom Norrbottens län belägna, något närmare kända järnmalmsareorna innehållande direkt användbar malm, vilka i runt tal torde utgöra omkring 900,000 kvm.

Av de c:a 55,000 kvm malmarea, som de i Västerbotten upptäckta fyndigheterna anses omfatta, är staten ensamägare till eller delägare uti c:a 28,000 kvm. Den av staten helt ägda fyndigheten Bjurfors Östra har en area av 2,600 kvm, varav hälften innehåller en kopparmalm med 5,5 à 7 % koppar och 34 à 38 % svavel. Av de helt i enskild ägo befintliga fyndigheterna är Boliden den förnämsta. Arean här är minst 10,000 kvm med en genomsnittshalt av c:a 31 % svavel, 3 % koppar, 9 % arsenik samt 12 gram guld och 50 gram silver per ton.

Malmareorna inom de 80 utmål, i vilka staten i mellersta Sverige är delägare, äro i regel föga kända, men de torde tillsammans endast utgöra en ytterst ringa del av mellersta Sveriges till omkring 600,000 kvm uppskattade totala järnmalmsarea.

Statens direkta inkomster av gruvnäringen.

Av utmål, som kronan ensam innehar, bearbetas för närvarande intet. Staten utövar sålunda ingen självständig företagarverksamhet inom gruvhanteringen.

I avgifter för utarrenderade utmål eller annars till inmutaren upplåtna jordägarandelar samt såsom aktieägare i Luossavara-Kirunavara aktiebolag har staten efter år 1907 haft följande inkomster:

År	Inkomst av	
	Aktier i Luossavara-Kirunavara A.-B.[1])	Upplåtna jordägarandelar
	Kronor	Kronor
1908	3,500,000: —	14,768: 65
1909	1,038,027: 15	12,301: 92
1910	869,250: 70	19,363: —
1911	1,313,760: 40	24,060: 70
1912	1,528,848: 05	29,355: —
1913	2,468,290: 87	31,415: —
1914	1,970,849: 63	31,076: 31
1915	1,644,421: 95	25,809: 81
1916	1,456,655: 07	32,992: 20
1917	1,418,177: 17	37,870: 50
1918	1,414,182: 88	20,466: 15
1919	2,695,929: 78	12,208: 92
1920	1,471,754: 80	37,226: 40
1921	1,190,250: —	15,554: 28
1922	4,962,638: 02	25: —
1923: $^1/_1$—$^{30}/_6$	649,453: 60	17,420: 40
1923—1924	2,960,917: 82	15,626: 40
1924—1925	3,007,515: 67	26,035: 33
1925—1926	3,838,939: 15	27,558: 09
Summa Kronor	39,399,862: 71	431,134: 06

[1]) I summorna ingå utöver aktieutdelningen vissa avgälder från de lappländska fyndigheterna. Jfr tabellen å sid. 73.

Utöver nu nämnda inkomster ha dessutom årligen influtit mindre belopp i form av minimiavgifter för utarrenderade utmål, som icke bearbetats.

Av vad ovan och vid behandlingen av malmexporten anförts framgår, att staten genom egen inmutningsverksamhet, genom bevakning av kronans rätt till jordägarandel och genom avtal med enskilda samt slutligen genom sin monopolrätt till exploaterande av eventuella mineraltillgångar å obearbetade delar av statsgruvefält och å kronojord inom Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län numera äger möjlighet att utöva ett betydande direkt inflytande över exploateringen av våra ojämförligt största malmtillgångar. I egenskap av hälftenägare i Luossavara-Kirunavara Aktiebolag har staten därjämte tillförts betydande inkomster från de lappländska gruvorna. Inom bergshanteringens gamla trakter i Bergslagen är däremot det statliga intresset svagt företrätt.

Kapitel VII.

GRUVNÄRINGENS ORGANISATION, RÄNTABILITET OCH ALLMÄNNA EKONOMISKA BETYDELSE.

Gruvnäringens organisation.

Gruvnäringens organisation är delvis betingad av flera för denna näring säregna förhållanden. Jordägarens rätt att alltid till hälften taga del i gruva, som av annan inmutats å hans mark, liksom de jämförelsevis betydande kapitalbelopp, som gruvbrytningen kräver, ha jämte andra för gruvnäringen speciella förhållanden haft till följd att bolagstypen sedan gammalt blivit denna närings vanligaste organisationsform. Ofta har även skett ett sammanförande av förvaltningen för olika gruvföretag till en enhet, varigenom vunnits avsevärda besparingar och tekniska fördelar.

Till belysande av den stora användning olika bolagsformer fått inom gruvhanteringen må nämnas att av 119 under år 1925 i verksamhet varande gruvföretag drevos 98 av aktiebolag, 18 av andra bolag och endast 3 av enskilda [1]).

Vid behandlingen av det mellansvenska malmhushållningsproblemet framhölls, att järnverken sökt tillgodose ett nödvändigt behov av kvantitativt och kvalitativt jämna malmleveranser genom en integration mellan järnverk och gruva. Denna samhörighet har emellertid av förvaltningstekniska skäl i ett stort antal fall ej kommit till uttryck i företagsbildningen. Gruvorna förvaltas i dessa fall som formellt självständiga företag. En fullständig bild av i vilken omfattning järnmalmsgruvorna ägas av järnverken kan därför icke erhållas av tillgängligt material. Såsom en antydan om denna samhörighets omfattning kan emellertid nämnas, att av 37 gruvbolag, vilkas

[1]) Kommerskollegii berättelse över bergshanteringen under år 1925.

räntabilitet socialiseringsnämnden låtit undersöka, visade sig 29 vara integrerade bolag med mer eller mindre osjälvständig redovisning och 8 fristående. Av de integrerade gruvorna ägdes 7 av utländska ägare, medan återstående 22 voro förbundna med inhemska järnverk. En undersökning med avseende å äganderätten av de i Hybergs bergskalender för år 1924 upptagna formellt självständiga gruvföretagen ger ett liknande resultat. Av 56 företag visade sig nämligen med säkerhet 39 ägas helt eller delvis av inhemska malmförbrukande förädlingsverk.

Gruvnäringens räntabilitet.

a) Undersökningsmaterialets omfattning.

Den formellt självständiga gruvindustrin har numera nästan helt iklätt sig aktiebolagets form. Dessa företags balansräkningar från och med år 1911 äro sålunda tillgängliga i patent- och registreringsverket. Socialiseringsnämnden, som funnit det vara av vikt att för bedömande av gruvnäringens nationalekonomiska betydelse kunna meddela några uppgifter rörande dess räntabilitet, har i detta syfte låtit underkasta gruvindustrins balansräkningar en undersökning omfattande åren 1911—1925.

En undersökning av detta slag bjuder delvis oöverstigliga svårigheter bl. a. på grund av den omständigheten, att flertalet järnmalmsgruvor i vårt land ägas av järnverk, som gottskriva gruvorna endast deras självkostnader för levererad malm. I de fall en gruva äges av flera järnverk, fastställes oftast ett "lösenpris" för malmen, beräknat efter gruvans självkostnader. Andra gruvbolag åter äro praktiskt taget endast nominella, i det att av en eller annan orsak gruvrörelse ej bedrives eller gruvorna utarrenderats för en ibland obetydlig arrendesumma.

Här anmärkta förhållanden ifråga om bolagens organisation och redovisning men även ofullständigheten i balansräkningarnas uppgifter nödvändiggjorde en sträng sovring av undersökningsmaterialet. De balanskritiskt behandlade gruvbolagens antal har uppgått till 70. Av dessa ha dock icke mindre än 33 frånskilts såsom för statistisk bearbetning mindre lämp-

liga [1]) och ytterligare 29 bolag visade sig vara integrerade gruvföretag, vilkas verkliga räntabilitet ej med säkerhet framgår av den mer eller mindre osjälvständiga redovisningen. Återstående 8 bolag kunna emellertid sägas äga en åtminstone bokföringsmässigt självständig redovisning. Dessa äro:

1. Luossavara-Kirunavara Aktiebolag,
2. Bergverksaktiebolaget Freja,
3. Tuolluvara Gruvaktiebolag,
4. Riddarhytte Aktiebolag,
5. Bergverksaktiebolaget Vulcanus,
6. Ställbergs Gruvaktiebolag,
7. Aktiebolaget Kantorps Malmfält, samt
8. Grängesbergs Gruvaktiebolag,

vilket senare, ehuru saknande självständig redovisning, likväl kunnat ur vissa synpunkter behandlas i samband med här berörda gruvor.

Av de ovan förtecknade företagen omfatta de tre förstnämnda praktiskt taget hela den norrbottniska järngruverörelsen, medan samtliga övriga bearbeta mellansvenska järnmalmsfyndigheter. Ehuru få till antalet representerade dessa åtta företag år 1925 sammanlagt 88 procent av landets totala brytning av direkt användbar styckemalm och till slig reducerad anrikningsmalm. Härav kommo ej mindre än 71 procent på Luossavara-Kirunavara aktiebolag. Den huvudsakliga framställningen skall i det följande ägnas åt de nu nämnda åtta företagen och särskilt åt det största av dem, Luossavara-Kirunavara aktiebolag. För fullständighetens skull skola emellertid såsom avslutning meddelas några siffror jämväl för de integrerade gruvorna.

b) Luossavara-Kirunavara aktiebolags förhållande till Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund.

Med hänsyn till att Luossavara-Kirunavara aktiebolag (i det följande betecknat L. K. A. B.), med dess dominerande ställning icke blott inom den norrbottniska gruvhanteringen utan

[1]) De äro delvis av den art, att de antingen måste inräknas bland ovannämnda nominella, i huvudsak gruvförvaltande företag eller ock har det varit gruvor av mera kortvarig och kristidsartad natur.

även inom rikets hela gruvnäring, har en nära samhörighet med Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund torde här böra förutskickas ett klarläggande av nämnda båda bolags förhållande till varandra.

L. K. A. B. bildades 1890 och år 1904 förvärvade trafikbolaget aktiemajoriteten i detsamma. L. K. A. B:s aktiekapital uppgår, efter överenskommelsen med staten år 1907, till 80 milj. kr., varav 40 milj. i stamaktier, som ägas av trafikbolaget, och 40 milj. i preferensaktier, som ägas av staten. Den ekonomiska förbindelsen mellan de bägge bolagen har bestått däri, att trafikbolaget blivit ett slags förlagsgivare till L. K. A. B. samt befraktare och säljare av dess produktion. Ledningen och skötseln av L. K. A. B. ligger med andra ord helt i trafikbolagets händer. Under tiden före kriget (åren 1911—1913) voro förlagsbeloppen jämförelsevis mindre betydande (5—12 % av omslutningen) men ha sedermera uppgått till avsevärda belopp (20—40 % av omslutningen). Såväl räntor som frakter debiteras efter affärsmässiga grunder.

Ur redovisningssynpunkt är därför L. K. A. B. ett fullt självständigt bolag. Det i rörelsen sedan år 1890 nedlagda kapitalet redovisas i detta företags balansräkning. Vinsterna äro beräknade på ett fullt affärsmässigt sätt, d. v. s. med avdrag av alla såväl direkta som indirekta omkostnader. Vad särskilt förvaltningskostnaderna angår, äro de visserligen gemensamma med trafikbolagets men fördelas efter fastställda grunder mellan båda bolagen. Även om det givetvis kan vara svårt att riktigt fördela dessa kostnader, är det tydligt, att en eventuell felaktighet i fördelningen icke kan spela någon större roll med hänsyn till beloppens relativt ringa storlek — år 1925 uppgingo de exempelvis till 2,17 milj. kr., varav 1,23 milj. på L. K. A. B. och 0,94 milj. på trafikbolaget, mot en utdelning från L. K. A. B. av 28,3 milj. kr.

Endast vid ett tillfälle har gjorts en mera självständig affär mellan de bägge bolagen. År 1922 övertog trafikbolaget från L. K. A. B. ett på grund av minskad skeppning under de sista krigsåren och efterkrigsperioden uppkommet överskotts-

lager av malm (värderat till 33 milj. kr.), huvudsakligen för att härigenom lätta på L. K. A. B:s skuldbörda till trafikbolaget. Dessa lager ha belastat trafikbolaget med ränteutgifter, vilka rätteligen bort bäras av L. K. A. B. Säkerligen med hänsyn till bestämmelserna i förut gällande avtal angående statsinlösen av L. K. A. B:s stamaktier har det dock befunnits mest i överensstämmelse med stamaktieägarnas intressen, att L. K. A. B:s vinst ej minskats med dessa ränteutgifter, trots de uppenbara olägenheterna för bolaget med dubbelbeskattningen. Denna transaktion, som är att betrakta såsom en helt tillfällig företeelse, har emellertid beaktats i här verkställda räntabilitetsberäkningar. De på de av trafikbolaget övertagna malmkvantiteterna belöpande räntekostnader, vilka rätteligen bort gäldas av L. K. A. B., utgjorde efter 6 % för hela perioden 1922—1925 7,9 milj. kr.

Då L. K. A. B. således, bortsett från nämnda tillfälliga företeelse, självt redovisar såväl sitt kapital som årsvinster efter avdrag av alla slags utgifter, bör räntabiliteten sökas hos detta bolag. Att årsvinsterna, innan de komma i allmänhetens händer, först överföras till trafikbolaget såsom innehavare av samtliga stamaktier, för att sedan tillsammans med trafikbolagets övriga inkomster utdelas till detta bolags aktieägare torde sakna större betydelse för bedömande av L. K. A. B:s räntabilitet.

c) Räntabilitetens beräkning.

Det kapital, vars räntabilitet i föreliggande undersökning beräknats, är det av aktieägarna *inbetalade kapitalet*. Det har vid diskussionen om gruvhanteringens kapitalbegrepp och förräntning ibland ifrågasatts att minska kapitalet med vad som å kontot "gruvor" eller "fyndigheter" kan antagas motsvara värdet av själva malmtillgången, vilken vid detta resonemang tänkts skänkt av naturen. Vissa försök till uppskattning av dylika gruvvärden ha också tidigare verkställts [1]). Nämnden

[1]) *Finansstatistiska utredningar* utgivna av Kungl. finansdepartementet, V. Sveriges nationalförmögenhet omkring år 1908, sid. 181. *Kommerskollegium:* Sveriges bergshantering år 1913, sid. 191.

har emellertid funnit, att ett sådant avskiljande av viss del av kapitalet icke annat än undantagsvis kan vara berättigat, och att det i vart fall erbjuder oöverstigliga svårigheter att i detta avseende komma till ens någorlunda objektivt exakta resultat. De svenska gruvorna ha nämligen i många fall bearbetats sedan århundraden, och man har all anledning antaga att de poster i gruvbolagens balansräkningar, som angiva naturtillgångarna, i regeln icke motsvara de kapitalbelopp, som under olika ägare nedlagts å anordningar för malmfyndighetens tillgodogörande. I vissa fall torde naturtillgången ha bokförts till ett för lågt i andra fall till ett för högt värde. I vad mån nu anmärkta förhållanden skulle utjämna varandra i en generalbalans för samtliga undersökta gruvbolag kan icke med säkerhet avgöras, och nämnden har därför ansett sig böra i detta sammanhang avstå från försöket att beräkna gruvkapitalets räntabilitet på denna grundval.

Vad beträffar Luossavara-Kirunavara aktiebolag så erhöll staten sina till 40 milj. kr. uppgående preferansaktier vid 1907 års uppgörelse såsom vederlag för huvudsakligen de immateriella värden staten tillsköt genom vissa för bolaget och dess stamaktieägare betydelsefulla utfästelser [1]). Dessa immateriella värden kunna knappast jämställas med verkliga kapitaltillskott och böra därför skiljas från det av stamaktieägarna tillskjutna kapitalet. Vid beräkningarna av räntabiliteten för L. K. A. B. har därför förfarits så, att den del av vinsten som utdelats till stamaktieägarna satts i relation till stamkapitalet, och statens vinst ställts i förhållande till preferenskapitalet, men varken kapital eller vinst av senare slag medräknats i summasiffrorna.

Liksom för nu nämnda bolag ha även de två övriga av undersökningen omfattade norrbottniska gruvbolagens utveck-

---

[1]) Visserligen överlämnade staten såsom markägare sin hälftenandel i vissa inmutningar i malmfälten i Luossavara, Kirunavara och Gellivare men erhöll i stället samtliga aktier — 5 milj. kr. — i Mertainens gruvaktiebolag, samt fick på sig överlåtet äganderätten till flera andra norrbottniska gruvfält.

ling, vad kapital och vinster angår, kunnat följas från brytningens upptagande fram till våra dagar. År 1911 hade de ett aktiekapital på sammanlagt 6,63 milj. kr., varav emellertid endast 1,65 milj. var av stamaktieägarna inbetalat, medan återstoden, 4,98 milj. kr., utgjordes av gratisaktier.

I de mellansvenska gruvbolagen utgjordes enligt erhållna uppgifter hela aktiekapitalet år 1911 av inbetalat kapital. Några gratisaktier hade alltså icke utdelats under tiden från bolagens bildande till 1911 års utgång. Vad de relativt obetydliga reservfonderna angår, torde dessa utgöras av avsatta vinstmedel och icke av inbetalat kapital.

De vinster, som för räntabilitetens beräkning i undersökningen ställts i relation till det inbetalade kapitalet, ha grundats på de redovisade driftsvinsterna (resp. förlusterna), varemot hänsyn icke tagits till realisationsvinster (resp. förluster).

Vid granskningen av de integrerade gruvföretagens balansräkningar framgick att i stor utsträckning en betydande differens förelåg mellan redovisade och inkomsttaxerade årsvinster. En motsvarande undersökning för de åtta norrbottniska och mellansvenska gruvorna visade, att olikheterna i detta avseende där voro väsentligt mindre framträdande och knappast större, än att de kunde förklaras av skiljaktigheter ifråga om skatteavdrag i bokslut och vid deklaration resp. taxering.

d) Det inbetalade kapitalets räntabilitet.

Nedanstående tabell (tab. 1) utgör en sammanställning av den statistiska bearbetningens huvudresultat i vad dessa gälla de sju tidigare nämnda gruvföretagen (de under n:ris 1—7 å sid. 67 förtecknade). Härvid redovisas de norrbottniska och de mellansvenska gruvorna var för sig. Då vidare L. K. A. B. intager en helt dominerande ställning bland de förra har i tabell 2 särskild redovisning lämnats rörande detta bolag.

Med avseende på den för L. K. A. B. i tabellerna redovisade räntabiliteten må i anslutning till vad förut sagts an-

Tab. I. *Det inbetalade kapitalets räntabilitet åren 1911—1925 för de norrbottniska och vissa mellansvenska gruvor.* (Minussiffror angiva förlust.)

År	Norrbottniska gruvor (Här ha upptagits de under 1—3 å sid. 67 förtecknade företagen.)					Mellansvenska gruvor (Här ha upptagits de under 4—7 å sid. 67 förtecknade företagen.)				
	Inbetalt kapital[1]) 1000 kr.	Årsvinst 1000 kr.	Utdelning 1000 kr.	Årsvinst i % av inbetalt kapital	Utdeln. i % av inbetalt kapital	Inbetalt kapital 1000 kr.	Årsvinst 1000 kr.	Utdelning 1000 kr.	Årsvinst i % av inbetalt kapital	Utdeln. i % av inbetalt kapital
1911.....	41,650	18,370	16,873	44,1	40,5	5,050	496	423	9,8	8,4
1912.....	41,650	20,179	18,474	48,4	44,4	5,050	683	568	13,5	11,2
1913.....	41,650	25,769	23,713	61,9	56,9	5,550	924	692	16,6	12,5
1914.....	41,650	14,512	12,646	34,8	30,4	5,550	735	674	13,2	12,1
1915.....	41,650	10,981	9,336	26,4	22,4	5,550	1,078	834	19,4	15,0
1916.....	41,650	11,636	9,938	27,9	23,9	5,550	2,137	1,014	38,5	18,3
1917.....	41,650	11,568	10,179	27,8	24,4	5,550	2,851	1,364	51,4	24,6
1918.....	41,650	14,034	12,363	33,7	29,7	7,050	870	984	12,3	14,0
1919.....	41,650	16,400	16,150	39,4	38,8	7,050	— 127	384	— 1,8	5,4
1920.....	41,650	11,590	10,948	27,8	26,3	13,200	— 414	240	— 3,1	1,8
1921.....	41,650	17,093	16,200	41,0	38,9	13,200	— 2,019	120	— 15,3	0,9
1922.....	41,650	18,203	17,000	43,7	40,8	14,950	— 1,492	—	— 10,0	—
1923.....	41,650	11,210	9,480	26,9	22,8	14,950	— 422	96	— 2,8	0,6
1924.....	41,650	16,611	14,875	39,9	35,7	14,950	— 395	144	— 2,6	1,0
1925.....	41,650	29,431	26,921	70,7	64,6	14,750	— 263	—	— 1,8	—

[1]) För L. K. A. B. endast stamkapitalet (jfr sid. 70).

Tab. 2. *Luossavara-Kirunavara A.-B.*

År	Aktieägarnas stamkapital 1,000 kr.	Statens pref.-kapital 1,000 kr.	[1]) Utdelning på stamkapitalet i 1,000 kr.	[1]) Utdelning på stamkapitalet i %	[1]) Utdelning på pref.-kapitalet i 1,000 kr.	[1]) Utdelning på pref.-kapitalet i %
1911	40,000	40,000	16,400	41,0	1,529	3,8
1912	40,000	40,000	18,000	45,0	1,668	4,2
1913	40,000	40,000	23,200	58,0	1,971	4,9
1914	40,000	40,000	12,400	31,0	1,644	4,1
1915	40,000	40,000	8,800	22,0	1,294	3,2
1916	40,000	40,000	9,200	26,0	1,256	3,1
1917	40,000	40,000	9,200	26,0	902	2,3
1918	40,000	40,000	11,800	29,5	1,256	3,1
1919 [2])	40,000	40,000	16,000	40,0	609	1,5
1920	40,000	40,000	10,760	26,9	640	1,6
1921	40,000	40,000	16,200	40,5	1,890	4,8
1922	40,000	40,000	17,000	42,5	1,738	4,3
1923	40,000	40,000	9,480	23,7	1,713	4,3
1924	40,000	40,000	14,600	36,5	1,712	4,3
1925	40,000	40,000	25,900	64,8	2,398	6,0
1926	40,000	40,000	21,800	54,5	2,534	6,3

märkas, att de angivna vinstsiffrorna äro något högre än de verkliga, på grund av att trafikbolaget år 1922 övertagit en del av dotterbolagets malmlager utan att detta belastats med på lagret belöpande räntekostnader. Hade dessa kostnader debiterats L. K. A. B. skulle räntabiliteten dock icke rönt större inflytande därav. Medan den utan hänsyn till räntekostnaderna under perioden ifråga i medeltal utgjorde 46,6 %, skulle den, om vinsten minskats med dessa utgifter, ha uppgått till 41,6 %.

Utom den gruvrörelse, som bedrives vid Luossavara-Kirunavara aktiebolags gruvor, bör för trafikbolagets vidkommande även uppmärksammas den i Grängesberg förekommande be-

[1]) Årsvinsterna sammanfalla mycket nära med utdelningarnas totala belopp.

[2]) Bokslut pr den 30/9 fr. o. m. 1919.

tydande gruvdriften. Denna omhänderhades intill år 1902 av Grängesbergs Gruvaktiebolag. Nämnda år arrenderades emellertid bolagets gruvor och anläggningar av trafikbolaget, som årligen i sin vinst- och förlusträkning redovisar en post såsom "vinst å Grängesbergsrörelsen". Gruvbolaget självt krediterar sitt vinstkonto allenast med arrendesumman från trafikbolaget, vilken därefter med avdrag av en helt obetydlig post "förvaltningskostnader" redovisas såsom bolagets vinst för året, alltsedan 1902, då trafikbolaget arrenderade bolagets gruvor uppgående till omkring 60,000 kr. per år. Uppenbarligen kan ur denna redovisning ingen uppfattning hämtas om räntabiliteten hos företaget, vars aktiekapital utgör 1,008,000 kr. Då denna gruvdrift emellertid är en av de större i landet, har det ansetts önskvärt att få några uppgifter till belysande av dess räntabilitet och har efter hänvändelse till trafikbolaget de upplysningar meddelats, som sammanställas i nedanstående tabell.

Tab. 3. *Trafikbolagets gruvrörelse vid Grängesberg.*

År	Investerat kapital 1,000 kr.	Bruttovinst 1,000 kr.	Nettovinst 1,000 kr.	Nettovinst i % av investerat kapital
1911	4,393	2,171	1,978	45,02
1912	4,624	2,296	2,070	44,76
1913	4,818	1,631	1,376	28,54
1914	5,104	1,523	1,267	24,82
1915	5,366	1,611	1,380	25,72
1916	6,251	2,960	2,724	43,57
1917	6,742	4,078	3,799	56,34
1918	8,081	2,286	1,856	22,97
1919	9,041	1,508	760	8,41
1920	10,107	2,488	1,782	17,63
1921	10,111	543	0	0
1922	9,761	906	30	0,31
1923	9,677	1,249	575	5,94
1924	9,475	1,614	1,000	10,55
1925	9,687	2,056	1,249	12,89

Såsom av tabellens kolumnrubriker framgår, har man här icke kunnat räkna med samma kapitalbegrepp som ifråga om de av tab. 1 och 2 omfattade företagen, där räntabiliteten beräknats i relation till bolagens egna inbetalade kapital. För Grängesbergsrörelsen avse siffrorna i enlighet med trafikbolagets upplysningar det investerade kapitalet, i vilket medräknats utom aktiekapitalet, 1,008,000 kr., även allt det av trafikbolaget i rörelsen nedlagda kapitalet, vare sig detta anskaffats genom särskild, för ändamålet avsedd upplåning eller av moderföretaget ur andra källor ställts till förfogande. Nettovinsten har erhållits sedan från bruttovinsten, vilken överensstämmer med de tidigare nämnda, av trafikbolaget såsom denna rörelses vinst redovisade beloppen, dragits förvaltningskostnader (administrations- samt försäljnings- och handelsomkostnader) och skatter.

Den räntabilitet, som redovisas i tabell 1 är väsentligt högre för de norrbottniska än för de mellansvenska gruvorna. För de förra har räntabiliteten varit genomsnittligt bättre under förkrigsåren, ehuru år 1925 kännetecknas av en avkastning, som är rekord för hela den redovisade perioden. Överhuvud ligger emellertid räntabiliteten för dessa gruvor relativt synnerligen högt. För de mellansvenska gruvorna (utom Grängesberg) voro åren 1916—17 de bästa, och räntabiliteten var ända till 1919 i genomsnitt god. Fr. o. m. sistnämnda år redovisa dessa gruvor emellertid för varje år förlust.

En direkt jämförelse mellan utbytessiffrorna i tab. 1 och 3 är icke möjlig, och böra överhuvud inga andra slutsatser dragas av de i tabell 3 rörande Grängesbergsrörelsen återgivna vinstsiffrorna, än att de tyda på en utomordentligt god räntabilitet samt att även här år 1919 synes ha medfört en regress med djupläge vid åren 1921—22 och med en fortskridande förbättring från och med 1923.

e) Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds räntabilitet.

Som nämnts intager Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund gentemot Luossavara-Kirunavara aktiebolag i vidsträcktaste mening såväl en distributörs som en förlagsgivares ställning.

Med hänsyn dels därtill att Luossavara-Kirunavara aktiebolags vinster i form av utdelningar redovisas hos trafikbolaget och dels därtill att trafikbolaget för egen räkning bedriver en avsevärd gruvrörelse främst i Grängesberg, kan en sammanställning, som visar räntabiliteten på det inbetalta kapitalet för koncernen i dess helhet vara av intresse.

Givetvis komma räntabilitetssiffrorna för trafikbolagets hela rörelse icke att ställa sig fullt så lysande som de för trafikbolagets i det föregående redovisade gruvor, enär bland annat den av trafikbolaget i samband med nämnda gruvrörelse bedrivna förlags- och befraktningsverksamheten påföres en vinst, som i stort sett motsvarar endast vanlig kapitalränta.

Med dessa anmärkningar återgivas här nedan trafikbolagets räntabilitetssiffror.

Tab. 4. *Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund.*

År	Inbetalt kapital 1,000 kr.	Årsvinst 1,000 kr.	Utdelning 1,000 kr.	Årsvinst i % av inbetalt kapital	Utdelning i % av inbetalt kapital
1911	82,000	19,223	18,144	23,4	22,1
1912	82,000	21,202	20,412	25,8	24,8
1913	82,000	25,415	24,192	30,9	29,5
1914	97,120	14,640	13,608	15,0	14,0
1915	97,120	11,336	9,072	11,6	9,3
1916	115,264	15,471	14,969	13,4	12,9
1917	119,334	16,238	15,300	13,6	12,8
1918	119,334	19,334	15,300	16,2	12,8
1919	153,334	21,794	21,420	14,2	13,9
1920	153,334	17,664	21,420	11,5	13,9
1921	153,334	15,224	17,850	9,9	11,6
1922	153,334	14,453	17,850	9,4	11,6
1923	153,334	9,400	5,950	6,1	3,8
1924	153,334	14,514	11,900	9,4	7,7
1925	153,334	26,214	20,230	17,1	13,2

f) De integrerade gruvornas räntabilitet.

Jämte de 8 gruvbolag, vilkas räntabilitet undersökts i det föregående, visade sig, som tidigare nämnts, ytterligare 29 bolag äga en redovisning, som lämpade sig för statistisk bearbetning. Samtliga äro emellertid integrerade företag med alltför osjälvständig bokföring för att deras verkliga räntabilitet, åtminstone i förhållande till det inbetalade kapitalet, skulle komma till synes i redovisningen. Då en översikt av den bokförda avkastningen från dessa gruvor dock torde erbjuda visst intresse, ha siffror rörande inbetalat kapital och årsvinster (resp. förluster) sammanställts i tabell 5 å sidan 78. Materialet har fördelats så, att mellansvenska gruvor med utländska ägare och i huvudsak utländsk avsättning (7 bolag) sammanförts till en grupp (I) och mellansvenska gruvor med i huvudsak inhemsk avsättning delats på två grupper (II A och II B). I den första av dessa grupper (II A), omfattande 9 bolag, ingå gruvor utan självständig redovisning, i den andra gruppen (II B), som innesluta 13 bolag, ha sammanförts gruvor med mera självständig bokföring.

De räntabilitetssiffror, som redovisas i tabellen, äro genomgående låga, ja, i flertal fall är det fråga om förluster. Sålunda visa de båda första grupperna så gott som uteslutande förlustsiffror — endast ett par av krigsåren ha om ock blygsamma vinster — och förlusterna gå särskilt för exportgruvorna till ofta mycket avsevärda belopp. Den sista gruppen, omfattande vissa gruvor med inhemsk avsättning och någorlunda självständig redovisning, har visserligen också en svag räntabilitet men den visar åtminstone i regeln icke förlust. Endast de senaste åren ha även för gruvorna inom denna grupp varit förlustår.

Gruvnäringens allmänna ekonomiska betydelse.

Landets mineraltillgångar ha haft och äga alltjämt en av alla erkänd utomordentligt stor betydelse som underlag och förutsättning för vidsträckta områden av ekonomisk verksamhet inom landet. Till belysande av gruvnäringens allmänna ekonomiska betydelse må meddelas några sifferuppgifter angående bergshanteringen och den därpå närmast baserade förädlingsindustrin.

Tab. 5. *Inbetalat kapital och årsvinst (1,000-tal kr.) för vissa integrerade gruvföretag åren 1911—1925.*
(Minussiffror angiva förlust.)

	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Grupp I:															
Inbetalat kapital...	8,620	9,520	9,520	11,150	11,520	11,520	16,970	10,400	10,400	10,400	7,400	7,400	7,400	7,400	7,400
Årsvinst	— 30	— 181	— 311	— 810	—1,152	585	43	—1,074	— 681	— 899	—1,201	—1,452	— 670	— 803	— 787
Årsvinst i % av inbetalat kapital	— 0,3	— 1,9	— 3,3	— 7,3	— 10,0	5,1	0,3	— 10,3	— 6,5	— 8,6	— 16,2	— 19,6	— 9,1	— 10,9	— 10,6
Grupp II A:															
Inbetalat kapital...	5,820	5,820	5,820	5,820	5,820	5,320	5,320	5,320	5,020	5,020	5,020	5,020	5,020	5,020	3,820
Årsvinst	— 23	12	9	— 21	91	128	230	— 33	— 21	— 37	62	— 299	29	1	— 23
Årsvinst i % av inbetalat kapital	— 0,4	0,2	0,2	— 0,4	1,6	2,4	4,3	— 0,6	— 0,4	— 0,7	1,2	— 6,0	0,6	0,0	— 0,6
Grupp II B:															
Inbetalat kapital...	10,831	10,831	10,831	10,831	11,169	11,169	11,169	11,767	11,767	11,767	11,767	11,767	11,767	11,767	10,627
Årsvinst	215	289	237	186	311	558	499	559	224	81	— 487	— 605	— 53	35	— 53
Årsvinst i % av inbetalat kapital	1,8	2,7	2,2	1,7	2,8	5,0	4,5	4,8	1,9	0,7	— 4,3	— 5,1	— 0,5	0,3	— 0,5

Enligt kommerskollegii redogörelse för bergshanteringen 1925 ägde framställda inmutningsbara malmer nämnda år ett saluvärde av 94,2 milj. kr., varvid på järnmalmerna kommo 87,7 milj. kr. Produktionen av järnmalm bedrevs vid 92 arbetsställen med 356 förvaltningstjänstemän och 8,120 arbetare och produktionen av övriga malmer vid 18 arbetsställen med 43 tjänstemän och 983 arbetare.

Malmproduktionen fördelade sig synnerligen ojämnt på de skilda gruvföretagen. Sammanställas värdena av direkt användbar järnmalm och järnmalmsslig år 1925 vid dels de lappländska malmfälten, dels de 12 gruvfält, som nämnda år hade en malmproduktion, vars saluvärde översteg 250,000 kr., erhålles följande översikt.

Fyndigheterna i Norrbottens län	64,101,000	kr.
Dannemora gruvfält, Uppsala län	449,376	„
Ställbergsfältet, Örebro län	556,036	„
Riddarhyttan, Västmanlands län	643,210	„
Morbergsfältet, Västmanlands län	272,197	„
Västra Ormbergsfältet, Kopparbergs län	396,705	„
Grängesbergs exportfält, Kopparbergs län	7,047,009	„
Blötbergsfältet, Kopparbergs län	745,750	„
Risbergsfältet, Kopparbergs län	327,435	„
Lekombergsfältet, Kopparbergs län	991,927	„
Idkerbergsfältet, Kopparbergs län	860,000	„
Intrångets gruvor, Kopparbergs län	316,050	„
Nyängs- och Storstrecksfältet, Gävleborgs län	432,266	„
Summa	77,138,961	kr.

Av den till 87,7 milj. kr. år 1925 uppgående totala produktionen av direkt användbar järnmalm och slig representerade brytningen inom uppräknade fyndigheter ej mindre än 88 %. Denna del av produktionen härledde sig från 176 utmål eller 63 % av de 279 utmål, som arbetades nämnda år. Lapplands fyndigheter och Grängesbergs exportfält bidrogo till produktionsvärdet med c:a 81 % eller omkring 71,15 milj.

kr. från 125 utmål, vilka siffror visa dessa bägge gruvområdens dominerande ställning inom gruvdriften. Av återstående 19 % av den brutna malmens värde redovisas i tabellen ovan 5,5 % eller c:a 4,9 milj. kr. från 23 utmål, vari dock två större s. k. odalutmål ingå, nämligen Riddarhyttans och Dannemora. Utanför tabellens redovisning falla 103 utmål, fördelade på 65 arbetsställen, vilka tillsammans gåvo en järnmalmsfångst med ett värde av 10,5 milj. kr.

Vad *övriga malmer* angår hade produktionen härav år 1925 ett saluvärde av 6,5 milj. kr., vari zinkmalm ingick med 3,8 milj. kr.

Praktiskt taget går hela malmproduktionen vid de lappländska järnmalmsfälten och större delen av brytningen vid Grängesbergs exportfält till utlandet [1]). Den övriga järnmalmsproduktionen, vars saluvärde år 1925 utgjorde 16,5 milj. kr., räckte dock till för att ensam förse vår inhemska järnhantering med dess behov av järnmalm. Ett begrepp om betydelsen av denna råvaruförsörjning ger järnverkens tillverkningsvärde, som år 1925 uppgick till 194,5 milj. kr. Produktionen bedrevs då vid 106 arbetsställen av 25,397 arbetare och 1,995 förvaltningstjänstemän. På brytningen av andra malmer än järnmalm grundar sig däremot endast en ringa del av den inhemska förädlingsindustrin.

Givetvis äro våra malmers betydelse för landets industri icke tillräckligt klarlagd med en hänvisning till de inhemska järnverkens produktion och omfattning. På järnbrukens och andra smältverks tillverkningar grundar sig i sin tur en betydande del av landets järn-, stål- och metallmanufakturering samt maskinindustri och annan mekanisk verkstadsindustri. Att med tillgängliga siffror belysa denna samhörighet låter sig emellertid icke göra; varje försök därtill kunde lätt bli vilseledande, enär man icke kan utan en mycket ingående undersökning avgöra, vare sig till hur stor del utländska metaller

---

[1]) En icke obetydlig del av de s. k. exportfälten i Grängesberg äges av Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag, som använder sin malmproduktion inom egen järnhantering.

eller halvfabrikat ingå i den svenska metallindustrins mer eller mindre högförädlade produkter, eller i vad mån denna industri är beroende av tillgången på inhemska metaller. Här kan man icke komma längre än till det vissa antagandet, att tillgången på inhemskt järn och andra metaller är av en mycket stor betydelse för uppbyggandet och vidmakthållandet inom landet av en för förädling av dessa ämnen avsedd konkurrenskraftig industri. Att våra malmers betydelse för framskapandet av en inhemsk industri i äldre tider varit än större, är uppenbart. En författare skriver också på tal härom att "i Bergslagen kan man med fog säga, att den svenska industrins vagga stått" [1]).

Bergshanteringens möjligheter genom tiderna att förränta investerat kapital är därför, såsom av ovanstående framgår, ingalunda den enda måttstocken på dess betydelse för folkhushållet. Mot de talrika fall i alla tider då gruvhanteringens vinster förbytts i förluster, står dess ovan antydda betydelse för en stor förädlingsindustri. Men därutöver har bergshanteringen haft en utomordentlig betydelse för jordbrukets, skogsskötselns, sågverksindustrins, trafikväsendets och andra näringsgrenars utveckling. Säkerligen har enbart inom det av bergshanteringen direkt eller indirekt föranledda eller stimulerade jordbruket tillgodogjorts naturvärden, som vida överstiga bergsbrukets förluster under århundradena. Skogsskötselns utveckling har inom stora och skogrika trakter ofta varit en direkt följd av gruv- och bruksindustrin, ursprungligen främst emedan för gruvbrytningen krävdes betydande virkeskvantiteter och senare genom den med järnframställningens tillväxt ökade träkolsanvändningen. Som främjare av den ekonomiska kulturen äger gruvnäringen alltjämt en betydelse av stora mått, från vilket ej kan bortses vid bedömande av dess nationalekonomiska värde.

---

[1]) *Gunnar Andersson* i Svenska industrien vid kvartsekelskiftet 1925, sid. 61.

Kapitel VIII.

ÄGANDE- OCH FÖRFOGANDERÄTTEN TILL MINERALEN.

Vid uppställandet av principer för en ny gruvlagstiftning möter givetvis främst frågan vem som är att anse som ägare till landets mineral och hur långt statens rätt att lagstifta på detta område sträcker sig. Sedan länge har rått starka meningsbrytningar kring spörsmålet om ägande- och förfoganderätten till mineralen. Största intresset knyter sig därvid till frågan om äganderätten till de ännu oupptäckta eller ej i bruk tagna mineraltillgångar, vilka kunna göras till föremål för inmutning eller koncession. Men även i frågan om redan meddelad gruvrätts natur gå åsikterna isär. Då emellertid nämnden icke har för avsikt att i samband med sitt yttrande över principerna i en ny gruvlagstiftning föreslå ändring i redan uppkomna och bestående gruvrättigheter, saknar frågan om sistnämnda rättigheters natur större praktiskt intresse i förevarande sammanhang.

Annorlunda ställer det sig med frågan om ägande- och förfoganderätten till de ej i anspråk tagna mineraltillgångarna. Särskilt om det avses att i en ny gruvlagstiftning inskränka eller borttaga den jordägaren nu enligt lag tillkommande rätten att till hälften deltaga i bearbetandet och utnyttjandet av fyndighet, som av annan inmutats å hans ägor, torde ett ställningstagande till nämnda äganderättsfråga vara ofrånkomligt. Visserligen får statens befogenhet att lagstifta i antydd riktning anses allmänt erkänd. Men den rätt för enskild man, som genom en ny gruvlagstiftning eventuellt beskäres eller bortfaller, kan tilläventyrs vara förvärvad på sådant sätt och i övrigt av den

natur, att befogade anspråk kunna resas på ersättning för vad som genom en ny lag frånkännes honom. För bedömande av denna fråga torde det vara lämpligt att giva en om än kortfattad översikt av gruvrättens historiska utveckling i vårt land, särskilt med tanke på att få belyst *varför* och *huru* jordägaren och inmutaren fått den ställning inom gruvlagstiftningen, som de nu intaga.

Gruvrätten under medeltiden.

I vårt land torde bergsbruk i egentlig mening ha uppstått först i mitten eller slutet av 1200-talet, sannolikt under kraftig medverkan från kronans sida [1]). Frågan om vem som under nämnda och bägge närmast följande århundraden innehade ägande- och förfoganderätten över landets mineral har besvarats på olika sätt av olika forskare.

"Ett svenskt ursprungligt bergsregale var ett tämligen allmänt erkänt begrepp i historiska och kameralistiska arbeten i vårt land" [2]), till dess *C. G. Styffe* och efter honom *Hj. Hammarskjöld* [3]) sökte visa, att ett ursprungligt gruvregale icke existerat. En rad andra författare, bland dem *J. O. Carlberg, Emil Sommarin* och *Adolf Åström* [4]) hävda åter, att det svenska bergsbruket från sin uppkomst och under hela medeltiden i princip vilat på ett gruv- eller bergsregale, och att sålunda staten (kronan) innehade ägande- eller förfoganderätten till mineralen.

De äldsta kända förordningar rörande det svenska bergsbruket härstamma från mitten av 1300-talet. Handlingarna innehålla icke några generella stadganden rörande gruvrätten, utan äro bergsordningar och privilegier utfärdade för varje

---

[1]) *Emil Sommarin:* Sveriges äldsta bergverks första anläggning och organisation under Magnus Ladulås. Statsvetensk. Tidskr., årg. 1910.

[2]) *Emil Sommarin:* Det svenska bergsregalets ursprung. Statsvetensk. Tidskr., årg. 1910, sid. 143.

[3]) *C. G. Styffe:* Framställning av de s. k. grundregalernas uppkomst (1860); Vitterh.-, Hist.- o. Antiqv.-Akad. Handl. XXIV. *Hj. Hammarskjöld:* Om gruvregal (1891).

[4]) *J. O. Carlberg:* Svenska bergverkens uppkomst och utveckling samt gruvelagstiftningen (1879).

Emil Sommarin, a. a. vid not [2]).

Adolf Åström: Jordrätten i Sverige under världsåldrarna (1925).

särskild gruva eller bergslag. De upptaga dels bestämmelser om olika privilegier för gruvidkarna, såsom viss frihet från skatter och beredande av lättare tillgång till bränsle och arbetskraft, dels bestämmelser om avgift, tionde till kronan och om ersättning till jordägaren för skada och intrång, dels ock detaljerade föreskrifter om ordningen vid gruvbrytningen. Några klara stadganden om äganderätten till mineralen finnas icke i dessa dokument; slutsatser därom få dragas med ledning av deras allmänna innehåll och med hänsyn till vissa andra med bergsbruket sammanhängande tidsåtgärder.

I vår äldsta i behåll varande bergsordning, utfärdad av konung Magnus Eriksson den 7 november 1340 för bergsmännen å Västra berget i Närke, gåvos bergsmännen bruknings-rätt till den gruvan omgivande allmänningsskogen, "en halv mil på längden och en halv mil på bredden" [1]), kronans tionde från varje nybyggd hytta fastställdes till 750 "järn" första året och därefter 1,500 "järn" årligen, varjämte stadgades att den, som "bygger någon byggning på annan mans skog, skall giva ägaren tu hundrat järn i årligt avgäld". Konungen föreskrev på vilket sätt berget skulle brukas, och införde i privilegierna en mängd ordnings- och andra föreskrifter, vars övervakande uppdrogs åt en fogde med tolv rådsmän. Av principiellt intresse är, att redan i privilegierna från 1340 finna bestämmelser, som stadga förlust av gruvrätten, om driften ej upprätthålles: "Då bergsmän gitta ej längre berget idka för medellöshets skull, då bör rätta äganden jorden hava igen". I de av Magnus Eriksson år 1354 utfärdade privilegierna för Norberg äro tvenne andra diskvalifikationsgrunder stadgade. Bergsman, som ej "öser gruvorna och rensar ut vägen (avloppet) som av gruvorna går have förgjort den ägolott han i gruvan äger, utan han njute särdeles vår nåd" [2]), heter det

---

[1]) Bestämmelserna i 1340 års privilegier återgivna efter *J. O. Carlberg*, a. a.

[2]) Kongl. Stadgar, Förordningar, Privilegier och Resolutioner ang. justitien och hushållningen vid bergverken och bruken (Sthlm 1736—1837, 4 delar) I, sid. 6.

(Anföras i det följande ss. Bergsordningarna I—IV.)

i privilegierna. Och vidare, om bergsman äger "mindre i någon hytta än åttondedelen" och ej inom en månad efter anmaning överlåter sådan del till annan lottägare, "då skall den samma lotten evärdeligen konungen tillhöra". Sistnämnda bägge stadganden ha tydligen förestavats av önskan att ernå rationell brytning och drift.

Rätten till järnframställning synes ha varit beroende på tillstånd av konungen eller hans fogde. Det stadgas nämligen i privilegierna från 1354 att "vilken av bergsmännen, som finner någon järnmalm på något ställe och rustar sig till att där blåsa, fogden och de tolv (rådsmännen) ovetandes och oåtsporda, skall böta sina 3 marker, emedan vi hava tillsatt dem att skåda och skilja gilt järn från ogilt". Med hänsyn till att i dåtidens bergsbruk malmbrytning och järnframställning voro oskiljaktiga led i samma företag, är det troligt, att stadgandet avsåg även rätten att börja själva malmbrytningen [1]).

I sin strävan att uppmuntra bergsbruket ställde kronan sina materiella resurser i stor utsträckning till bergsmännens förfogande. Konung Erik ger, i ett brev av år 1413, "alla dem, som bygga och bo vilja på Åtvidaberg och bergsbruk öva och göra vilja i allo måtto sådan frihet, frälse, nåde och privilegier, både med strömmar, vägar och skogar och andra stycken, som bergsmännen hava och njuta på Kopparberget i Dalom" [2]). Konung Kristiern stadfäster i ett brev av år 1458 kopparbergsmännens privilegier och friheter och kungör sin vilja, att "de skola nyttja alla allmänna skogar och strömmar, som de nyttjat haver i vår förfaders konung Kristoffers tid" [3]).

Till förmån för bergsbruket ingrep kronan även i den enskildes förfogande- och äganderätt. Enskilda jordägare måste tåla, att gruva upptogs å dem tillhörig mark. Att den därvid tidigare omnämnda till jordägaren utgående avgälden avsåg

---

[1]) Jfr *C. G. Styffe*, a. a. "Rätt till deltagande i gruvbrytningen var fästad vid hyttorna och beräknades efter par bäljor, som brukades till hyttedriften, emedan till var hytta var ett par." Sid. 279.

[2]) Bergsordningarna, I, sid. 14.

[3]) Bergsordningarna, I, sid. 19.

ersättning för skada och intrång och ej ersättning för nyttjanderätten till mineralen framgår av flera omständigheter. Privilegierna 1340 sluta med bestämmelsen att "bergsmännen skola giva lika stor avgäld för herreskog och bondeskog, som de äro skyldiga giva för allmänningsskog", vilket torde innebära, att avgälden skulle utgå som för vanlig nyttjanderätt till mark å allmänning. I privilegierna från 1354 för Norberg stadgas, att var och en, som upptager nya odlingar, eller tidigare upptagit sådana "i bondeskogar som vid berget ligga, skall giva ägaren halv avrad, och ej så fullt avrad, som hittills varit haver". I vissa fall fick markägaren ej alls ersättning för de ägor, som han måste avträda till bergsmännen och deras medhjälpare. År 1368 utfärdade sålunda konung Albrecht nya stadgar för bergsmännen på Norberg. I syfte att "våra underdånige bergsmän, som bygga uppå Noreberg i Vesterås biskopsdöme må förmå oss och Sveriges krona till desto bättre tjänst vara och berget bruka till eget gagn och nytta", så stadgades nu, att "deras landbor skola vara frie och frälse i alla stycken såsom landborna äro uppå Kopparberget" [1]). Landborna på Kopparberget (Falu gruva) hade genom de av konung Magnus år 1347 utfärdade privilegierna befriats från avgäld till jordägaren och tillförsäkrats äganderätt till mark, som de intagit och bebyggt, så länge de stannade kvar och deltogo i bergsbruket. Att kronan också bortskänkte brukningsrätt till andra än kronan tillhöriga skogar framgår av förut lämnat citat ur privilegierna från 1340.

Av innehållet i de äldsta kända bergsordningarna torde, såsom redan antytts, inga bindande slutsatser kunna dragas om äganderätten till malmerna vid tiden för bergsbrukets uppkomst och första utveckling. Däremot är det uppenbart, att kronan under denna tid utövade en mycket stark befogenhet beträffande rätten till och formerna för malmernas tillgodogörande, och det är icke uteslutet, att denna befogenhet grundade sig på en uppfattning om kronans regalrätt till mineralen och gru-

---

[1]) Bergsordningarna, I, sid. 12.

vorna. Å andra sidan vittna flera dokument om att andelar i malmberg ägdes och ärvdes av enskilda och gingo i handel enskilda emellan, varvid gruvandel dock alltid betraktades som lösöre. Huruvida sistnämnda omständighet tyder på att gruvlott betraktades såsom innehavd med blott nyttjanderätt, låter sig icke med bestämdhet avgöras.

De ovan berörda, osäkra äganderättsförhållanden till mark, varå malmer upptäckts och lagts under brytning, gjorde helt naturligt jordägaren obenägen att yppa malmfynd, som han gjort å sina ägor. Han utsatte sig, om han tillkännagav sitt fynd, för obehaget att få tåla, att andra började bergsbruk å hans mark, högg bränsle i hans skogar och gjorde intag å hans jord, utan att därför betala mer än en ringa, kanske ingen avgift. Att jordägarna därför ofta hemlighöllo sina fynd och att det ansågs vara av vikt att lossa på deras förtegenhet, framgår av riksens råds förordning om malmberg av år 1485. Förordningen avsåg "malmberg, vad malm det helst vara kunde, och var sådana berg finnas kunna", och det heter däri bl. a.: "På det att sådana berg, som hittills hava lönta och förborgade varit, måtte härefter yppas, kronan och meniga, Sveriges rike och dess innebyggare till gagn och bistånd, blevo vi alla endräkteligen så eniga och samtyckte alla med en röst, att om sådana berg finnas på skatteägor, då skulle kronan hava sin tionde och rättighet, som härtill av andra berg vant är; dock så, att ingen have makt för sådana bergs skull att göre rätte äganden, grannar eller någrannar något förfång på deras skog eller andra ägodelar, som dem enskilt tillhöra, utan deras minne. Är det ock frälse, då må ägaren själv och hans arvingar efter honom behålla, bruka och andra bruka låta, sig till gagn, utan någon avgift till kronan." [1])

Förordningen gör, som synes, en bestämd skillnad mellan gruvor på skattejord och gruvor som ligga på frälsejord. De senare får jordägaren rätt att skattefritt behålla och själv

---

[1]) Bergsordningarna, I, sid. 21.

bruka eller låta bruka. Över gruvor på skattejord upprätthåller däremot kronan förfoganderätt och rätt till tionde; meningen synes dock ha varit att giva skattebonden en *företrädesrätt* att bruka de fyndigheter, han själv upptäckt. Om rätten till fyndet uppläts åt andra, gav i varje fall förordningen skattebonden ett värdefullt skydd mot obehörigt intrång. Det bör uppmärksammas, att motiverna för förordningen klart angiva, att den tillkom uteslutande i bergsbrukets intresse: de fördelar den erbjöd jordägaren förutsattes uppvägda av den kännedom om nya malmtillgångar, som jordägaren satt inne med och nu skulle bli villig framlägga.

Tiden 1523—1723.

a) Gruvrätten under 1500-talet.

Den nyare tidens inbrott medförde fastare och mera generellt ordnade förhållanden beträffande rätten till gruvor och gruvdrift, som nu i tydliga ordalag förklarades ligga helt i kronans hand. Även författare, som förneka tillvaron av ett gruvregal under medeltiden, medgiva, att ett dylikt regal existerat i vårt land åtminstone från början av nyare tiden fram till år 1723. *Hj. Hammarskjöld* citerar Gustav I:s bekanta brev till bergsmännen på Noraskoga den 27 mars 1551, i vilket "kronans anspråk på gruvorna såsom densamma tillhöriga, klart uttalades"[1]), och först genom 1723 års bergsförfattning anser han att "vägen banades" för regalrättens bortfallande[2]). *C. G. Styffe* skriver, att "konung Gustav I fann sålunda vid sitt uppstigande på tronen icke något fullständigt bergverksregal, men väl i avseende på koppar- och silvergruvor den allmänna meningen förberedd för dess införande", och redan under Johan III hade bergverksregalet "vunnit en så mångsidig tillämpning, att nästan ingenting var att tillägga"[3]). Det är givetvis av intresse att se, huru kronan utskiftade rätten till gruva under de två hundra år, då regalrätten obestritt härskade i vårt land.

---

[1]) *Hj. Hammarskjöld,* a. a., sid. 27.
[2]) *Hj. Hammarskjöld,* a. a., sid. 51.
[3]) *C. G. Styffe,* a. a., sid. 280 och 283.

Först må i detta avseende erinras, att kronan själv tidvis drev bergsbruk i mycket stor utsträckning. Gustav I ingrep på alla områden kraftigt till bergsbrukets förkovran, införskrev utländska fackmän, lät upptaga nya malmfyndigheter och drev flera gruvor direkt för kronans räkning. Johan III gick i sistnämnda avseende ännu längre och befallde i en kungörelse av den 19 aug. 1572 "ödeläggande av enskildas hyttor och gruvor, emedan kronan hade svårighet att få tillräcklig tillförsel av kol till sina verk. På rådets år 1584 gjorda framställning, att därest flera malmstreck uppfinnas, än konungen själv kan bruka, det må tillåtas främmande att bruka dem, medgav han väl, att sådant skulle tillåtas, med avseende på dem som framdeles kunde upptäckas, men förbehöll sig att när som helst inträda i sin rätt." [1]) Efterföljande regenter släppte väl efter på denna stränga uppfattning om kronans ensamma brukningsrätt, men kronan fortfor att i betydande omfattning idka bergsbruk jämsides med enskilda, som fått nyttjanderätt till andra gruvor. Ännu år 1639 ägde och drev kronan 8 gruvor, 5 hyttor och 9 hamrar i Södermanland, 4 gruvor, 9 masugnar och 13 hamrar i Uppland samt 5 hyttor och 6 hamrar i Vånga socken i Östergötland [2]). Redan tidigare hade dock kronan börjat att till enskilda utarrendera de bergverk, som kronan själv innehaft och brukat, och denna utarrendering fortgick sedermera i rask takt.

Rätt för enskilda att driva bergsbruk lämnades även under 1500-talet i form av för varje särskilt bergslag eller gruva utfärdade privilegier. I Gustav I:s brev år 1551 till bergsmännen på Noraskoga skymtar dock fram konturerna till ett inmutningssystem. "Alla malmberg i Sverige lyda till Sveriges krona, och icke till några bergsmans- eller bondehemman. Därför vilja vi icke efterlåta, att några bergsmän eller bönder skola hägna under sig föreskrivna våra och kronans järnberg, utan att bergsbrukningen skall vara fri och öppen så väl för fattiga som för rika, och att alla obehindrade kronans järnberg bruka skola, som oss

---

[1]) *C. G. Styffe,* a. a., sid. 282 ff.
[2]) *Th. Rabenius:* Om äganderätt till gruvor, sid. 15.

och kronan därutav så mycken skatt och rättighet giva vela, som de med vår bergsfogde utöverenskomma kunna." De ansatser till en rätt för en var upptäckare av en fyndighet, att mot vissa avgifter och skyldigheter till kronan bearbeta sitt fynd, som förekomma i citerade brev, framträda ånyo och tydligare i hertig Karls privilegier för dem, som i Värmlands bergslag upptaga nya malmstreck, utfärdade den 23 januari 1581. Det heter däri, att "vem det helst kunne vara av bergsmännen, som några berg, vare sig silver, koppar, stål eller annan malm, uppfinna kunna, må och skola dem fritt bruka, och allenast giva oss därav tiondedel" [1]). I båda nämnda dokument skjutes som synes upptäckaren i förgrunden, jordägaren eller någon jordägarens rätt är ej ens nämnd på annat sätt, än att den i Gustav Vasas brev förklaras *ej* omfatta malmerna.

b) 1600-talets författningar.

Bergsbrukets stegrade betydelse för kronan och behovet av en ordnad och enhetlig ledning för detsamma medförde upprättandet år 1637 av ett centralt statsorgan, generalbergsamtet, för bergsbruket. I Kungl. Maj:ts memorial för generalbergsamtet av den 14 februari 1637 stadgades bl. a. följande om upptäckares rätt till sitt fynd: "När ock några nya malmstreck uppfinnas kunna, och han som det uppfinner, själv ej vill eller kan det uti bruk att komma, då må honom därför givas en skälig föräring, eftersom man prövar för kronan någon tilldrägelig nytta därav i längden att kunna följa. Men resolverar ock han själv till dess fortsättande, då njute däruppå några års frihet för avrad och tionde." [2]) Om någon jordägarens rätt nämndes intet.

I det den 3 november 1637 utfärdade generalprivilegium[3]) gavs än fastare gränser för upptäckaren-inmutarens rätt. Upptäckaren av "något nytt metall- eller mineralstreck, evad namn det ock hava kan", tillförsäkrades där sex års frihet från avrad och tionde, i händelse han själv ville bruka fyndighe-

[1]) Bergsordningarna, I, sid. 34.
[2]) Bergsordningarna, I, sid. 80.
[3]) Bergsordningarna, I, sid. 91.

ten. Rätten därtill skulle icke förvägras honom; han hade blott att hos bergmästaren "tillstånd eller mutsedel (som man den kalla plägar) fordra", varefter bergsämbetet på begäran hade att utfärda "privilegium eller frihetsbrev". Gruvrätten skulle inmutaren eller hans arvingar få behålla "så länge de vela och kunna hålla verken gående, och därav oss och kronan all tillbörlig rättighet giva och avlägga". Därmed hade inmutningsrätten vunnit ytterligare stadga.

Vad jordägaren beträffar, var han alltjämt obenägen att yppa malmfynd å sin mark, av fruktan att bliva angripen i sin ägande- och dispositionsrätt till jorden och skogen. "På det ingen av dem, som sådana metall- eller mineralstreck uppfinna kunna, må dem fördölja, utav fruktan, att han på sin rätta ägendom i någon måtto skall komma till kort eller molesterad bliva," tillförsäkrade därför 1637 års generalprivilegium jordägaren vissa rättigheter. Att jordägaren hade rätt till brytning av fyndighet, som han själv upptäckt, följde redan av den i generalprivilegium meddelade allmänna inmutningsrätten. Begagnade han sig icke därav, kunde kronan, där fyndigheten låg å *skattejord,* upplåta nyttjanderätten till annan, i vilket fall jordägaren skulle njuta ersättning för skada å "åker, äng, skog eller andra ägor", varjämte försäkrades, att han skulle få "sin lagfångna egendom obehindrad njuta och behålla", d. v. s. han skulle icke behöva riskera att bli driven från gård eller grund av den orsak, att gruva upptogs å hans ägor. Å *frälsejord* hade däremot jordägaren ensam rätt att "med bergsämbetets råd och vetskap" själv upptaga och bearbeta nyupptäckta fyndigheter. I ett kungl. brev till landshövdingarna av den 18 maj 1683 göres dock inskränkning i frälsemannens rätt att ensam bryta malm å sina ägor: "Så är ock billigt, att när frälsemannen har uti de gruvor, som på hans ägor äro belägna, fått sin fyllnad till sitt enskilta bruk, att andra våra trogne undersåtar i bergslagen lämnas fritt efter nödtorften att bryta med." [1])

---

[1]) Bergsordningarna, I, sid. 330.

Den 6 juli 1649 utfärdades tvenne förordningar för bergverken. Den ena, Kungl. Maj:ts generalbergsprivilegium, innehöll bl. a. en bekräftelse på de rättigheter, som i 1637 års generalprivilegium tillförsäkrats upptäckaren och jordägaren. Trots att den förstnämnda förordningen avsåg "alla de metaller... och allehanda mineralier... som i vårt rike och dess underliggande provinser ännu tillfinnandes äro" [1]), så upptog den samma dag utfärdade: *Kungl. Maj:ts ordning för järnbergslagerna* nya och väsentligt ändrade bestämmelser angående upptäckarens och jordägarens rätt beträffande *järnmalmsfynd.* Det stadgades däri, att den som upptäckt någon ny järnmalmsgruva "skall givas sin hittelön för omaket, och sedan ingen mera rätt hava därtill, efter helt oskäligt är, att en eller två skola allena hava gagn av en gruva, som tilläventyrs kunde vara så stor, att ett hundrade man därav nog hade, därför skall i det fallet den ena hava så god rätt därtill som den andra". [2]) Rätten till gruva utskiftades enligt följande stadgande: "Och på det att var och en må vara kunnigt, huru med de järnstrecken hållas skall, som nyss äro eller ock bliva uppfunne, så skall den som ett nytt järnstreck uppfinner, det icke behålla för sitt eget, utan först bekomma sin del däruti, därnäst den, som ägorna tillhörer, därpå strecket beläget är, och så sedan vem som giver kronan dess tionde järn därav ... Skall ock Kungl. Maj:t och kronan vara förbehållet, huru stor del hon för sitt bruk uti var gruva hava vill, antingen en tredje- eller fjärdepart". Upptäckaren-inmutaren av ett järnmalmsfynd fick således ej längre rätt att ensam bearbeta hela sitt fynd utan endast en obestämd del därav. Jordägarens rätt till en likaledes obestämd del av fyndet avsåg otvivelaktigt ersättning för skada och intrång, enär, i motsats till vad fallet var när det gällde andra gruvor, intet särskilt nämnes om dylik ersättning vid upptagande av järngruvor. Att dessutom avsikten med den jordägaren tillerkända andelsrätten var att frammana hans medverkan

[1]) Bergsordningarna, I, sid. 138.
[2]) Bergsordningarna, I, sid. 154.

till upptäckande och bearbetande av *nya* malmstreck framgår av ett stadgande i förordningen, att kronan ensam förbehöll sig rätten till "de gamle gruvor, som nu stå öde". Till sönade gruvor hade således jordägaren ingen rätt.

Av det ovan anförda framgår, att inmutningsrätten uppkom och nådde en viss utveckling och stadga redan under den tidsperiod, då regalrätten strängt upprätthölls i vårt land. Under samma tid började även jordägarens rätt till andelsbrytning i gruva taga form. Den rätt till gruva, som nu tillkommer inmutaren respektive jordägaren, kan därför sägas vara en av kronan överlåten rätt.

1723 års förordning och tiden därefter.

Den 27 augusti 1723 utfärdades "Kungl. Maj:ts Placat och Förordning angående de förmåner, vilka alla de i gemen hava att njuta, som här i riket och därunder lydande provinser några metall- samt mineralstreck och nyttiga bergarter uppfinna, angiva och i gång bringa". Förordningen brukar ofta betecknas såsom en vändpunkt i den svenska gruvlagstiftningens historia, innebärande ett avsteg från principen om ett kronans bergsregal, sådant detta dittills tillämpats.

Den del av förordningen, som direkt syftar på en ändring av innebörden i regalbegreppet lyder som följer: "Och på det var och en med så mycket större trygghet må vinnlägga sig om bergverks upptagande och i gång bringande, försäkra vi härmed som kraftigast, såväl frälse som ofrälse personer, på vilkas ägor och mark slika nyttiga verk antingen redan yppade äro, eller hädanefter upptäckas kunna, det skola de uti ingen måtto hava att befara, att sådan deras egendom eller jord skall därföre bliva någon osäkerhet underkastad, och på något sätt kronan tillerkännas, utan förklare i nåder, att med det ordet *regale* hädanefter ej annorlunda förstås bör, än om någon antingen skulle fördölja och nedertysta, eller ock ej vilja sådana för riket gagneliga metaller, mineralier och fossilier uppbringa och bearbeta, det vi då, på det den rikedom och välsignelse, som Gud således i jorden nederlagt, ej må bliva onyttig där liggande, utan till landets och dess inne-

byggares fromma i dagen frambragt, förbehålla oss, att igenom vårt bergskollegium privilegiera och upplåta sådana metall- och mineralstreck samt gruvor åt dem, som håg, lust och förmögenhet äga, de samma vid sin rätta drift, efter bergsvis och under vårt bergskollegii inseende och administration uppehålla och fortsätta." [1])

Vad som i det citerade skulle kunna tydas som åsyftande en reell förändring i regalrättens dittillsvarande natur är den omständigheten, att gruva ej längre direkt nämnes såsom varande en kronans egendom — vilket ofta uttalades i 1600-talets författningar — utan endast ett föremål för kronans dispositionsrätt. Att denna senare rätt upprätthölls i samma utsträckning som tidigare och att kronan krävde avgälder av gruvdriften på samma sätt som vid de tillfällen, kronan förklarat gruvorna vara dess egendom, framgår av det följande.

Jordägare som på sina ägor "själv uppfinner och angiver några metaller" medgives i förordningen rätt att "dem få nyttja, bruka och innehava så länge han kan och förmår dem i gång hålla samt till kronan dess tillständiga rättigheter, efter frihetsårens förlopp, därav utgöra". Avgälden till kronan skulle för gruvor å frälsejord utgå med en trettiondel — för järngruvor dock med en tjugondel — och för gruvor å skattejord med en tiondel av de tillverkade metallerna. Förmådde eller ville ej jordägaren själv bearbeta sitt fynd, var han skyldig att antingen själv eller genom kronan upplåta det åt andra, i vilket fall han skulle "till verket så stort utrymme och plats lämna, som till nödvändiga hus och vederum behöves", och ägde han i gengäld att "av allt det som där tillverkas, njuta 1 procent, fritt för alla omkostningar, sedan frihetsåren äro förbi". Ersättning för mark samt för skada och intrång utgick således med en viss del av företagets avkastning. I förordningen gives även den försäkran, att jordägaren ej skall behöva avstå skog för gruvans behov mot sin vilja och utan skälig betalning.

---

[1]) Bergsordningarna, I, sid. 631.

Vad annan upptäckare än jordägare beträffar, stadgade 1723 års förordning, att sådan skulle äga att "bekomma efter vanligheten hittelön" samt "en anständig och vacker vedergällning i silver eller penningar". Dessutom skulle han "äga tillstånd att participera uti själva verket till en fjärdedel, men uti guldgruvor, saltbrunnar eller saltberg till hälften, där de påfinnas kunde". Om rätten till de övriga tre fjärdedelarna respektive hälften är intet uttryckligt nämnt, men av en senare lagstiftning framgår, att jordägaren skulle ha företrädesrätt till dessa andelar. Förmådde eller ville upptäckaren ej deltaga uti bergsbruket, var han skyldig hembjuda jordägaren eller participanterna sin del till inlösen. Frälsebonde, som upptäckt fyndighet å husbondens mark, var skyldig att mot betalning överlåta fyndet till husbonden; kronobonde åter ägde i motsvarande fall att deltaga i fyndighetens bearbetande med så stor del han förmådde, varjämte han tillförsäkrades en del övriga förmåner.

Innebörden av 1723 års förordning med hänsyn till regalrätten har blivit olika bedömd. *Hj. Hammarskjöld* anser, att den banade väg för gruvregalets bortfallande genom att den "avskar möjligheten av regalrättens begagnande efter dess egentliga ändamål" [1]). *Th. Rabenius* finner, att genom utfärdandet av förordningen "hade kronan förklarat sin regalrätt betyda, icke någon rätt för henne att bearbeta en uppfunnen mineralanledning, utan blott att mineralierna voro undandragna jordägarens uteslutande disposition och kunde upplåtas till bearbetande åt den, som i behörig ordning därtill gjorde sig berättigad" [2]). *J. O. Carlberg* anser, att den i förordningen givna förklaringen på ordet regale icke innebar något annat än att "en frälse- eller skatteman erhöll försäkran om att ej bliva trängd ifrån sin egendom i händelse något metall- samt mineralstreck och nyttiga bergarter på hans frälse- eller skatteägor upptäcktes, ävensom att, om han *själv*

---

[1]) *Hj. Hammarskjöld,* a. a., sid. 51.
[2]) *Th. Rabenius,* a. a., sid. 17.

angav något fynd och icke förteg eller fördolde detsamma, skulle han odreven få nyttja, bruka och behålla detsamma" [1]).

Vid tiden för utfärdandet av 1723 års förordning hade kronan försålt eller utarrenderat sina gruvor och bergverk och praktiskt taget upphört att driva bergsbruk för egen räkning. Häri torde ligga den huvudsakliga förklaringen till, att författningen ej upptog tidigare anspråk på kronans rätt att för egen räkning förbehålla sig en eller flera andelar i nyupptagen gruva. Dispositionsrätten över gruvorna och andel i deras avkastning förbehöll sig dock kronan alltjämt. Jordägaren och upptäckaren fingo visserligen företrädesrätt till brytning, men använde de sig icke därav överlät kronan rätten till annan, om den så ville. Att jordägarens företrädesrätt till brytning väsentligen grundades på lämplighetsskäl med hänsyn till gruvnäringens befrämjande och avsåg att undanröja hans farhågor för att yppa fyndigheter å sina ägor framgår av de delar av förordningen som här ovan citerats.

Någon uppfattning om jordägaren som verklig ägare till mineralen kan icke utläsas ur 1723 års förordning. Att samtiden ej torde ha uppfattat förordningens innebörd som ett avstående av kronans äganderätt till mineralen, därpå tyder ett uttalande av bankofullmäktige år 1746. I ett svar på en skrivelse från konungen med förfrågan rörande visst förfarande vid försäljning av eventuellt i riksbanken pantsatt bergsmansegendom yttra fullmäktige, "att av banken varken härtills blivit lånt, ej heller efter de författningar som ännu gjorde blivit, hädanefter kommer att lånas uppå pant av någon bergsmansegendom, såsom till bergsmännerna ej annorlunda än till besittning och nyttjande allenast, men icke med full äganderätt upplåten" [2]).

a) 1741 och 1757 års författningar.

1723 års författning ändrades och kompletterades av kungl. förordningarna om gruvors utmål m. m. den 20 oktober 1741

[1]) *J. O. Carlberg,* a. a., sid. 525.

[2]) *Bergsordningarna, II:* Kungl. Maj:ts brev till bergskollegium rörande bruksegendomars försäljning på bancoaktion och terminens tillkännagivande, den 27 mars 1747.

och 6 december 1757. I den förra upptogs en mängd regler om själva förfarandet vid upptagande och drivande av gruva. Arbetet skulle påbörjas inom viss tid, i allmänhet högst tre månader från det inmutningssedel erhållits, vid risk av inmutningsrättens förlust. Inom tre månader skulle jordägaren också giva besked, om han ville använda sig av sin andelsrätt och deltaga i arbetet eller icke; var anmälan därom icke ingiven inom sagda tid, gick han sin rätt förlustig. Jordägarens ställning blev, om än obetydligt, förbättrad. I de fall fyndigheten var belägen "inom hägnad" gavs nämligen jordägaren rätt till ersättning även för av *försöksarbetet* härflytande "skada och olägenhet".

1757 års förordning kompletterade och utbyggde reglerna om förfarandet vid gruvdrift [1]). Men dessutom stadgades, att jordägaren skulle äga rätt att deltaga till blott hälften i stället som förut till tre fjärdedelar i arbetet vid nyupptäckt fyndighet, medan omvänt inmutaren fick sin rätt till andel i gruva höjd från en fjärdedel till hälften. Efter en erinran om att "angivarens förmån har varit den minsta, ehuru uppfinningen eller arbetets bringande i gång förnämligast bort tillskrivas dess flit och skönsamhet, utom vilken sådana i jorden förborgade rikedomar framgent eller åtminstone längre tid blivit dolda", motiverades förändringen därmed att "billigheten och det allmännas nytta, vilken mycket befrämjas genom metallers och mineraliers upptäckande, fordra fördenskull, att såväl genom en större andels åtnjutande av vad någon i så måtto kan uppfinna, som ock de flera tillförne utlovade förmåner och rättigheter, uppmuntra var och en att vinnlägga sig om nyttiga malmstrecks eftersökande".

Om någon äganderätt till mineralen nämndes i förordningen intet; "billigheten och det allmännas nytta" åberopades såsom enda rättesnöre för statens lagstiftande på gruvnäringens område, i vad avsåg utskiftandet mellan inmutaren och jordägaren av rätten till gruva.

---

[1]) Bergsordningarna, III, sid. 31.

b) 1855 års gruvestadga.

Efter åtskilliga förarbeten antogs vid 1853—54 års riksdag en ny gruvstadga, som utkom år 1855. Den innebar bl. a. en väsentlig begränsning av föremålen för inmutning. Under det att enligt de äldre författningarna icke blott "metaller och malmer" utan även alla andra mineral och "nyttiga fossilier" samt "berg och jordarter" utgjorde föremål för inmutning, blev genom 1855 års stadga inmutningsrätten inskränkt till 1) alla metaller och malmer; 2) svavelkis, blyerts och stenkol, samt 3) varp vid ödelagda gruvor eller bergverk, innehållande något av de i punkt 1) och 2) upptagna mineral. Dessutom stadgades nu, att å odisponerad kronojord skulle inmutaren, å annan kronojord åbon, boställsinnehavaren eller nyttjanderättsinnehavaren äga tillgodogöra sig jordägarandelen. Jordägaren skulle alltid äga rätt till lösen för mark och ersättning för skada, som genom gruvarbetet kunde tillskyndas honom. Dittills hade, såsom tidigare nämnts, rätt till ersättning vid försöksarbete endast gällt för de fall, då gruvan låg på inhägnat område.

Den vidtagna begränsningen av de inmutningsbara föremålens antal motiverades därmed, att den tidigare vidsträckta inmutningsrätten "ofta blivit missbrukad till inmutning jämväl av sådana ämnen, som jordägaren behövt för sitt jordbruk, eller av ålder utgjort föremål för jordbrukets binäringar" [1]). Särskilt kalk, kvarts och ställsten ansågs "mera lämpade till föremål för en lätt beredd binäring åt jordbruket, än för någon egentlig efter vissa regler ordnad gruvdrift".

Överlåtandet av kronans jordägarandel på upptäckaren av en fyndighet respektive på innehavaren av besittnings- eller brukningsrätten till ifrågavarande kronojord utgjorde endast en formell bekräftelse på en sedan länge stadgad praxis, vilken i sin tur säkerligen uppkommit som en följd av att kronan ej längre själv drev bergsbruk. "Kronans jordägarrätt i gruvor och mineralfynd har väl aldrig blivit formligen av-

---

[1]) K. Prop. N:o 92 till riksdagen 1853—54. HD. prot., sid. 2 ff.

trädd, men lärer den dock i mannaminne icke blivit å kronans odisponerade jord begagnad", säger utskottet i sitt betänkande över nyss citerade proposition [1]). Utskottet fann också, att den föreslagna åtgärden hade "så mycket mera skäl för sig, som gruverörelsen i allmänhet, och nya gruvors upptagande i synnerhet, är förenad med större äventyr, än att staten lämpligen bör däri inledas".

Motiveringen för såväl begränsningen av de inmutningsbara ämnenas antal som överlåtelsen av kronans jordägarrätt visar, att de bägge sins emellan vitt skilda åtgärderna förestavades av lämplighetsskäl. Någon ändrad uppfattning om äganderättsförhållandet till mineralen kan icke påvisas som grund för de båda lagändringarna. Detta framgår också av statsrådsprotokollet vid föredragningen år 1854 av det sedermera antagna förslaget till gruvstadga. Föredragande departementschefen hänvisade till de i högsta domstolens protokoll anförda motiven för förslaget. Gentemot honom anförde statsministern, greve Sparre, i ett särskilt uttalande till protokollet, att inmutningsrätten borde bibehållas endast å allmänningar, oavyttrad utmark i de norra provinserna samt i sjöar; å enskilt område borde jordägaren ha ensamrätt att upptaga eller låta upptaga nya gruvor. Han ansåg "tiden nu vara inne och rättvisan fordra, att åt jordägaren återgives vad honom tillhörer, nämligen äganderätten till vad som finnes under ytan, såväl som ovanför densamma, intill dess han lagligen avhänt sig denna rätt" [2]). Den av statsministern uttalade åsikten kom dock icke till uttryck i lagstiftningen.

Att lämplighetsskäl varit avgörande för båda ifrågavarande förändringar bestyrkes även av den följande lagstiftningen. År 1899 återtog kronan sin rätt till jordägarandel å odisponerad kronomark, därtill föranledd av ett allmänt krav om tillvaratagande av statens intresse med tanke särskilt på upptäckterna av nya norrländska malmfält. Och salterna, som år 1855 undantogs från gruvlagstiftningen och därmed i praktiken

---

[1]) Lag- samt allm. besv.- och ekonomi-utsk. bet. N:o 28, 1854, sid. 27.
[2]) Anf. Kungl. Prop. N:o 92, sid. 38.

ställdes till jordägarens fria disposition, undanrycktes ånyo år 1917 jordägarens förfoganderätt och lades under koncession. Skälet därtill var en förmodan om påträffande av saltfyndigheter vid de då igångsatta djupborrningarna i Skåne.

c) 1884 års ännu gällande gruvestadga.

År 1884 utkom den ännu gällande gruvstadgan. I förhållande till 1855 års gruvestadga innebar den, med ett viktigt undantag, endast smärre förändringar, såsom en närmare bestämning av de inmutningsbara mineralen, därvid särskilt sjö- och myrmalm undantogs från inmutning, ändrade regler angående gränserna för inmutningsområde och utmål samt vissa ändrade bestämmelser angående förfarandet vid gruvdrift m. m. En viktig förändring bestod emellertid däruti, att stenkol ej längre upptogs bland de inmutningsbara mineralen. Redan 1872 hade, huvudsakligen som en följd av missnöjet med en ohejdad spekulation med mutsedlar å de skånska stenkolsfälten, utfärdats förbud tills vidare mot inmutning av stenkol [1]). År 1886 lades stenkolen under en koncessionslag, vilket motiverades med bl. a. att "stenkolsindustrin i så många och väsentliga hänseenden skilde sig från den övriga bergverksindustrin, att den borde utgöra föremål för särskild lagstiftning" [2]).

Principerna i gällande gruvlag äro i allt väsentligt sådana, som de uppställdes redan i 1723 års förordning, med de jämkningar och utformningar som sedan dess ägt rum. Lagen är uppbyggd efter principen om fri inmutningsrätt till vissa

---

[1]) "Under åren 1858—1872 uttogos icke mindre än 32,608 mutsedlar, motsvarande ett område av omkring 838,000 tunnland eller över 36 kvadratmil, däribland nästan hela Luggude och Rönnebergs härad. Det missnöje, som härav uppstått, vore så mycket mer berättigat, som endast en ringa del av dessa inmutningar visat sig föranleda verkligt och gagneligt gruvarbete, medan det stora flertalet utgjorde och möjligen endast varit avsett att utgöra underlag för den mutsedelshandel, som under tiden blivit satt i gång." De vilande ansökningar om mutsedlar, som ingivits från förbudets utfärdande 1872 och fram till 1885 utgjorde icke mindre än 29,588, motsvarande ett område av omkring 760,000 tunnland. (Kungl. Prop. N:o 4, 1886, sid. 2 ff.)

[2]) Kungl. Prop. N:o 4, 1886, sid. 1. Om stenkolens förekomstsätt i förhållande till malmerna, se kap. I, detta yttrande.

angivna mineral. Jordägaren är berättigad att till hälften med inmutaren deltaga i bearbetandet av fyndighet, som av annan inmutats å hans mark, samt har dessutom rätt till ersättning för avstådd mark och för skada och intrång. Gruvrätten är förbunden med vissa villkor angående gruvarbetets vidmakthållande eller försvarsavgifts erläggande; uppfyllas icke de stadgade villkoren går gruvrätten förlorad.

Meningskiljaktigheter rörande ägande- och förfoganderätten till mineralen under senaste årtiondens gruvlagstiftningsförsök.

Av den lämnade redogörelsen torde framgå, att den historiska rättsutvecklingen på gruvlagstiftningens område företer växlingar och skiftningar, som lämna argument till stöd för olika uppfattningar rörande äganderätten till ännu oupptäckta eller ej i bruk tagna mineral. Under senaste årtiondens lagstiftningsförsök på gruvrättens område ha också dylika olika uppfattningar kommit till synes, utan att någon viss meningsriktning kan sägas ha slagit igenom och blivit allmänt erkänd. Belysande för de förefintliga meningsskiljaktigheterna är behandlingen vid 1910 års riksdag av regeringens förslag om utläggande av statsgruvefält samt förslag om lag för gruvdrift å viss kronojord m. m. Sammansatta lag- och jordbruksutskottet, till vilket den kungl. propositionen hänskjutits, avstyrkte i sitt slutliga utlåtande de framlagda förslagen, utom evad de avsågo utläggande av statsgruvefält. Vid utlåtandet var fogat en av åtta utskottsledamöter avgiven reservation, vari anfördes bl. a. följande: "Enligt vår uppfattning bör en ny i stort sett enhetlig gruvlagstiftning komma till stånd, byggd på den principen, att mineralier, i den mån de ej redan äro tagna i bruk av enskilda, skola närmast falla inom statens intresseområde, oavsett om fyndigheten ligger på kronans eller enskildas mark. Olika meningar äro rådande om vilken princip beträffande äganderätten till mineralfyndighet ligger till grund för den nuvarande gruvlagstiftningen. Säkerligen kan man ej här komma längre än till att oklarhet råder i detta ämne. Denna oklarhet bör då undanröjas, och detta förefaller av flera skäl böra ske genom ett förklarande, att mineralerna falla under statens intresseområde, i stället för

att gå den motsatta vägen och frånkänna staten alla anspråk. Detta utesluter icke att givetvis även andra berättigade intressen, i synnerhet jordägarens och upptäckarens, måste behörigen tillgodoses." Reservanterna föreslogo en utredning om ett "väsentligen på koncession byggt system för tillgodogörande av mineralier med iakttagande tillika av behörig hänsyn jämväl till jordägarens och upptäckarens berättigade intressen". Andra kammaren biföll reservanternas hemställan med den av dem förebragta motiveringen, men första kammaren biföll utskottets förslag. Utskottsmajoriteten hade i ett tidigare utlåtande i samma ämne avvisat en motion om införande av koncessionssystem under motiveringen att "ett sådant steg skulle enligt utskottets mening icke blott lända till skada för bergshanteringen och dess utveckling, utan även, på sätt ovan framhållits, vad den enskilda jorden angår, stå i strid mot den från gammal tid sig härledande uppfattningen angående jordägarens rätt i ifrågavarande avseende, varå den nuvarande gruvlagstiftningen i vårt land vilar". "Om i en framtid fråga skulle uppkomma att omlägga gruvlagstiftningen, såvitt rör jord i allmänhet" ansåg utskottet det vara en fördel att då kunna bygga på erfarenheterna från en koncessionslagstiftning gällande för kronojord.

Rättsvetenskapens ståndpunkt till äganderättsfrågan.

Slutligen må nämnas, att samma oklarhet rörande äganderätten till mineralen, som gjort sig gällande i lagstiftningen, förefinnes inom rättsvetenskapen. Flera författare hävda uppfattningen, att staten är ägare till mineralen[1]), eller att i varje fall äganderätten till de mineral, som angivas i inmutnings- eller koncessionslagstiftningen, är skild från äganderätten till den jord, vari de finnas[2]). Andra författare åter anse, att äganderätten till mineralen tillkommer jordägaren[3]). Att här referera de argument, som från ömse håll förts fram till bevis, anser nämnden icke påkallat.

---

[1]) Se a. a. av *J. O. Carlberg* och *Adolf Åström.*

[2]) *Th. Rabenius,* a. a., och *Stiernström:* Den Svenska gruvelagstiftningen, 1886.

[3]) *Hj. Hammarskjöld,* a. a.

Statens höghetsrätt över mineralen.

Om meningarna äro delade angående frågan om staten har äganderätt till eller någon på regalrätt vilande dispositionsrätt över mineralen, så torde däremot i stort sett enighet råda därom, att statens höghetsrätt i varje fall utgör en tillräcklig grund för genomförandet av en gruvlagstiftning, som till främjande av det allmänna bästa låter enskilda intressen vika. Huruvida en dylik lagstiftning skall byggas på inmutnings- eller koncessionssystem eller givas något annat innehåll blir under sådana förhållanden en lämplighetsfråga. Statens höghetsrätt kan otvivelaktigt göras gällande ända till ett borttagande vid en ny lagstiftning av den andel i nyupptäckt fyndighet eller sönad gruva, som enligt gällande lag tillkommer jordägaren. Vid behandling inom högsta domstolen av 1909 års förslag till lag angående gruvdrift å viss kronojord yttrade justitierådet Marks von Würtemberg i sistnämnda avseende följande:

"Chefen för justitiedepartementet har, enligt vad statsrådsprotokollet utvisat, i likhet med många andra ställt sig bestämt avvisande gentemot tanken att tillerkänna staten förfoganderätt till oupptäckta eller obrukade fyndigheter å enskilt område. En lagändring i denna riktning skulle enligt departementschefens åsikt innebära ett obehörigt ingrepp i den bestående jordäganderätten. Denna uppfattning kan jag dock för min del icke biträda, och med hänsyn till spörsmålets sammanhang med det till behandling härmed föreliggande ämnet anser jag det ej vara ur vägen att här angiva grunderna för min mening i detta hänseende.

Vad beträffar fyndighet, som ännu är fullkomligt okänd, lärer väl näppeligen något berättigat intresse kunna kränkas därigenom, att en ny lag frånkänner jordägaren den andel i fyndigheten, som enligt förutvarande lag skulle tillkommit honom, därest fyndigheten blivit upptäckt under sistnämnda lags giltighetstid. Lika litet som från allmänrättsliga synpunkter något skulle kunna med fog invändas mot en lagstiftning, vilken t. ex. minskade eller avskaffade jordägarens andel i nedgrävd skatt eller bottenfynd, som anträffades å hans ägor, lika litet synes grundsatsen om välförvärvade privaträttigheters skyddande lida något verkligt avbräck genom en lagstiftningsåtgärd, sådan som den varom här är tal.

Beträffande åter redan kända eller förmodade men likväl icke under bruk varande fyndigheter — framför allt sönade gruvor — kunde det snarare synas, som om en lagändring i antydd riktning skulle leda till rättskränkning. Icke heller detta torde emellertid vara riktigt. Den

rätt jordägaren skulle gå förlustig är ej efter gällande lagstiftning ovillkorlig utan går i händelse av inmutning från annan sida förlorad, om den ej göres gällande under gruvarbetets början. Då således jordägaren redan nu vid äventyr av rättsförlust kan tvingas att göra rättigheten gällande å en av hans eget bestämmande alldeles oberoende tidpunkt, kommer en ny lag, varigenom jordägarandelen i ännu ej inmutade gruvor tillägges staten, i själva verket knappast att innebära annan ändring i jordägarens ställning, än att tiden för den nya lagens ikraftträdande kommer att i stället för de i nu gällande gruvstadga bestämda tider utgöra sluttermin för jordägarrättens utövande; och om övergångstiden göres någorlunda rymlig, torde i varje fall, där en känd fyndighet besitter något verkligt värde, jordägaren hava tillfälle att genom inmutning för egen räkning eller andras intresserande för frågan tillgodose sina intressen å fyndigheten." [1])

Gentemot det anförda yttrade föredragande departementschefen (Albert Petersson):

"I anledning av vad sålunda anmärkts må det tillåtas mig att ånyo framhålla vad jag redan vid lagförslagens remitterande såsom min mening uttalat, nämligen att den svenska lagstiftningen tvivelsutan vilar på den uppfattning, att jordäganderätten principiellt innefattar även alla i jorden befintliga mineralier, och detta givetvis oberoende av huruvida deras förekomst är känd eller okänd, och att således en förändring av gruvlagstiftningen i antydda riktning skulle innebära en i princip ingalunda oviktig inskränkning av de befogenheter, vilka för närvarande innefattas i äganderätten till jord. Huruvida åter de skäl, som förebragts för angivna omgestaltning av gruvlagstiftningen, äro av den betydelse, att de få anses göra en dylik inskränkning berättigad, därom kunna naturligtvis olika meningar råda. Att i detta sammanhang närmare ingå på denna fråga, synes mig emellertid överflödigt. Det torde vara nog att hänvisa därtill att tanken på en så genomgripande omläggning av vår gruvlagstiftning som den ifrågasatta säkerligen ej för närvarande uppbäres av den allmänna rättsuppfattningen. Och den tid, då en förändring härutinnan tilläventyrs kan hava inträtt, lärer antagligen vara så avlägsen, att ett ordnande av förhållandena med avseende å fyndigheter å kronojord icke lämpligen bör till dess anstå. Tilläggas må att, om i en framtid fråga skulle uppkomma att på antydda sätt omlägga gruvlagstiftningen så vitt rörer den enskilda jorden, det för den frågans lösning givetvis skall vara av stor fördel att kunna bygga på erfarenhet, vunnen vid tillämpningen, såvitt kronojord angår, av det nu föreslagna systemet." [2])

---

[1]) Kungl. Prop. N:o 119, 1909, sid. 63 ff.
[2]) Kungl. Prop. N:o 119, 1909, sid. 71.

I departementschefens yttrande bestrides icke statens rätt att lagstifta i angiven riktning; tanken därpå avvisas huvudsakligen på den grund, att en dylik lagstiftning ej skulle uppbäras av den allmänna rättsuppfattningen. Det kan i sistnämnda avseende anmärkas, att Marks von Würtemberg i sitt förenämnda yttrande tillkännagiver en motsatt uppfattning och uttalar "tvivelsmål, huruvida en lagstiftning, som lämnar enskilda möjlighet att tillägna sig ännu okända mineraltillgångar av måhända oberäkneligt värde, verkligen står i överensstämmelse med det rådande rättsmedvetandet" [2]).

Såsom ytterligare bevis för förefintligheten av en uppfattning om statens rätt att giva gruvlagstiftningen det innehåll som kan anses bäst gagna det allmänna, må anföras, att kommerskollegium och Sveriges geologiska undersökning i ett den 23 december 1925 till Kungl. Maj:t avgivet gemensamt yttrande hemställde om provisoriskt förbud mot inmutning för annans än kronans räkning *å såväl krono- som enskild jord* i Västerbottens län. Konungen skulle dock äga att för visst område och under viss tid medgiva undantag från förbudet. Det huvudsakliga skälet för de bägge ämbetsverkens framställning var önskan att främja ett ostört fortsättande av den planmässiga geologiska undersöknings- och malmletningsverksamhet som särskilt inom Skellefteformationen bedrives av staten och ett par större enskilda bolag. Man ville därför förhindra inmutningar i rent spekulations- eller annars illojalt syfte. Kungl. Maj:t avböjde emellertid "en så vittgående förändring i den nuvarande lagstiftningen". Föredragande departementschefen anförde därvid, att han icke ansåg "nödvändigheten nu kräva ett dylikt ingripande i form av en provisorisk lagstiftning" [2]).

---

[1]) K. Prop. N:o 119, 1909, sid. 64.
[2]) Kungl. Prop. N:o 207, 1926, sid. 6 ff.

Kapitel IX.

OLIKA SYSTEM INOM GRUVLAGSTIFTNINGEN.

Under de senaste årtiondenas förarbeten och diskussioner rörande ny gruvlagstiftning i vårt land har frågan efter vilket system, en sådan lagstiftning borde utformas, varit föremål för starkt intresse och skiftande meningar. Å ena sidan har, under framhållande av att det hos oss sedan århundraden gällande inmutningssystemet sporrat till upptäckt av nya fyndigheter, hävdats att detta system alltjämt vore det för vårt land lämpligaste med hänsyn till malmernas förekomstsätt, och att det utgjorde den bästa garantin för att vinna en ökad kännedom om våra malmtillgångar, vilken kännedom i sin tur utgör en nödvändig förutsättning för gruvnäringens vidare utveckling. Å andra sidan har förordats införandet av koncessionssystem, enär det förmenats att endast därigenom kan det allmännas intresse på gruvnäringens område få tillfälle att göra sig tillräckligt gällande.

Vid bedömandet av huruvida ett inmutnings- eller ett koncessionssystem är att föredraga är emellertid att märka, att en gruvlagstiftning icke nödvändigtvis behöver strängt byggas upp efter vare sig det ena eller andra av de sedan gammalt härskande systemen. Det låter sig mycket väl göra att från de olika systemen hämta material till grund för en lagstiftning, som i önskvärd utsträckning tillgodoser anspråken på såväl att malmtillgångarna bli kända och bearbetade som att staten beredes möjlighet att utöva erforderlig kontroll och inflytande över deras utnyttjande och avkastning. För att i någon mån belysa detta lämnas här nedan en kortfattad redogörelse över de olika systemens innehåll samt dess skillnader

och likheter i förhållande till varandra i de punkter som äro av större intresse.

Den moderna gruvlagstiftningen i olika länder är, såsom 1920 års gruvlagstiftningssakkunniga framhålla i sitt betänkande, i stort sett uppbyggd efter någotdera av följande tre system: "1) det system, enligt vilket rätten att utnyttja de i jorden befintliga mineralen uteslutande tillkommer vederbörande jordägare; 2) koncessionssystemet, vars grundtanke är att rätt till gruva förvärvas genom en akt av den högsta statsmyndigheten med fri prövningsrätt för denna i fråga om valet av koncessionär, samt slutligen 3) inmutningssystemet, enligt vilket den som enligt i lagen föreskrivna formaliteter först anmäler sig till utnyttjande av fyndighet, erhåller rätt därtill." *Olika system.*

Förstnämnda system gäller i England, där dock guld- och silvergruvor betraktas som kronans egendom, samt i Nordamerikas förenta stater, där det utbildats särskilda regler för förvärvande av äganderätten till sådana delar av "public land" (all mark, som icke kommit under enskild äganderätt), vilka hysa mineralfyndigheter. En närmare redogörelse för dessa regler återfinnes i de sakkunnigas betänkande. Av vad nämnden i vissa delar av sitt yttrande redan anfört och av skäl, som närmare utvecklas i de efterföljande delar av yttrandet, som behandla frågan om inmutarens och jordägarens ställning i en blivande lagstiftning, torde framgå att detta system, såväl av historiska och rättsliga grunder som ur gruvnäringens egen synpunkt sett, icke lämpar sig för vårt land. Då ej heller någon ifrågasatt dess införande, har nämnden icke ansett nödigt att närmare ingå på detsamma.

Vad de bägge andra systemen beträffar må här först anmärkas, att de kunna var för sig så modifieras, att de nära nog flyta in i varandra, liksom de kunna finnas bredvid varandra antingen fristående och gällande för olika slag av mineral — såsom i Sverige, där stenkol och salter lagts under koncession, medan malmer och övriga av gruvlagstiftningen berörda mineral falla under inmutning — eller kompletterande

varandra, såsom fallet är i Norge, där inmutning visserligen erhålles å upptäckt fynd, men där rätten att idka egentlig gruvdrift är beroende på beviljande av koncession. För den närmare utbildningen i olika länder av de bägge systemen och dess mellanformer ha de sakkunniga lämnat en översikt i sitt betänkande, och vill nämnden hänvisa till detta. Av översikten framgår, att i vissa länder, bland andra Frankrike, Belgien och Holland, gäller koncessionssystem, medan inmutningssystemet härskar, förutom i vårt eget land, i Tyskland, där dock, liksom i Sverige, stenkol och salter äro undantagna från inmutning. I Norge råder blandat system, i Spanien ett modifierat inmutningssystem, i Portugal och Grekland modifierade koncessionssystem.

Upptäckarens ställning i de olika systemen.

Inmutningssystemet medgiver en ovillkorlig rätt för den, som först gör ansökan därom, att erhålla inmutning (mutsedel) å gjort fynd. (Undantagna från rätt till inmutning i vårt land äro, till följd av provisorisk lagstiftning, fyndigheter å odisponerad kronojord i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län i andra fall, än då Konungen meddelat särskilt tillstånd till inmutning. Dessutom är inmutning förbjuden å utlagda statsgruvefält samt å vissa, i gruvlagen närmare angivna områden i syfte att skydda hus och hem eller offentliga eller annars allmännyttiga anläggningar.) Enligt svensk rätt äro även sönade gruvor föremål för inmutning. Det erhållna inmutningstillståndet ger inmutaren ovillkorlig rätt att med andras uteslutande undersöka och bearbeta den fyndighet som inmutats. En upptäckare av nytt fynd, såväl som den vilken är villig bearbeta en sönad gruva, är alltså alltid säker på att få förfoga över fyndet respektive gruvan, i händelse han är den förste, som inkommer med ansökan därom. Erinras må emellertid, att enligt svensk rätt har jordägaren rätt att till hälften deltaga i bearbetningen och tillgodogörandet av fyndighet, som av annan inmutats å hans mark.

Med ett koncessionssystem åter förstås i detta sammanhang, att staten prövar bland inkomna ansökningar, åt vem

den vill upplåta rätten att bearbeta och tillgodogöra en fyndighet. Upptäckaren är enligt detta system icke från början säker på att få förfoga över sitt fynd. I de fall upptäckaren ej gör anspråk på eller ej beviljas koncession, inrymmes oftast i koncessionsvillkoren en skyldighet för koncessionsinnehavaren att giva upptäckaren skälig ersättning för hans upptäckt av fyndigheten.

Vissa blandade system eller modifierade former av koncessionssystem finnas, som uppvisa avvikelser från huvudregeln. Sålunda existerar i Norge, såsom redan nämnts, visserligen rätt till inmutning, men det fordras koncession för idkande av egentlig gruvdrift. Vägrar staten inmutaren koncession, kan sådan ej heller förvärvas av någon annan, utan fyndet får ligga obrukat. I Grekland har upptäckaren, i Rumänien jordägaren laglig företrädesrätt till koncession, men uppfyllas ej koncessionsvillkoren, lämnas rätten att bearbeta gruvan till annan, mera kvalificerad person. I flertalet andra länder med koncessionssystem torde upptäckaren i praktiken givas företrädesrätt till koncession.

Villkor för rätt till gruvdrift enligt de olika systemen.

Ett rent inmutningssystem innebär vidare, att det i lagen finnes angivna fasta, generella villkor, både med hänsyn till staten och till tredje man, för rätten att idka gruvdrift. En inmutare vet således från början, d. v. s. redan vid tidpunkten för ansökan om inmutning, sina förpliktelser mot dessa parter, och han kan bedöma möjligheten av ett företags igångsättande och framgång, evad det beror på nämnda faktorer.

Ett koncessionsförfarande förutsätter däremot att staten (regering eller ämbetsverk) kan för beviljande av koncession från fall till fall uppsätta vissa villkor, som antingen ej äro i lag angivna eller också kunna jämkas för olika företag inom en i lag fastställd högsta gräns (exempelvis bestämmelser rörande koncessionstidens längd, avgäld till staten, ersättning åt upptäckaren eller jordägaren, maximering av brytningen, avstående av malm för inhemsk förbrukning, utförande av sociala välfärdsanordningar m. m.). En koncessions-

sökande, vare sig upptäckaren eller någon annan, känner således icke från början noggrant till den belastning med hänsyn till förpliktelserna mot staten och tredje man, varunder företaget kan komma att få arbeta.

Enligt inmutningssystemet skall en i laga former ingiven ansökan om inmutning alltid beviljas i de fall, inmutning överhuvud taget kan medgivas å det område ansökan avser. Vid tidpunkten för ansökningens ingivande fordras inga ekonomiska, tekniska eller andra kvalifikationer för erhållande av rätt till inmutning. (Tillstånd att inmuta mineralfyndighet kan dock enligt svensk rätt ej förvärvas av utländsk medborgare, utländska bolag och andra utländska juridiska personer. I vissa fall är svenskt bolags rätt att inmuta beroende på särskilt tillstånd av konungen.)[1]) Det samhälleliga intresset av att upptäckt fyndighet icke i onödan eller i brist på medel eller sakkunskap ligger obrukad, skyddar staten på det sätt, att inmutningsrätten förverkas och fyndet frigöres för ny inmutning i händelse inmutaren underlåter att inom i lag föreskriven tid företaga vissa åtgärder. Bland dem som i sådant syfte äro stadgade i svensk rätt, må i detta sammanhang endast nämnas, att inmutaren skall inom åtta månader efter mutsedelns utfärdande — i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands eller Västernorrlands län inom ett år från sagda tidpunkt — ha påbörjat arbetet vid äventyr av inmutningsrättens förlust, och skall han, innan försöksarbetet påbörjas, ställa godkänd pant eller borgen för den ersättning han kan komma att få utgiva till jordägaren för begagnande av mark samt för skada och intrång. Vidare skall han sist inom tre år från mutsedelns utfärdande, med rätt för inmutaren att under vissa förutsättningar erhålla förlängd tid, ha blottat fyndigheten, upptagit prov å malmen samt ingivit ansökan om erhållande av utmål. Uppfyllas dessa fordringar erhåller inmutaren utmål med rätt för honom att börja egentlig gruvdrift, i annat fall går han sin inmutningsrätt förlustig, och

[1]) Lag 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag.

fyndet ligger fritt för ny inmutning. Det samma är fallet, om han ej inom 90 dagar från utmålsförrättningens avslutande fullgjort sina skyldigheter mot tredje man, d. v. s. fullgjort betalning av eller lämnat säkerhet för vid förrättningen bestämd lösesumma för inom utmålet inlöst mark.

De anspråk ifråga om arbetsskyldighet och fullgörande av andra förpliktelser, som på detta sätt ställas på inmutaren i syfte att skapa garanti för att han är i stånd till att åtminstone på ett någorlunda ekonomiskt tillfredsställande sätt börja företaget, motsvaras i ett koncessionssystem av vissa ekonomiska kvalifikationer som ställas på den sökande såsom villkor för erhållande av koncession. I vissa länder, såsom i Norge och Frankrike, äro dessa villkor av den innebörd, att de syfta till icke blott att säkerställa att en gruvbrytning påbörjas utan också till möjligheten att för en tid framåt hålla gruvdriften i gång. Dessutom uppställes ofta såsom villkor för beviljande av koncession, att sökanden skall visa sig besitta eller förfoga över nödig teknisk kompetens för företagets drivande.

Metoderna för tillgodoseende av det allmännas intresse av att ett påbörjat företag hålles i gång och drives på ett bergsmässigt sätt äro i stort sett desamma enligt de båda systemen. Föreskrifterna i en lag om inmutning rörande viss årlig arbetsskyldighet eller skyldighet att ersätta denna med en försvarsavgift till staten, vid äventyr av inmutningsrättens förlust, motsvaras av i en eller annan form meddelade liknande bestämmelser i koncessionsvillkoren. Samma är förhållandet ifråga om åtgärder rörande ordningen för gruvdrift och rätt för myndighet att i övrigt öva teknisk tillsyn över driften.

Möjligheten av att i ett inmutningssystem införa villkor, som pläga förbindas med rätt till koncession.

a) Statlig avgäld.

Med ovan refererade bestämmelser torde de båda olika systemens viktigaste kännetecken i förhållande till varandra vara angivna. Inmutningssystemet ger upptäckaren-inmutaren eller dennes rättsinnehavare en laglig rätt att, efter ansökan, med andras uteslutande bearbeta och tillgodogöra sig sitt fynd, koncessionssystemet åter ger staten befogenhet att meddela

gruvrätten till den, som därtill befinnes mest lämplig. Inmutningssystemet innebär vidare fasta, generella villkor för gruvrättens utövande, under det koncessionssystemet innebär, att villkoren kunna variera från fall till fall.

Det senare har medfört, att man vid beviljande av gruvrätt efter ett koncessionssystem, vilket ger möjlighet att ta hänsyn till ett företags storlek och bärkraft, har ansett sig kunna uppställa icke blott varierande utan också ett större antal och, rörande vissa områden, avsevärt strängare villkor för gruvrättens utövande än med ett inmutningssystem, där de i lag angivna villkorens generella giltighet mana till viss försiktighet. Vid en undersökning av möjligheten att i ett rent inmutningssystem inpassa de ur samhällelig synpunkt viktigare villkor, som enligt hittills gällande praxis endast med användande av ett koncessionsförfarande ansetts kunna böra förbindas med rätt till gruvdrift, finner man följande.

Vad först angår statens fiskaliska intressen, så är ett koncessionssystem i regeln förbundet med möjlighet att inom en viss i lag eller koncessionsurkund angiven ram fastställa en för varje särskilt företag lämpad avgift att utgå till staten. Denna avgift är då antingen beräknad efter en viss summa per ytenhet av koncessionsområdet eller efter en viss avgift per ton bruten malm eller efter en viss del av gruvans avkastning eller också utgår den, som oftast är fallet, med en kombinerad avgift beräknad efter två av dessa grunder.

Någon liknande statlig avgäld är, såvitt uppgifter kunnat erhållas, icke förbunden med något rent inmutningssystem. Införandet av bestämmelser om statlig avgäld av liknande art som de, vilka ofta förekomma bland koncessionsvillkor, kan dock icke anses stå i strid med fordran på ett inmutningssystems upprätthållande av fasta villkor. En i lagen fastställd avgift, beräknad exempelvis per ytenhet av inmutnings- eller utmålsområdet eller per ton brutet mineral, utgör i sig själv ett fast villkor. Kombinerandet av en dylik avgift med en bestämd avgift, beräknad efter gruvans nettoavkastning, eller fastställandet av en avgäld enbart efter nettoavkastningen, kan

väl icke på samma sätt sägas hava karaktären av fast villkor, men innebär dock, att gruvföretagaren alltid vet storleken av den avgäld i förhållande till vinsten, som han har att räkna med.

En av statens viktigaste uppgifter på gruvhanteringens område är otvivelaktigt att vaka över, att landets malmtillgångar utnyttjas på ett ur folkhushållets synpunkt rationellt sätt. En god kontrollmöjlighet i detta avseende har staten enligt ett koncessionssystem i de fall, då koncession beviljas endast på viss tid. Dessutom kan staten tillföras en direkt ekonomisk vinst genom den i en koncessionslag vanliga bestämmelsen, att gruvan med det egentliga gruvmaskineriet m. m. för rimlig eller, såsom i Frankrike och Norge, ingen avgift tillfaller staten vid koncessionstidens utgång.

b) Statens rätt att inlösa gruva.

En bestämmelse om statens rätt att efter viss tid avgiftsfritt eller mot ersättning, beräknad efter stadgade grunder, inlösa gruvan med tillbehör kan givas karaktären av ett fast villkor och införas i ett inmutningssystem utan att principerna för detta rubbas.

Stadganden om rätt för tillsyningsmyndigheten att ingripa för att förhindra rovdrift eller misshushållning med gruva på annat sätt, liksom bestämmelser i avsikt att hindra monopolisering eller oskäliga priser, kunna uppenbarligen också, därest så anses lämpligt, införlivas med ett inmutningssystem i form av fasta, generella villkor.

c) Bestämmelser mot rovdrift m. m.

Vid beviljande av koncession ålägges koncessionsinnehavaren ofta en rad av skyldigheter utöver de här tidigare nämnda. Bland annat införas i koncessionsvillkoren bestämmelser om maximering av brytningen eller exporten samt stadganden om tillhandahållande av vissa kvantiteter av malm för inhemsk förbrukning, bestämmelser rörande skyldigheten för företagare att utföra vissa sociala välfärdsanordningar för de i ett företag anställda arbetare och tjänstemäns räkning, liksom skyldig-

d) Vissa andra villkor.

heten, såsom exempelvis enligt norsk rätt, att utföra vissa prestationer åt stat och kommun i form av bidrag till polisväsendet, bidrag till byggande av vägar och andra anläggningar, kyrkor m. m.

Införandet av dylika stadganden i ett inmutningssystem rubbar visserligen icke systemets viktigaste princip, den om inmutarens ovillkorliga rätt till bearbetande av sitt fynd, men kan å andra sidan knappast förenas med principen om upprätthållande av fasta, generella villkor för gruvrättens utövande. Skulle dylika skyldigheter stadgas i form av *fasta* generella villkor, finge i många avseenden den övre gränsen för prestationerna, med hänsyn till att de skulle gälla lika för alla företag, antingen sättas så lågt, att de uppenbarligen icke motsvarade det avsedda ändamålet, eller så högt, att de svagaste företagen icke förmådde fullgöra sina förpliktelser. Införandet i ett inmutningssystem av bestämmelser av den art, som ovan exemplifierats, möter därför stora om än kanske ej oöverstigliga svårigheter.

B. SOCIALISERINGSNÄMNDENS FÖRSLAG ANGÅENDE PRINCIPERNA FÖR EN NY GRUVLAGSTIFTNING.

Kapitel X.

ÄGANDE- OCH FÖRFOGANDERÄTTEN TILL ÄNNU OUPPTÄCKTA ELLER EJ I BRUK TAGNA MINERALTILLGÅNGAR BÖR KLART ANGIVAS TILLKOMMA STATEN.

Den korta historiska framställningen i nämndens yttrande, kapitel VIII, har klargjort, att staten under vissa äldre tidsperioder proklamerat sin oinskränkta äganderätt till och förfoganderätt över landets mineraltillgångar, men sedermera i väsentliga delar överlåtit denna sin rätt åt enskilda, nämligen inmutare och jordägare. Den utveckling i denna riktning, som kunnat konstateras, har emellertid aldrig gått så långt, att rätten till gruva blivit likställd med rätten till vanlig privategendom. Staten har konsekvent upprätthållit sin befogenhet att i det allmännas intresse föreskriva långt gående villkor för förvärvande och bevarande av rätt till gruva. Enligt gällande lag kan rätt att upptaga gruva förvärvas endast efter inmutning eller koncessionstillstånd, och gruvrätten kan ej försvaras på annat sätt än genom *positivt nyttjande* eller, i vissa fall, genom erläggande av försvarsavgift, varvid visst gruvarbete dock alltid skall vara fullgjort [1]).

---

[1]) I avsikt att skydda vissa områden stadgas i § 2 gruvstadgan bl. a. att inmutning ej utan ägarens samtycke får ske på mindre avstånd än tvåhundra meter från boningshus eller liknande byggnader eller område, vilket möjligen kan tolkas så att ägaren av dylikt område där kan utan inmutning upptaga och försvara gruva. Jämför dock ordalydelsen av gruvstadgans § 4.

Nämnden har tidigare, i kapitel VIII, yttrat, att den icke har för avsikt att nu föreslå någon ändring beträffande redan uppkomna och bestående gruvrättigheter. I det följande behandlas således endast *frågan om tillgodogörande av oupptäckta eller ej i bruk tagna mineraltillgångar,* varvid givetvis malmerna på grund av sin dominerande betydelse tilldraga sig det största intresset.

Frågan vem som rent juridiskt skall anses vara ägare till de ännu oupptäckta eller ej i bruk tagna mineraltillgångarna, har icke slutgiltigt lösts. Ur gällande lagstiftning kunna inga bestämda slutsatser dragas därom, och inom rättsvetenskapen äro meningarna delade. Den historiska utvecklingen visar, att staten icke i sin lagstiftning följt en för alla tider fastslagen rättsteori, utan vid varje given tidpunkt handlat så som den trodde bäst främja gruvnäringen och gagna landet. Statens ägande- och förfoganderätt till mineralen gjordes sålunda kraftigast gällande i tider, då staten själv uppträdde som idkare av gruvdrift och bergsbruk. Inskränkningarna i statens anspråk till förmån för inmutare och jordägare ägde rum i tider, då staten i stort sett upphört att driva bergsbruk och då man förväntade en snabbare utveckling av gruvnäringen genom enskild företagsamhet och därför ville uppmuntra denna genom att åt enskilda giva möjligheter till ökad vinning av bergshanteringen. Området för gruvlagstiftningen har minskats eller vidgats med hänsyn till vad som för varje tid ansetts lämpligt och gagneligt för gruvnäringen och för kronan. Samma synpunkter ha varit avgörande, då vid olika tider och på olika sätt gruvrätten utskiftats mellan inmutaren och jordägaren.

Att på detta sätt låta gruvlagstiftningen fortskridande anpassa sig efter och bli ett uttryck för vad samtiden anser bäst gagna det allmänna, står enligt nämndens mening i god överensstämmelse med en sund och klok statlig gruvpolitik. En sådan uppfattning ger icke rum för någon evig, orubblig rätt för enskild part inom gruvlagstiftningen. Över enskilda parters rättigheter står det gemensamma folkhushållets — sam-

hällets — krav. Därför måste den enskilde underkasta sig de förändringar, som hänsynen till samhällets intressen kunna påkalla. Det är statens uppgift att tillse, att sådana av ett allmänt intresse påkallade förändringar äga rum. Klart är dock, att samhällets *ekonomiska* intressen icke få, i längden till skada för sig själva, göras gällande på bekostnad av samhällets intresse av *rättsstatens* upprätthållande. Vid den praktiska tillämpningen av ovan uttalade åskådning bör därför undvikas vad som med fog kan anses vara ett obehörigt ingrepp i enskildas rätt.

Något dylikt ingrepp kan dock icke sägas ske för det fall, att staten skulle finna med samhällets fördel förenligt att inskränka eller borttaga den rätt till ännu oupptäckta eller ej i bruk tagna mineral, som enligt gällande lag nu tillkommer jordägaren eller den som upptäcker och inmutar dem. Att det ej kan åberopas någon rättsgrund för ett fortsatt inmutningssystem är uppenbart. Vad jordägaren beträffar, är även hans rätt till andel i fyndighet en av kronan på honom överlåten rätt. Att staten, om den så finner förenligt med samhällets intresse, återkallar denna överlåtelse beträffande oupptäckta eller ej i bruk tagna mineraltillgångar kan icke anses såsom ett ingrepp i jordägarens äganderätt. Vad han går miste om är allenast del i ett värde, vars tillvaro nu är för honom antingen fullständigt okänd eller vilket han, genom att icke ha använt sig av sin inmutningsrätt, avstått ifrån att taga i anspråk.

Enligt nämndens mening kunna enskildas anspråk på äganderätt till vårt lands oupptäckta eller ej i bruk tagna mineraltillgångar sålunda icke erkännas. De måste anses utgöra en hela folkets egendom. Såsom representant för folket och folkhushållet bör staten hävda den gemensamma äganderätten till dessa naturtillgångar och sålunda åter göra dem till obestridd statsegendom.

Därav behöver dock ingalunda följa, att staten skall komma att uppträda såsom ende gruvföretagare. Staten bör fritt och

obundet, uteslutande ur synpunkten av vad som bäst gagnar folkhushållets intresse, pröva vilka faktorer, som böra givas utrymme i en ny gruvlagstiftning. Jordägarens och inmutarens framtida ställning får då bli beroende av den betydelse, de vid en undersökning kunna visa sig ha för gruvnäringen.

Nämnden vill alltså föreslå, att ännu oupptäckta eller ej i bruk tagna mineraltillgångar förklaras utgöra statens egendom.

Kapitel XI.

JORDÄGARENS STÄLLNING I GRUVLAGSTIFTNINGEN.

Jordägarens betydelse för gruvnäringen.

Jordägarens andelsrätt har på sin tid varit starkt motiverad av samhällsnyttan och till gagn för gruvnäringen. Såväl den jordägaren tidigare tillerkända *företrädes*rätten att bearbeta mineralfynd å hans mark som sedermera rätten för honom att ingå som hälftenbrukare i gruvföretag, som av andra startats å hans ägor, hade sin rot däri, att staten ansåg honom behövlig och nyttig för näringen. Jordägarens insats bestod för det första i hans upptäckarverksamhet, enär han, i egenskap av ägare till marken, bäst kände till eller hade möjlighet att spåra upp de mineralförekomster, som voro gömda under ytan. Han besatt för det andra vanligen äganderätten till gruvan omgivande eller närliggande skog, vilken var synnerligen viktig för gruvnäringen på en tid då brytningsmetoderna krävde massor av ved och då malmen i regeln smältes på stället samt möjligheterna att forsla bränsle från avlägsnare bygder voro små eller inga. Jordägaren innehade för det tredje dragare, nödvändiga för malmens och järnets forsling till köpare, och han var för det fjärde en av äldre tiders största innehavare av kapital, varav även gruvnäringen var i behov. Hans medverkan i bergsbruket var således av flera skäl önskvärd, och staten fann det med samhällets fördel förenligt att uppmuntra honom till deltagande i driften.

Jordägarens rätt till del i gruva, som av annan inmutats å hans mark, fastställdes beträffande järngruvor redan år 1649. Enligt 1757 års förordning skulle upptäckaren och jordägaren

njuta hälften var i de nya anvisningar å alla metaller och mineralier, å vilka mutsedlar eller tillståndsbevis därefter utfärdades, och någon ändring därutinnan gjordes ej vid de båda tillfällen, åren 1855 och 1884, då gruvlagstiftningen underkastades revision. Utvecklingen på de områden, som ha samband med eller beröra gruvnäringen, har emellertid icke minst sedan år 1884 varit så betydande, att en ny granskning av de synpunkter, som tidigare bestämt jordägarens ställning i gruvlagstiftningen, är påkallad.

Man finner då, att den allmänna geologiska kännedomen om våra mineralförekomster avsevärt vidgats, och att metoderna för fyndigheternas uppletande i hög grad förbättrats. Jordägarens pionjärarbete med avseende å mineralernas upptäckande är numera knappast att räkna med. Handels- och transportväsendets utveckling och ändrade metoder för malmernas bearbetande ha gjort gruvdriften mindre beroende av virket från den jordägaren tillhöriga skogen och oberoende av jordägarens tillhandahållande av dragare. Slutligen är numera för finansieringen av ett gruvföretag jordägarens medverkan ej särskilt erforderlig.

Gruvnäringen är sålunda numera icke beroende av de positiva insatser från jordägarens sida, som på sin tid gav denne en privilegierad ställning inom gruvrätten. Redan på denna grund bör övervägas, huruvida icke jordägarens fria andelsrätt bör bortfalla. Kravet på en dylik förändring stegras helt naturligt i den mån det visar sig, att jordägarandelen icke blott upphört att motiveras av några fördelar för gruvnäringen, utan att den faktiskt övergått till att bliva en belastning på densamma.

Beträffande sistnämnda fråga må erinras, att lagen visserligen förutsätter att jordägarens andelsrätt skall, i enlighet med sitt ursprungliga syftemål, användas enbart som en rätt att ingå som delägare i gruvföretaget. Men då lagen icke förbjuder jordägarandelens överlåtande, har så småningom utbildat sig ett ofta tillämpat system, enligt vilket jordägaren mot kontant ersättning överlåter sin andelsrätt till inmutaren. Jordägarens andelsrätt i en och samma gruva kan till och med,

åtminstone teoretiskt sett, försäljas flera gånger, i de fall nämligen, då inmutningsrätten förverkats och fyndet eller gruvan blir föremål för ny inmutning. Vid uppköp av andelsrätten åsamkas företaget uppenbarligen en för produktionen onödig utgift. Därtill kommer, att själva förefintligheten av jordägarens andelsrätt — om vilkens begagnande anmälan kan ske senast vid utmålsförrättningen — gör inmutaren-företagaren obenägen att före utmålsförrättningen eller innan överenskommelse med jordägaren träffats bearbeta sitt fynd mer än vad nödigt är för erhållande av utmål eller för försvar av detsamma, enär han kan befara att ett närmare blottande av fyndigheten kommer att stegra jordägarens anspråk på ersättning för andelsrätten. Företaget kommer i så fall senare i gång än vad som betingas med hänsyn till dess egen natur.

Till ovan anförda skäl, vilka tala mot ett bibehållande av jordägarens andelsrätt, kan läggas ännu ett av mera rättslig art, vilket anfördes av justitierådet Marks von Würtemberg i hans förut citerade yttrande inom högsta domstolen år 1909. Han yttrade nämligen då även följande:

"Från rättslig ståndpunkt kan jag ej underlåta att uttala tvivelsmål, huruvida en lagstiftning, som lämnar enskilde möjlighet att tillägna sig ännu okända mineraltillgångar av måhända oberäkneligt värde, verkligen står i överensstämmelse med det rådande rättsmedvetandet. Anledning synes mig ej saknas att antaga motsatsen; ej heller torde det vara ur vägen att i lagstiftningen taga hänsyn till möjligheten av, att nya mineraltillgångar av högst betydande värde kunna upptäckas å enskild mark eller tekniska metoder uppfinnas, som förläna högt värde åt tillgångar, vilka nu ej kunna tillgodogöras. Skulle på dylik väg stora rikedomar komma att hopa sig å enskilda händer, kan det befaras, att det allmänna tänkesättet skulle starkt reagera, måhända icke så mycket mot den lagstiftning, vilken lett till dylika förhållanden, som mot det sakläge den framkallat; och det vore under dylika omständigheter kanske ej alldeles visst, att detta sakläge komme att från statens sida respekteras. Skulle emellertid staten drivas till att, direkt eller på omvägar, till sin fördel inkräkta på rättigheter, som enskilda under hägnet av statens egen lagstiftning vunnit, måste sådant leda till ett betänkligt nedsättande av lagens och samhällsordningens helgd. Att staten såsom rättens handhavare bör främst av alla söka undvika

löftesbrott och avhålla sig från löften, vilka ej under alla omständigheter kunna infrias, lärer ligga i öppen dag." [1])

De i återgivna yttrande framförda synpunkterna förtjäna enligt nämndens mening allvarligt beaktande. Bättre än att utsätta staten för att behöva lagstifta in casu är att i gällande lag söka fastställa rättsregler, som kunna tillämpas oberoende av tillfälliga förhållanden.

Jordägarens andelsrätt bör bortfalla.

Av det anförda framgår, enligt nämndens mening, att jordägarens andelsrätt icke längre tjänar något för folkhushållet och gruvnäringen gagneligt ändamål, utan att den tvärtom har förvandlats till en onödig börda på ifrågavarande del av den samhälleliga produktionen.

Nämnden vill därför föreslå, att jordägarens andelsrätt bortfaller.

Detta förslag innebär, att rätten till själva marken ej längre medför någon laglig företrädesrätt till utnyttjande av den inmutningsbara mineralen. Någon skillnad i detta avseende mellan statens och enskildas rätt, evad den grundar sig på markinnehav, bör icke förefinnas; staten och den enskilde böra i sin egenskap av *jordägare* intaga samma ställning inom gruvlagstiftningen. Den särställning, som det kan befinnas nödigt tilldela staten för att denna må kunna fylla sin uppgift att tillvarataga det allmännas intresse på gruvnäringens område, bör kunna härledas och försvaras ur andra grunder än den rätt, som själva markägandet skänker. Till denna fråga återkommer nämnden längre fram.

Jordägarens rätt till ersättning för mark samt för skada och intrång.

Från jordägarens andelsrätt bör noga skiljas hans rätt till ersättning för mark och för skada och intrång. Därom stadgas i gruvlagen, att lösesumman för mark, som avträdes till

[1]) De i yttrandet anförda betänkligheterna mot att "på dylik väg stora rikedomar komma att hopa sig å enskilda händer" syftade till både inmutaren och jordägaren. Uttalandet slutade med framförande av tanken på en gruvlagstiftning, "byggd på grundvalen av statens rätt att för sin räkning förfoga över mineralfyndigheter även å enskilt område".

gruwägaren, skall beräknas efter högsta i orten gällande pris för likvärdig mark, samt att jordägaren för skada och intrång skalll erhålla full ersättning av gruvägaren.

Med hänsyn till det affärsmässiga syftet med de till gruvägaren avträdda områden och då dessa ofta kunna ha ett värde för jordägaren utöver det som den avstådda marken i ekomomiskt avseende representerar, — ett s. k. ideellt värde — vill nämnden föreslå, att jordägaren tillerkännes ersättning för avträdd mark samt för skada och intrång efter i huvudsak samma grunder, som i tillämpliga delar av vattenlagen är stadgat. Huvudregeln bör sålunda vara, att jordägaren skall äga rätt till ersättning med fulla värdet och hälften därutöver för mark, som han avstår för gruvdrift eller för av denna förorsakad skada eller förlust å jordägarens egendom. Vid bestämmande av ersättning skall hänsyn tagas jämväl till värde av annan beskaffenhet än rent ekonomisk.

I detta sammanhang vill nämnden framhålla, att en jordägare alltid torde, oberoende av andelsrätten, kunna påräkna ekomomisk fördel av att ett gruvföretag uppstår å eller invid hans ägande mark. Värdet av kring företaget liggande områden stiger, avsättningsmöjligheterna och därmed priserna för jordbrukets, ladugårdens och skogens produkter förbättras. Allt fortfarande kommer jordägaren säkerligen att vara intresserad av att bearbetningsbara fyndigheter upptäckas å hans ägor.

Kapitel XII.

UPPTÄCKAREN-INMUTARENS STÄLLNING I GRUVLAGSTIFTNINGEN.

Upptäckaren-inmutarens betydelse för gruvnäringen.

Upptäckaren-inmutarens ställning i gruvlagstiftningen har, liksom fallet varit med jordägaren, ursprungligen bestämts med hänsyn till den nytta han ansetts göra gruvnäringen och kronan.

Som av den föregående kortfattade redogörelsen för inmutnings- och koncessionssystemen framgår, har upptäckaren en starkare ställning i det förra än i det senare systemet. Den geografiska utbredningen av de båda systemen ger också stöd för antagandet, att upptäckarens ställning och därmed hela gruvlagstiftningen delvis anpassats efter de malmgeologiska betingelserna i de olika länderna. Ju större förmåner, som lämnas åt finnaren av nya fynd, desto större utsikter att dolda mineral skola komma i dagen. Ett land med kringspridda och svårfunna mineral har därför större anledning att premiera finnaren än ett land, där sättet för de nyttiga mineralens förekomst är sådant, att fyndigheterna äro mer eller mindre allmänt kända, och där själva letandet således har mindre betydelse. Av den korta översikt rörande malmernas förekomstsätt, som lämnats i början av nämndens yttrande, framgår, att vårt lands malmer torde få räknas till de mera svårfunna. Inmutningssystemet har ock utan tvivel väl främjat utvecklingen av landets gruvindustri.

Den enskilda letarverksamheten bör fortfarande främjas.

Vid besvarandet av frågan, huruvida nutida förhållanden motivera, att upptäckaren i samhällsnyttans intresse fortfarande gives en särställning i gruvlagstiftningen, är först att

märka, att det på sakkunnigt håll räknas med att den svenska jorden åtminstone inom vissa delar av landet ännu kan gömma betydande oupptäckta mineralfyndigheter. Då det alltjämt får ansess vara ett allmänt intresse, att nya fynd komma i dagen, bör därför letandet efter mineral fortfarande uppmuntras.

Själva letandet har, särskilt i fråga om icke magnetiska malmer, under senaste årtiondet i allt större utsträckning bedrivitts efter helt nya metoder. Vid sidan om de av ålder verksamma kategorier av letare — enskilda personer eller bruksföretag, vilka bedriva eller låta bedriva verksamheten i mindre skala och över lokalt begränsade områden — har, visserligen hittills endast i ett fåtal fall, uppstått kapitalstarka sammanslutningar, som med särskilt utbildad personal och med moderna tekniska hjälpmedel bedriva stort lagda, systematiska undersökningar över vidsträckta områden. I ett fall har detta lett till, såvitt man kan döma, betydande upptäckter: malmerna inom Skellefteformationen. Under senaste år har även staten, genom Geologiska undersökningen, bedrivit en ganska livlig och ingalunda resultatlös letarverksamhet.

De stora framstegen i malmletandets konst ha föranlett nämnden att diskutera frågan, om icke den önskvärda letarverksamheten kunde tänkas väsentligen utförd genom ett statligt centralt organ, i händelse det befunnes lämpligt att borttaga eller så kraftigt modifiera inmutningssystemet, att man måste räkna med att eggelsen till enskild letarverksamhet komme att försvinna eller förminskas. Det torde dock än så länge vara uteslutet, att statsmakterna skulle kunna enas om att anslå de mycket stora belopp, som på grund av malmernas spridda förekomst och de stora geografiska områden det här är fråga om, skulle erfordras till ett statligt malmletarorgan, vilket skulle kunna tillräckligt effektivt ersätta de enskilda letarna.

De förbättrade, nyuppfunna metoderna för malmletandet innebära ej heller, att de enskildas verksamhet på området kan tänkas undvara den stimulans, som ligger i att upptäckaren-inmutaren tillerkännes en privilegierad ställning i lagstiftningen.

Kostnaderna för ett dylikt letande äro så betydande, att enskilt initiativ icke torde vara att påräkna i önskvärd utsträckning, i händelse inmutningssystemet helt övergåves. Dock ha de nya letningsmetoderna givit staten ökad möjlighet att själv bedriva en så effektiv upptäckarverksamhet, att det allmännas intresse av att nyupptäckter göras icke numera är i samma grad som tidigare beroende av enskildas åtgärder.

Nämnden anser, att gruvlagstiftningen bör baseras på ett system, som tillräckligt eggar den enskilda letarverksamheten, utan att dock upptäckaren-inmutaren av en fyndighet gives en så dominerande ställning, att staten hindras från att främja det samfällda folkhushållets intressen vid fyndighetens utnyttjande.

Den närmare avvägningen mellan statens och upptäckaren-inmutarens ställning i lagstiftningen blir ytterst beroende av, vilka uppgifter staten kan anses ha att fullfölja inom gruvnäringen och under vilka former staten bäst löser dessa sina uppgifter.

Kapitel XIII.

STATENS STÄLLNING I GRUVLAGSTIFTNINGEN.

Statens uppgifter beträffande gruvnäringen.

Innan nämnden övergår till att närmare behandla frågan, under vilka former staten bör ingripa i gruvnäringen, må först omnämnas, vilka särskilda uppgifter som beträffande denna näringsgren kunna anses åligga staten och vilka intressen den där har att bevaka.

Över gruvnäringens betydelse för folkhushållet har nämnden tidigare i sitt yttrande lämnat en kort sammanfattande redogörelse. Av denna framgår, att landets mineral, särskilt järnmalmerna, ha en för hela vårt ekonomiska liv stor betydelse. De senare utgöra underlaget för en väsentlig del av den inhemska industrin, samtidigt som de blivit en av våra största exportartiklar.

Vad som emellertid framförallt giver gruvhanteringen ett i detta sammanhang betydelsefullt särdrag är den omständigheten, att den är baserad på utnyttjandet av en naturtillgång som oåterkalleligen förminskas i den mån den tages i anspråk. Omfattningen av vårt lands mineraltillgångar är ej med visshet känd, varför beräkningar angående möjligheten av att fylla senare generationers behov av exempelvis malmer icke kunna grundas på annat än vid olika tider företagen uppskattning av uppdagade och kända malmtillgångar. Det nationella hushållningsproblem, som därigenom kan komma att uppstå, kan endast lösas av staten. Vid exploaterandet av mineraltillgångarna har den dessutom starka rent statsekonomiska intressen att bevaka. Såväl betingelserna för en fortsatt utveckling av gruvnäringen som själva utnyttjandet av fyndigheterna påkalla därför särskild uppmärksamhet från statens sida.

Sanningen därav har ända sedan bergsbrukets uppkomst varit klart insedd, och under mer än fem århundraden gjorde staten tidvis stora insatser för främjande av gruvnäringen, liksom den vidtog kraftiga ingrepp för att tekniskt och ekonomiskt leda den i önskad riktning. Senare inträdde dock en viss avmattning i statens aktivitet. Sedan staten från mitten av 1700-talet praktiskt taget upphörde att driva bergsbruk för egen räkning, inskränkte den sig under det sistförflutna århundradet till att genom befästande av inmutningssystemet och genom beredande av vissa ekonomiska förmåner åt bergsbruket och dess idkare uppmuntra till uppdagande och utnyttjande av malmfyndigheter. Den statliga kontrollen över gruvnäringen tunnades alltmera ut för att till sist endast gälla vissa delar av den tekniska skötseln av företagen. Denna återhållsamhet från statens sida stod också i samklang med då härskande ekonomiska åskådning, enligt vilken statens aktiva ingripande på produktionens område betraktades såsom icke önskvärt eller lämpligt.

Då i slutet av 1800-talet de stora järnmalmsfyndigheterna i övre Norrland började bearbetas, med resultat att en stor, vinstgivande malmexport så småningom kom i gång, väckte detta till nytt, starkare liv det allmännas intresse för gruvnäringen. Från skilda håll yrkades nu, att staten borde gripa in för att åt det allmänna trygga åtminstone en del av de vinster, som landets malmtillgångar kunna giva. Även hävdades med skärpa, att utnyttjandet av malmtillgångarna borde ske med hänsyn till den inhemska järntillverkningens framtida behov och med hänsyn till kommande generationers berättigade anspråk på att få förfoga över en vederbörlig del av malmerna och deras avkastning. Hushållningskravet avsåg såväl ett reglerande av exporten av den fosforrika järnmalmen som ett reglerande av brytningen av de för inhemsk järntillverkning lämpliga fosforrena och fosforfattiga mellansvenska malmerna.

Varken vinst- eller hushållningsproblemet har ännu fått någon enhetlig lösning i lagstiftningen. Däremot har staten genom utläggande av statsgruvefält, genom provisoriska lag-

stiftningsåtgärder i form av inmutningsförbud för vissa län, genom överenskommelser med enskilda och på sistone även genom egna inmutningar sökt tillvarataga det allmännas intresse beträffande några av landets viktigaste malmförande områden. De tidigare omnämnda avtalen med Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund med dotterbolag ha sålunda givit staten bl. a. del av vinsten och inflytande över exporten från landets största kända järnmalmstillgångar. Utläggandet av statsgruvefält och meddelandet av förbud mot inmutning å odisponerad kronojord i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län syfta till att åt staten bevara värdena av mineraltillgångar å kronans mark och giva staten inflytande över det framtida utnyttjandet av ifrågavarande tillgångar. Ekonomisk vinst och direkt inflytande över malmtillgångarna jämte önskan att bidraga till ökad kännedom om dem är syftet med statens letarverksamhet och av den föranledda inmutningar.

De statliga uppgifterna beträffande gruvnäringen, sådana de för närvarande te sig, kunna uttryckas så, att det dels alltjämt gäller att egga till upptäckande av nya mineralfyndigheter och att säkerställa bedrivande av rationell gruvhantering, dels att bereda det allmänna nödigt inflytande över fyndigheternas utnyttjande och största möjliga vinst av deras avkastning.

Olika tänkbara former för utövande av statens uppgifter.

De bägge principiellt olika slag av statsuppgifter inom gruvnäringen, som här ovan angivits, måste ses i ett sammanhang vid försöket att finna lämpliga former för deras förverkligande. Om man nämligen bl. a. anser det önskvärt och gagneligt att enskilda liksom hittills på egen risk deltaga i malmletningens oberäkneliga och ofta kostsamma lotteri, så är det klart, att man för vinnande av detta syftemål måste tillerkänna upptäckaren förmåner, som i motsvarande grad praktiskt innebära en inskränkning i den förfoganderätt över av enskilda upptäckta fyndigheter, som enligt nämndens förslag eljest skulle tillkomma staten. Ty om staten utan hänsyn till den enskilde upptäckaren upprätthåller sitt krav på förfogande-

rätten över mineralen i dess yttersta konsekvens, måste man räkna med att den enskilda letarverksamheten upphör eller starkt avtager.

De olika utvägar för utövande av statens uppgifter som stå till buds äro i stort sett följande:

1) Statligt gruvmonopol;
2) Meddelande av gruvrätt åt enskilda med tillämpande av koncessionssystem;
3) Meddelande av gruvrätt åt enskilda efter ett inmutningssystem, varvid, om så befinnes lämpligt, kan göras förbehåll för staten om
   a) rätt att helt eller delvis övertaga av annan nyinmutad fyndighet,
   b) rätt att efter viss tid övertaga gruva.

Dessutom bör, oavsett vem som tillerkännes rätten att exploatera mineralen, avgöras, i vad mån gruvlagen skall upptaga bestämmelser angående brytningens omfattning och malmernas fördelning till in- och utländska köpare, bestämmelser om kontroll över företagens tekniska skötsel och om åläggande för gruvföretagaren att vidtaga och bekosta vissa socialpolitiska anordningar m. m. Frågan huruvida och efter vilka principer gruvföretagen skola vara skyldiga att erlägga särskild avgäld måste i detta sammanhang även komma i betraktande.

De olika punkterna skola i det följande behandlas i den ordning de här ovan äro angivna.

a) Statligt gruvmonopol.

Den uppfattningen kan göras gällande, att om staten definitivt förklarar sig som den ende, vilken har att förfoga över landets oupptäckta eller ej i bruk tagna mineraltillgångar, det då vore konsekvent och naturligt, att staten själv omhändertog exploaterandet av åtminstone de värdefullaste av dessa tillgångar, i den mån de bli kända. Någon inre nödvändighet att låta statlig äganderätt till råvaror eller produktionsmedel medföra uteslutande statligt exploaterande eller statlig drift förefinnes dock icke. Vad som oföränderligt är av vikt

för samhället det är, att staten genom ägande eller på annat sätt kan utöva tillräckligt inflytande över de viktigare naturtillgångarnas och produktionsmedlens utnyttjande i det samfällda folkhushållets intresse. Formerna för utövandet av detta inflytande och sättet för utnyttjandet kunna och böra däremot växla, allt eftersom folkhushållets intressen under ett visst tidsskede bäst tillgodoses på det ena eller andra sättet. Frågan huruvida staten själv skall bearbeta mineralfyndigheterna eller överlåta detta åt enskilda eller huruvida såväl staten som enskilda böra idka gruvdrift är sålunda en lämplighetsfråga, som vid varje tid får besvaras med hänsyn till då rådande förhållanden.

Nämnden anser, att staten bör, då det gäller viktigare och sannolikt vinstgivande malmtillgångar, aktivt deltaga i gruvhanteringen och således själv uppträda som företagare. I egenskap av företagare får staten tillfälle att direkt inverka på frågan om malmtillgångarnas utnyttjande, och avkastningen av de fyndigheter, som bli föremål för den statliga företagarverksamheten, kommer samhället som helhet att få förvalta och fördela. Å andra sidan får icke förbises, att missgrepp och förluster långt ifrån äro uteslutna vid statlig gruvdrift, men risker av detta slag få tagas av staten liksom av varje annan företagare. Som ägare av råvaran torde också staten ha intresse av att bidraga med kapital och arbete för dess rationella utnyttjande. Förutsättningen för en statlig företagarverksamhet måste givetvis dock vara, att den statliga gruvdriften kan förväntas giva ett produktionsresultat, som icke understiger det, som framkommer vid enskild drift. Den från gruvlagstiftningen artskilda frågan om formerna för en eventuell statlig gruvdrift måste därför underkastas en sorgfällig undersökning, innan staten kan anses rustad att uppträda som självständig gruvföretagare.

Statens eget uppträdande som gruvföretagare kan emellertid icke utgöra anledning att utestänga andra från rätten att idka gruvdrift på basis även av nyinmutade fyndigheter. De fyndigheter, som till att börja med böra bli föremål för statligt exploaterande, äro uppenbarligen sådana, som på grund av

sin omfattning äro av större nationalekonomisk och malmpolitisk betydelse. Av den tidigare lämnade redogörelsen framgår emellertid, att det övervägande flertalet malmfyndigheter i vårt land äro av mindre omfattning och värde, och de torde icke lämpa sig för stordrift. Ofta äro förädlingsverk direkt knutna till dessa mindre fyndigheter, som få sitt värde just genom en intim samhörighet med förädlingsverken. Det torde icke bli till gagn för folkhushållet, om staten ensam och oförberedd skulle svara för att alla hädanefter upptäckta fyndigheter bleve tillbörligen utnyttjade. Ett sådant steg skulle därjämte medföra, att den enskilda letarverksamhet, som nu stimuleras av vissheten om att få förfoga över gjort fynd, komme att upphöra.

Nämnden anser således, att inrättandet av statsmonopol på gruvdrift för närvarande icke bör ifrågakomma.

b) Inmutnings- eller koncessionssystem.

Om staten väl själv bör idka gruvdrift, men icke förbehålla sig ensamrätten därtill, uppstår frågan vilka principer som böra ligga till grund vid upplåtande av gruvrätt åt enskilda.

Av vad nämnden tidigare på olika ställen i detta yttrande anfört framgår, att det i ett land med svårfunna malmer, såsom fallet är hos oss, måste fästas största vikt vid att det bedrives en effektiv letarverksamhet, så att kännedomen om landets malmtillgångar må bliva så fullständig som möjligt. För den skull bör även den enskildes lust att leta tagas i anspråk och uppmuntras. Detta sker bäst genom ett inmutningssystem, vilket ger upptäckaren-inmutaren förhandsrätt till sitt fynd gentemot andra enskilda personer. Inmutningssystemet kan och bör därvid så utformas, att olika berättigade samhällsintressen kunna i rimlig utsträckning tillgodoses.

Nämnden föreslår alltså bibehållande i modifierad form av inmutningssystemet.

c) Rätt för staten att tvångsvis övertaga av annan nyinmutad fyndighet.

Huruvida förhandsrätten till ett fynd bör tillerkännas inmutaren även gentemot *staten* är en fråga av stor räckvidd. Om staten själv önskar uppträda som gruvföretagare, när det gäl-

ler exploaterandet av mera värdefulla fyndigheter, kunde tänkas, att staten borde förbehållas rätten att vid varje nyupptäckt pröva, huruvida den, givetvis mot skälig belöning till upptäckaren, ville övertaga fyndigheten eller ej.

Skälen för och emot en anordning av sistnämnda slag ha ingående diskuterats inom nämnden. Genom att förbehålla sig rätten att, om den så ville, omedelbart övertaga större nyupptäckta malmfyndigheter, finge staten vidgad möjlighet att utöva direkt inflytande på malmhushållningen, och statens ekonomiska intressen bleve i möjligaste mån tillgodosedda. Å andra sidan komme med säkerhet en dylik rätt för staten att utöva en menlig inverkan på den enskilda letarverksamheten. Vad som emellertid måste bli avgörande för i vilken riktning denna del av lagstiftningen bör gå, är det *behov* för staten att tillförsäkra sig rätten att övertaga nya fyndigheter, som kan anses föreligga för att staten på ett tillfredsställande sätt skall kunna fylla sina uppgifter. Innan nämnden övergår till att belysa denna fråga må först undersökas, vilket inflytande en statens rätt att omedelbart övertaga nya fyndigheter kunde tänkas få på den enskilda letarverksamheten.

De som för närvarande bedriva letarverksamhet torde kunna uppdelas i följande huvudgrupper: 1) gruvföretagare, som låta verkställa letningar i mindre skala omkring eller i närheten av redan upptagna gruvor i syfte att närmare undersöka omfattningen av en känd fyndighet eller för att genom påträffandet av nya fynd säkra sitt företags fortbestånd och utveckling; 2) enskilda smärre letare, som ha för avsikt att till andra sälja eventuella fynd; 3) kapitalstarka enskilda personer eller bolag, som driva systematiska, stort lagda undersökningar i avsikt att själva exploatera eventuella fyndigheter samt 4) staten, genom Geologiska undersökningen, i syfte att vinna kännedom om landets mineraltillgångar och åt staten bevara eller förvärva förfoganderätten till viktigare delar därav.

Enär staten icke torde komma att använda en eventuell rätt att övertaga nya fynd i andra fall än där dessa vore av

större betydelse, komme grupperna 1 och 2 icke, utom i sällsynta undantagsfall, att nödgas mot sin vilja överlåta ett fynd till staten. Äldre företag komme därför sannolikt icke att nedlägga sin med företaget sammanhängande letarverksamhet bara på den grund, att de, om de oförmodat påträffade ett fynd av stort värde, skulle riskera att staten övertoge detsamma. Vad beträffar personer, som leta efter fynd i avsikt att sälja dem till andra, finnes ingen anledning antaga, att dessa komme att upphöra med sin verksamhet därför att staten hade möjlighet att mot skälig belöning övertaga deras fynd.

Annorlunda ställer sig däremot förhållandet med den tredje letarkategorin. Här är fråga om personer, som ämna i stor stil uppträda som företagare, och målet för deras efterforskningar är tydligen fyndigheter av just den natur, som staten skulle ha anledning att övertaga. Men utsikten för dessa personer att bli avskurna från rätten att själva exploatera gjorda fynd torde säkert komma att avklippa denna gren av letarverksamheten. Ej ens om till en rundlig belöning för upptäckten lades ersättning för havda letarkostnader, torde nämnda personer eller företag kunna stimuleras till någon systematisk upptäckarverksamhet. Ekonomiska såväl som psykologiska faktorer egga dem till *företagarverksamhet;* utestängas de därifrån på gruvnäringens område förlora de intresset för saken och överflytta sin verksamhet på andra områden.

Ett fortsättande av även ifrågavarande slag av den enskilda letarverksamheten är enligt nämndens mening önskvärt för folkhushållet; här må ånyo erinras om hur den lett till bl. a. upptäckten av värdefulla malmtillgångar inom Skellefteformationen. Men statens intresse av att själv exploatera landets större malmfyndigheter — för att därigenom ernå ekonomisk vinst och tillräckligt inflytande över malmpolitiken — kunde tänkas vara så starkt, att denna enskilda letarverksamhet i jämförelse därmed ansåges mindre betydelsefull. Den finge då i möjligaste mån ersättas av statens egen, genom Geologiska undersökningen bedrivna malmletning.

Vid bedömande av denna fråga är först att märka, att vår månghundraåriga erfarenhet vittnar om, att fyndigheter av större samhällsekonomisk betydelse mycket sällan upptäckas i vårt land. Beträffande flertalet av de kända största fyndigheterna är staten redan nu ägare till en del av dem och stark medintressent i andra. Nämnden vill i detta avseende erinra om den redogörelse för statens verksamhet i bergshanteringen, som lämnas å sid. 57 ff., av vilken bl. a. framgår, att staten är ensamägare till så betydande fyndigheter som exempelvis Mertainen (45 milj. ton), Svappavara (30 milj. ton), Leveäniemi (30 milj. ton, $^1/_{57}$ av jordägarandelen är i enskild ägo), Ekströmsberg (50 milj. ton) m. fl. Enligt det senaste avtalet med Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund, Luossavara-Kirunavara A.-B. och A.-B. Gellivare malmfält har staten vidare, såsom tidigare nämnts, tillförsäkrats halva vinsten från bägge nämnda gruvbolags malmfält, varjämte staten äger rätt att år 1947 övertaga och driva dessa båda gruvföretag, vid vilka brytes omkring 75 proc. av hela landets järnmalmsproduktion[1]). Inom Skelleftefälten äger staten helt eller delvis fyndigheter, av vilka några av sådant värde, att brytning med ekonomisk framgång torde kunna igångsättas. Rätten att bearbeta och tillgodogöra sig malmtillgångarna inom statsgruvefälten tillkommer ensamt staten med undantag av de utmål, som förvärvats av enskilda före områdenas utläggande till statsgruvefält.

Staten har således redan nu och i än högre grad efter den 30 september 1947, då Grängesbergsavtalet utlöper, möjlighet att idka gruvdrift i avsevärd omfattning på basis av fyndigheter, vilka befinna sig helt eller delvis i statens ägo. Visserligen är därvid att märka, att staten enligt nämnda avtal förbundit sig att icke eller blott i ringa utsträckning bryta sina egna norrbottniska järnmalmsfyndigheter förrän efter den tid-

---

[1]) Se sid. 62: "staten är ägare till eller delägare uti minst $^9/_{10}$ av de inom Norrbottens län belägna, något närmare kända järnmalmsareorna, innehållande direkt användbar malm, som i runt tal torde utgöra omkring 900,000 kvm.".

punkt, då staten eventuellt inlöst stamaktierna i Luossavara-Kirunavara aktiebolag. Även om denna förbindelse icke funnits, är det dock tvivelaktigt om staten, särskilt sedan den nu blivit tillförsäkrad halva vinsten från nämnda gruvbolag, skulle funnit någon fördel uti att i konkurrens med detta taga upp nya gruvor. Förvärv av nya fyndigheter åt staten kan, oberoende av någon samverkan med enskilda, ske genom fortsatt bedrivande av den statliga letarverksamheten, och reserverandet av fyndigheter kan ske genom utläggande av statsgruvefält. Sedan staten förklarat sig som ägare till mineralen kan ingen tvekan råda om statens befogenhet att lägga statsgruvefält även å enskild jord.

Enligt nämndens mening äro skälen för att staten skulle under nu rådande förhållanden förbehålla sig rätten att ensam utnyttja av enskilda nyinmutade fyndigheter icke av den styrka eller art, att de olägenheter som därav skulle möta uppvägas. Åtgärden skulle komma att medföra en betydande minskning i den enskilda letarverksamheten och är icke nödvändig för att giva staten erforderligt inflytande över malmpolitiken eller för att tillförsäkra staten skälig del av avkastningen från gruvorna.

d) Rätt för staten till hälftendel i nyinmutad fyndighet.

Statens intresse i bägge sistnämnda avseenden bör kunna tillgodoses på ett sätt, som icke så starkt kolliderar med det enskilda letar- och företagarintresset som här ovan behandlade inlösningsrätt skulle komma att göra.

Om det nämligen för närvarande ej befinnes lämpligt att i gruvlagen giva staten rätt att tvångsvis övertaga en nyinmutad fyndighet i dess helhet, så föreligger å andra sidan ingen anledning att utvidga inmutarens del i rätten till ett fynd utöver vad som sedan århundraden gäller i vårt land. Den som inmutar å annans mark får nu med jordägaren dela rätten till fyndigheten. I stället för jordägaren, vars fria andelsrätt numera, enligt vad nämnden tidigare uppvisat, förlorat sitt berättigande, bör staten såsom ägare av mineralen och som representant för nationens gemensamma intressen träda till.

Då inmutaren i regeln ej är identisk med jordägaren, kommer inmutarens ställning icke att undergå annan förändring än den, att han i stället för jordägaren får staten som medpart i fyndigheten.

Möjligen kan invändas, att det blott bleve rent formellt, som inmutaren bibehöll sin ställning gentemot medparten. Medan den enskilde jordägaren ofta en gång för alla överlåter sin andelsrätt till inmutaren antingen mot kontant vederlag eller genom att helt avstå från att göra sin rätt gällande — emedan han betraktar den som för sig värdelös — så torde staten komma att på ett eller annat sätt fortlöpande bevaka sin rätt. Inmutaren finge icke längre samma självständiga och ensambestämmande inflytande över fyndighetens utnyttjande som nu. Utsikten att få staten till meddelägare i företaget kunde därför befaras verka avhållande på de på företagarverksamhet inriktade letarna.

Nämnden anser för sin del sistnämnda farhågor vara i stort sett obefogade. Först må i detta avseende framhållas, att staten icke bör, utan tvingande skäl, använda sin hälftenrätt till att ingå som *passiv* delägare, den där utan egen kostnad och risk lägger sig i efterhand för att träda till först om företaget visar sig gå bra. Staten bör i regeln antingen *aktivt* använda sin andelsrätt genom att från början gå med i företaget med dess kostnader samt taga både de risker och de vinster som därutav kunna följa, eller *arrendera* bort densamma, eller också *avstå* från att göra andelsrätten gällande.

Går staten med i gruvföretaget uppstår mellan inmutaren och staten ett enkelt bolagsförhållande på sätt 1920 års gruvlagstiftningssakkunniga i sitt förslag — kap. VIII: Om samäganderätt i gruva — närmare utformat, med frihet för parterna att sluta avtal rörande lämpligaste sättet för fyndighetens exploaterande. För det säkerligen mycket betydande antal fall där det kommer att röra sig om fyndigheter, i vilkas bearbetande staten ej önskar taga direkt del, bör, såsom redan nämnts, statens andel upplåtas på arrende för den tid inmutarens gruvrätt omfattar, med företrädesrätt till arrendet för

inmutaren. Avstår staten från att bevaka sin hälftenrätt, må inmutaren fritt få förfoga över den under inmutningens giltighetstid.

Vid uppgörandet av villkoren för ett arrende stå de båda parterna i samma ställning till varandra som nu inmutaren och jordägaren, och staten torde icke komma att gentemot inmutaren få en starkare position än denne gentemot staten, vilken likaväl som inmutaren får antagas ha intresse av att en fyndighet blir bearbetad. I de fall åter, där staten funne det lämpligt att ingå som aktiv meddelägare i företaget, torde det för inmutaren i de flesta fall vara en fördel att få staten som kompanjon vid startandet och utvecklandet av gruvdriften. Staten är dock en part, som bl. a. har möjlighet att tillföra det gemensamma företaget en säker och relativt billig kapitalinsats. Härvid förutsätter nämnden, att staten skall bereda sig utvägar att utan onödig byråkratisk omgång kunna deltaga i finansieringen av gruvföretag, både då det gäller att skaffa företaget eget kapital och då det gäller anskaffningen av nödvändiga lånemedel.

Något nämnvärt avbräck i den enskilda letar- och företagarverksamheten torde därför icke behöva befaras på den grund, att staten förbehåller sig rätt till hälftenbruk. Dock må även här framhållas, att en förutsättning för att staten ensam eller i gemenskap med enskilda skall kunna idka gruvdrift är, att det skapas lämpliga organ för driftens utövande.

Fördelarna för staten av att den tillförsäkrar sig rätt till hälftenbruk i samtliga fyndigheter inses lätt. Staten kan därigenom, om den så finner lämpligt, öva direkt inflytande över även av enskilda inmutade fyndigheters utnyttjande och taga del i deras avkastning.

Nämnden vill alltså föreslå, att den på inmutning grundade rätten till fyndighet skall bestå i rätten att till hälften deltaga i bearbetandet och utnyttjandet av fyndigheten. Andra hälftenrätten behåller staten.

Inmutarens rätt till gruva bör tidsbegränsas.

Om staten, på grund av skäl som tidigare anförts, bör upplåta hälftenrätten i fyndighet till inmutaren, återstår att avgöra, huruvida inmutaren skall för all framtid vara tillförsäkrad rätten att utnyttja den upplåtna hälftendelen. En dylik rätt bör, enligt nämndens mening, icke tillerkännas honom. Ett sådant förfarande skulle nämligen innebära, att staten faktiskt avhände sig för all framtid rätten till en naturtillgång, som den principiellt förfogar över. Detta förefaller av flera skäl icke lämpligen böra ske. Vad särskilt malmerna beträffar, kunna förhållanden lätt inträffa, som av malmpolitiska, fiskaliska eller andra skäl gör det önskvärt, att staten kan återtaga förfoganderätten över till enskilda upplåtna malmtillgångar.

Den rätt att exploatera en del av en landets naturtillgång, som gives inmutaren, bör således begränsas genom en rätt för staten att efter viss tid återtaga förfoganderätten över sin egendom. Staten bör med andra ord ha rätt att efter viss tid övertaga gruva; givetvis med rättighet och skyldighet att inlösa även gruvan tillhörande anläggningar.

Tidpunkten för gruvans återfall till staten.

Om staten förbehåller sig rätt att efter viss tid återtaga upplåten fyndighet, är det tydligen av vikt, att tidpunkten för återfallets inträdande sättes så, att både inmutarens och statens intressen till gagn för folkhushållet bli i möjligaste mån tillgodosedda. Fullt objektiva grunder för en ur bägge parternas synpunkt sett lämplig upplåtelsetid äro svåra att finna. Därpå tyda även de olika förslag, som i detta avseende tidigare framställts. Kungl. Maj:ts förut omnämnda förslag vid 1909 och 1910 års riksdagar om rätt till gruvdrift å odisponerad kronojord upptogo en första upplåtelsetid av 20 respektive 30 år. Gruvlagstiftningskommittén av år 1916 föreslog likaledes en första upplåtelsetid av 30 år för gruvor å odisponerad kronojord. I det sakkunnigbetänkande, som remitterats till nämnden för yttrande, föreslås en första upplåtelsetid av 60 år för gruvor å såväl krono- som enskild jord. Använde

staten ej sin inlösningsrätt första gången den inträdde, kunde staten enligt 1909 och 1910 års kungl. förslag övertaga gruvan när som helst, sedan uppsägning skett fem år före tidpunkten för övertagandet; enligt 1916 års kommittés förslag inträdde rätten ånyo vart tionde år med fyraårig uppsägningstid och enligt 1920 års sakkunnigeförslag vart tjugonde år med femårig uppsägningstid.

Vid fastställande av upplåtelsetidens längd är det av vikt från vilken tidpunkt upplåtelsen börjar räknas. Samtliga ovannämnda förslag avsågo praktiskt taget att upplåtelsetiden skulle börja löpa från utmålsläggningen. Erfarenheten har emellertid visat, att många gruvföretag, särskilt större sådana, ej hinna få brytningen i gång förrän en längre tid efter utmålsläggningen. Med hänsyn därtill anser nämnden, att upplåtelsen bör räknas först från den tidpunkt, då regelbunden brytning pågått sex månader inom det utmålslagda området. För att förhindra att en fyndighet utan tvingande skäl får ligga outnyttjad bör dock upplåtelsetiden alltid kunna räknas från utgången av femte året efter utmålsläggningen. Skulle särskilda förhållanden tala därför, må sistnämnda tidsperiod av Kungl. Maj:t kunna förlängas.

Om den tidpunkt, från vilken upplåtelsetiden bör räknas, fastställes på sätt ovan sagts, bör själva upplåtelsetiden sättas till 30 år, med femårig uppsägningstid.

En längre upplåtelsetid än den nu nämnda skulle säkerligen i många fall komma att göra statens inlösningsrätt blott illusorisk, enär fyndigheten skulle hinna utbrytas eller alltför starkt minska i värde. Å andra sidan får en tidrymd av 30 år anses vara tillräckligt lång för att giva företagaren tillfälle att taga ut ersättning för sina kostnader och en skälig vinst, där sådan överhuvud taget står att vinna. Det är att märka, att statens skyldighet att inlösa vissa anläggningar vid gruvan på sätt nämnden här nedan föreslår befriar företagen från att behöva räkna med en slutamortering under upplåtelsetiden av hela anläggningskapitalet. Sedvanliga årliga avskrivningar och amorteringar å byggnader, maskiner och vissa gruv-

arbeten m. m. måste betraktas såsom löpande kostnader och böra skäligen belasta de årliga driftsresultaten.

Övertager staten icke gruvan första gången rätten därtill inträder, bör inmutarens nyttjanderätt förlängas i perioder om femton år. Vill staten övertaga gruvan vid slutet av en dylik period, bör anmälan därom ske fem år före övertagandet.

Sedan den första, trettioåriga upplåtelseperioden gått till ända, får företaget antagas vara sedan länge i full verksamhet och gruvinnehavaren följaktligen ha möjlighet att år för år utnyttja fyndigheten i den grad, som företagets tekniska resurser tillåta. En ytterligare begränsning av de därpå eventuellt följande upplåtelseperioderna får därför anses berättigad, jämväl med tanke på statens intresse att övertaga gruvan. Den av nämnden föreslagna tiden, femton år för dessa senare perioder, får anses tillgodose både inmutarens och statens berättigade anspråk.

Nämnden vill alltså föreslå, att första upplåtelsetiden för gruva sättes till 30 år, med rätt för staten att efter utgången av denna tid övertaga gruvan. Sker ej övertagande då, förlänges upplåtelsetiden i perioder om femton år, och äger staten vid utgången av varje sådan period ånyo rätt att övertaga gruvan.

Vill staten övertaga gruva, skall anmälan därom alltid ske senast fem år före övertagandet.

Ersättningsvillkoren vid statens övertagande av gruva.

Enär tillgodogörandet av mineralen är en av staten till inmutaren upplåten rätt, bör vid gruvas återfall till staten ingen lösen utgivas för själva fyndigheten eller för de redan brutna mineral, som vid återfallet kunna finnas kvar i gruvan. Nämnden har ej förbisett, att den olägenheten härav kan uppkomma, att en gruvinnehavare för att kunna ekonomiskt tillgodogöra sig brutna mineral under upplåtelsetiden äventyrar en rationell gruvdrift i fortsättningen. Ett i lag givet stadgande, att staten skulle vara skyldig utgiva lösen för de brutna mineral, som vid övertagandet kunna finnas kvar i gruvan, skulle emellertid kunna leda till orimliga resultat och vore föga

förenligt med den uppfattning om äganderätten till mineral, varpå nämndens förslag är byggt. Nämnden anser, att i de fall, där denna fråga kan komma att visa sig vara av väsentlig betydelse för båda eller endera av parterna, den bör avtalsmässigt ordnas i samband med gruvinnehavarens uppsägning. Ett skäligt och för båda parterna tillfredsställande sådant avtal bör kunna vinnas från den utgångspunkten, att staten är legalt berättigad att lösenfritt erhålla kvarvarande mineral men samtidigt ekonomiskt intresserad av att få övertaga gruvan i ett tekniskt gott skick.

I likhet med de sakkunniga anser nämnden, att då de i gruvan för dess styrka och bestånd verkställda byggnader samt inrättningarna för vandring upp och ned i gruvan äro att betrakta som oskiljaktiga tillhörigheter till denna, de även böra utan ersättning tillfalla kronan. I modern gruvdrift torde i gruvan inbyggda uppfordringsverk i viss utsträckning dels motsvara inrättningar för "vandring upp och ned i gruvan" dels ock vara vattenuppfordringsverk, nödvändiga för att bereda tillgång till de delar av gruvan, som lätt vattenfyllas. Det kan, med hänsyn till nämnda maskinella anordningars betydelse för gruvans "styrka och bestånd" ifrågasättas, om de ej böra hänföras till lösenfria byggnader och inrättningar. Då de ofta torde representera ett ansenligt kapitalvärde, måste det emellertid anses obilligt gentemot gruvinnehavaren, om staten utan ersättning finge övertaga dem.

Ifråga om kronans rätt och plikt att inlösa övriga för gruvan gjorda anläggningar ansluter sig nämnden i huvudsak till de sakkunnigas förslag. Kronan bör sålunda *äga rätt* att inlösa sådana för gruvan gjorda anläggningar såsom gruvbyggnader, verkstäder och kraftstationer med installerat maskineri, anriknings- och agglomereringsverk, för gruvpersonalen avsedda bostäder och andra lokaler, kraft- och andra ledningar, spårvägsanläggningar och transportbanor, ävensom för gruvdriften anskaffade inventarier, redskap och förråd. På yrkande av gruvinnehavaren vare ock kronan *skyldig* inlösa sådan egendom, i den mån den är nödig eller nyttig för fortsatt gruvdrift i oför-

ändrad omfattning, där sådan betingas av kända mineraltillgångar. Dessutom bör kronan vara pliktig återgälda vad som utgivits i lösen för mark inom utmålet. Beträffande sådan utanför utmålet belägen mark, som tagits i anspråk för gruvdriften eller därmed i samband stående verksamhet, bör däremot kronan vara inlösningspliktig endast i den mån marken är nödig och nyttig för fortsatt gruvdrift.

Kapitel XIV.

DE INMUTNINGSBARA MINERALEN OCH VILLKOR FÖR GRUVRÄTTENS UTÖVANDE OCH BESTÅND.

De av nämnden i det föregående framställda förslagen syfta till att giva staten ökad möjlighet att utöva *direkt* inflytande på malmhushållningen och tillgodogöra sig del av vinsterna vid mineralens exploatering. För fullföljande av statens uppgifter krävas dock ytterligare lagstiftningsåtgärder, berörande olika detaljer av gruvnäringen.

Då enligt nämndens förslag staten kan komma att uppträda såsom företagare inom gruvhanteringen, bör den principen fastslås, att *samma gruvlagstiftning skall gälla för eventuella statsföretag som för enskilda företag.* Statens dubbelväsen framträder ständigt, då fråga blir om statens direkta deltagande i ekonomisk företagarverksamhet. Dess uppgift såsom politisk organisation och såsom rättsordningens upprätthållare är en; av helt annan art är dess uppgift såsom företagare. I den senare egenskapen måste staten å gruvnäringens område söka ernå de bästa möjliga produktions- och vinstresultat. Såsom gruvföretagare skall staten alltså icke avvika från principerna för en förnuftig företagarverksamhet. Dess uppgift är att åt det allmänna trygga innehavet av en viktig naturtillgång liksom också det ekonomiska utbytet därav och att skapa ökade garantier för att exploaterandet av denna naturtillgång sker i överensstämmelse med folkhushållets samfällda intresse. Därav följer, att de statliga företagen i likhet med de enskilda måste underkastas

statens administrativa kontroll, dess socialpolitik, dess säkerhetsföreskrifter o. s. v.

Beträffande frågan vilka villkor som böra förbindas med rätten att idka gruvdrift, har nämnden tidigare i redogörelsen för inmutnings- och koncessionssystemen i korthet antytt de villkor, som i regeln ansetts böra uppställas. Här nedan skall nämnas, vilka viktigare villkor, som böra införas eller ifrågasatts att införas i en ny gruvlagstiftning i vårt land. Först må emellertid angivas nämndens ståndpunkt till frågan om vilka mineral, som böra förklaras vara inmutningsbara.

De inmutningsbara mineralen.

Då gruvlagstiftningen baseras på ett inmutningssystem, är det av största vikt, vilka mineral som förklaras inmutningsbara. Endast dessa bli föremål för inmutning och tillgodogörande i den ordning, som gruvlagen stadgar.

1920 års gruvlagstiftningssakkunniga ha föreslagit, att de nu inmutningsbara mineralen skulle utökas med vanadin, apatit och magnesit (de båda sistnämnda äro redan nu inmutningsbara å odisponerad kronojord). Å andra sidan föreslås, att sjö- och myrmalm, som nu är undantagen från inmutning endast då fråga är om järnmalm, alltid skall vara undantagen från inmutning.

De inmutningsbara mineralen böra, liksom tidigare varit fallet, bestämmas med hänsyn till vad som vid olika tidpunkter kan anses för folkhushållet lämpligt.

Vad särskilt beträffar fyndigheter av de mineral, stenkol och salter — av vilka de sistnämnda knappast torde förekomma i exploaterbara mängder i vårt land — som enligt gällande lag ej få bearbetas utan efter erhållet koncessionstillstånd, har nämnden i inledningskapitlet till detta yttrande framhållit, att dessa mineralers förekomstsätt är sådant, att det icke påkallar uppmuntrandet av någon letarverksamhet i egentlig mening. Exploateringen av dessa mineral torde därför allt fortfarande lämpligast ske koncessionsvägen. Socialiseringsnämnden har emellertid icke funnit anledning att i sammanhang med sitt yttrande över principerna för en ny gruvlag-

stiftning avseende de inmutningsbara mineralen närmare ingå på frågan om behövligheten och lämpligheten av detaljändringar i nu gällande koncessionslag.

Nämnden ansluter sig till vad de sakkunniga föreslagit ifråga om de mineral, som böra förklaras vara inmutningsbara.

Rätt till gruvdrift.

Gruvlagstiftningen bör, såsom nämnden redan tidigare framhållit, baseras på inmutningssystemet, och rätt till inmutning bör, där ej eljest enligt lag hinder därför möter, beviljas den, som i vederbörlig ordning först gör ansökan därom [1]). Varje område kan inmutas, såvida det ej genom lag eller särskild förordning är undantaget från inmutning. Inmutningstillståndet bör efter ansökan inom viss bestämd tid, som i regeln bör vara högst tre år, medföra rätt till erhållande av utmål, där det inmutade området visas innesluta fyndighet av inmutningsbara mineral i sådan myckenhet, att fyndigheten med sannolikhet kan göras till föremål för gruvdrift. Är ansökan om utmål icke inom stadgad tid ingiven, vare inmutningsrätten förverkad. Inom utmålet äger inmutaren och staten, mot uppfyllande av i lagen uppställda villkor, rätt att till hälften var bearbeta och tillgodogöra sig inmutningsbara mineral. Senast vid utmålsläggningen skall staten hava anmält, huruvida den vill bevaka sin hälftendel i fyndigheten, annars komme den inmutaren fritt till godo för den tid inmutarens gruvrätt i övrigt omfattar.

Inga krav på tekniska eller ekonomiska kvalifikationer böra uppställas för rätt till inmutning eller för erhållande av utmål. Dylika bestämmelser kunna komma att hämma det enskilda letarintresset och utestänga obemedlade från rätten att tillgodogöra sig sitt fynd. Det allmännas intresse av att en fyndighet upptages och bearbetas tillgodoses genom inmutarens skyldighet att erlägga försvarsavgift och genom hans intresse av att i möjligaste mån tillgodogöra sig fyndigheten under upplåtelsetiden.

---

[1]) Se lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag.

Försvarsavgift.

Då tillstånd till idkande av gruvdrift härleder sig från det allmännas intresse av att mineraltillgångarna bli utnyttjade, har det lämnade tillståndet alltid ansetts innefatta jämväl en skyldighet för gruvinnehavaren att också hålla gruvdriften i gång. Som en följd därav ha bestämmelser utfärdats, som ursprungligen avsågo framtvingande av ett visst årligt arbetsresultat; underlåtenhet att fullgöra detta medförde gruvrättens förlust. Så småningom har emellertid utbildat sig ett system, enligt vilket arbetsskyldigheten lättats och i viss mån ersatts med försvarsavgift.

1920 års gruvlagstiftningssakkunniga ha på av dem anförda skäl ansett, att arbetsskyldigheten helt bör ersättas med en årlig försvarsavgift. Givetvis kommer en bestämmelse om försvarsavgift icke på samma sätt som upprätthållande av arbetsskyldighet att framtvinga bearbetandet av en utmålslagd fyndighet, medan å andra sidan avgiften kan anses vara en onödig utgift för den, som håller gruvbrytningen i gång. Av sistnämnda skäl kunde ifrågasättas, om ej gruvan borde få försvaras antingen med arbete eller med försvarsavgift. Nämnden vill emellertid ansluta sig till de sakkunnigas förslag huvudsakligen på den grund, att genom detsamma vinnes ett förenklat kontrollförfarande. Statens rätt till övertagande av gruva på sätt nämnden föreslagit kommer ock, beträffande nya fyndigheter, att bli en verksam sporre på gruvinnehavaren att bearbeta gruvan under upplåtelsetiden i de fall fyndigheten är av brytvärd natur. Mot de sakkunnigas förslag om försvarsavgiftens fastställande till 10 kr. för varje hektar eller överskjutande del av hektar av utmålets areal, har nämnden intet att invända.

Påföljd för underlåtenhet att erlägga försvarsavgift.

Underlåtenhet att senast vid utgången av stadgad, skäligt tillmätt respittid inbetala försvarsavgift medför, enligt de sakkunnigas förslag, förverkandet av rätt till gruva, varjämte gruvinnehavaren går förlustig all rätt dels till de vid tiden för förverkandet inom utmålet befintliga icke uppfordrade inmutningsbara mineral, dels till de för gruvans styrka och be-

stånd under jord verkställda byggnader ävensom inrättningar för vandring upp och ned i gruvan, dels ock till den mark, som inom eller utanför utmålet blivit för gruvdriften upplåten. Övriga för gruvdriften gjorda anläggningar ävensom ur gruvan uppfordrade inmutningsbara mineral vare ock förverkade, om de ej bortförts inom två år efter det gruvrätten förverkats. Den förverkade egendomen tillfaller enligt de sakkunnigas förslag jordägaren, eller, då ny inmutning sker, i viss utsträckning inmutaren.

Mot de sakkunnigas förslag, evad det avser omfattningen av den förverkade egendomen, har nämnden intet att invända. I överensstämmelse med hela konstruktionen av nämndens förslag bör emellertid den förverkade egendomen i den mån den ägts av gruvinnehavaren tillfalla staten. Själva gruvan (fyndigheten) betraktas såsom sönad och ligger fri för ny inmutning av staten eller enskilda.

Statlig avgäld. I tidigare omnämnda 1909 och 1910 års kungl. propositioner med förslag till lag om gruvdrift å odisponerad kronojord upptogs bl. a. förslag om statlig avgäld från där avsedda gruvföretag, vilket motiverades med att kronan borde erhålla en skälig avkastning av sina gruvor. Det är emellertid samtidigt att märka, att enligt nämnda förslag inmutaren skulle äga att ensam utnyttja fyndigheten under den föreslagna upplåtelsetiden.

Bakom de förslag om avgäld från gruvor å kronojord, som då och vid andra tillfällen i vårt land diskuterats, har legat den principiella uppfattningen, att staten borde erhålla en förvärvsinkomst från sina malmtillgångar. Detta önskemål torde få anses fyllt vid ett genomförande av de principer för en ny gruvlagstiftning, som nämnden ovan framlagt, varför avgälden som vanlig förvärvsinkomst icke torde behöva här närmare behandlas.

Emellertid kan frågan om avgäld även ses ur en principiellt annan synpunkt.

Rätten att idka gruvdrift innebär något mera än en vanlig rätt att driva ett näringsfång. Vid bearbetandet och utnyttjandet av en mineralfyndighet tages i anspråk en naturtillgång, som är i samhällets ägo och som icke förnyas eller kommer åter. Det kunde då synas naturligt, att gruvföretagen, även de statliga, till det genom tiderna bestående folkhushållet finge avstå en större del av sina vinster än som utgår beskattningsvägen. Avgälden borde i så fall lämpligen användas för kapitalbildande ändamål, varvid ett sunt ekonomiskt stödjande och främjande av gruvnäringen främst borde komma i åtanke.

Även om således vissa skäl kunna anföras för en hårdare belastning av gruvnäringen än av andra näringar, torde den begränsade rätt, som enligt nämndens förslag skulle tillkomma inmutaren, icke utan ett äventyrande av den önskvärda enskilda företagarverksamheten medgiva, att gruvföretagen påläggas särskild avgäld. Nämnden kan således icke föreslå införandet av dylik avgäld.

I detta sammanhang vill nämnden uttala, att statens vinster av gruvhanteringen böra, sedan statens kostnader för bergsbruket blivit täckta, delvis användas till kapitalbildande ändamål.

Tillsyn över gruvdriften.

Förutom den statliga tillsynen över att gruvarbetet bedrives så, att nödig trygghet beredes arbetarna och fara icke uppstår för annans egendom, har staten att tillse, att gruvarbetet drives rationellt med hänsyn till det allmännas intresse av att fyndigheterna kunna så långt möjligt är i sin helhet tillgodogöras. Mot vad de sakkunniga i bägge nu nämnda avseenden föreslagit, har nämnden intet att erinra.

Bestämmelser rörande malmhushållning, prispolitik, sociala välfärdsanordningar m. m.

Under diskussionen kring en ny gruvlagstiftning i vårt land har från olika håll förts fram krav på, att rätten till gruvdrift borde förknippas med vissa restriktiva bestämmelser rörande brytningen och exporten av malm, varjämte ifrågasatts skyldighet för gruvföretagare att till visst angivet pris till-

handahålla i lagen bestämda minimikvantiteter malm för inhemsk förbrukning. Därjämte har bl. a. ifrågasatts, huruvida icke företagaren borde vara skyldig att sörja för vissa sociala välfärdsanordningar för i företaget anställda arbetare och tjänstemän.

Dylika bestämmelser och villkor äro ofta i större eller mindre utsträckning förbundna med gruvrätten i de fall, där denna vilar på en beviljad koncession. De låta sig också, såsom nämnden tidigare erinrat, jämförelsevis lätt uppställas vid tillämpningen av ett koncessionssystem, vilket giver möjlighet att anpassa villkoren efter de lokala förhållandena och med hänsynstagande till varje särskilt gruvföretags art och förmåga. Annorlunda ställer det sig med ett inmutningssystem, där gruvlagens bestämmelser och villkor äro avsedda att gälla för samtliga företag. Något absolut hinder för att även i ett inmutningssystem inpassa villkor av de slag, som här nämnts, föreligger dock icke.

I kapitlet om *malmhushållning och malmpolitik* har nämnden som sin mening uttalat, att för närvarande inga skäl föreligga för att genom statsingripande inskränka brytningen eller reglera exporten av malm från landets gruvor utöver vad som skett i 1927 års avtal mellan staten och Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund med tillhörande dotterbolag. Ej heller har visats behov av bestämmelser om tvångsförsäljning av malm för inhemsk förbrukning utöver vad som i nämnda avtal föreslås. Skulle ändrade förhållanden påkalla ytterligare ingrepp i något av här berörda avseenden, kan detta ske genom utfärdande av ett för *alla* gruvor gällande exportförbud och exportens reglerande med ett licenssystem; ett förfarande som får betydelse för både exporten, brytningens omfattning och den inhemska marknadens förseende med malm. Under sådana förhållanden föreligger nu ingen anledning att i gruvlagen införa bestämmelser rörande dessa spörsmål.

Vad angår frågan om malmpriserna å den inhemska marknaden, ha de sakkunniga föreslagit förbud mot sådana över-

enskommelser mellan gruvinnehavare, som avse uppehållande på konstlat sätt av priserna å gruvprodukter på den inhemska marknaden.

Det förhållande man här vänder sig emot är emellertid icke särskilt utmärkande för gruvnäringen, och den föreslagna bestämmelsen har, även om den i och för sig vore berättigad, enligt nämndens mening principiellt icke sin plats i gruvlagstiftningen, utan i en allmän monopollagstiftning. Såvitt nämnden kunnat utröna, är frågan ej heller av det aktuella intresse beträffande de inmutningsbara mineralen, att det för den skull kräves en särlagstiftning i avvaktan på en tillfredsställande allmän monopollagstiftning. Nämnden får alltså avstyrka det ifrågavarande stadgandet.

Vad slutligen beträffar skyldighet för en gruvföretagare att tillgodose behovet av sociala välfärdsanordningar för företagets personal, så hyser nämnden visserligen den uppfattningen, att en dylik skyldighet bör inom rimliga gränser åligga företagaren. Men detta gäller principiellt *alla* företagare, ej blott de som äro verksamma inom viss näringsgren. Frågan om sociala välfärdsanordningar hör hemma i vår sociallagstiftning och icke i de speciella näringslagarna, till vilka gruvlagen måste räknas.

RESERVATION.

Särskilt yttrande av Oscar Falkman och Axel Lindblad.

Enär vi ej kunna biträda vissa delar av socialiseringsnämndens förestående yttrande, få vi här nedan framföra våra avvikande synpunkter och förslag.

Äganderätten till mineralen.

Av den skildring nämndmajoriteten giver av gruvrättens utveckling i vårt land framgår bl. a., att meningarna äro mycket delade rörande frågan om äganderätten till mineralen, och majoriteten erkänner, att denna fråga, juridiskt sett, icke är löst. Majoriteten utgår emellertid i sina efterföljande förslag från satsen, att äganderätten till de oupptäckta mineraltillgångarna tillkommer staten.

1920 års gruvlagstiftningssakkunniga, vilka i sitt till nämnden remitterade betänkande ägnat uppmärksamhet åt ifrågavarande spörsmål, tillkännagiva en motsatt uppfattning i äganderättsfrågan. De sakkunniga framhålla, att, medan under 1300-talet liksom i ännu äldre tider, alltså när bergverksdriften i landet började, rätten till mineralen synes hava tillkommit vederbörande jordägare, så gjorde sig kronans anspråk ifråga om bergverken starkare gällande först under 1500- och 1600-talen. Dåtida regalanspråk torde emellertid enligt de sakkunniga aldrig ha inneburit krav på äganderätt i detta begrepps nuvarande betydelse, utan endast rätt för kronan att uppbära viss avgift av bergverken. Det betraktelsesätt, som därvid gjorde sig gällande ifråga om naturtillgångarna, vore

påverkat av den från främmande rättssystem hämtade åskådningen om den fulla jordäganderättens sönderfallande i två olika, i förhållande till varandra fullt självständiga rättigheter: rätten till ränta och rätten till själva jorden eller bördsrätten. Kronans rätt till skatt jämställdes med frälsemannens rätt till avrad av hans landbönder, och kronan såsom ägare till den från gruvan utgående skatten eller räntan betraktades såsom i visst avseende ägare av själva gruvan. Men kronans ifrågavarande rätt, till sitt egentliga väsen endast en ränteäganderätt, uteslöt icke en enskilda tillkommande äganderätt till själva gruvan, — låt vara, att denna enskilda äganderätt var underkastad väsentliga inskränkningar. När sedan inmutningssystemet under 1600-talet uppkom och vidare utbildades, förflyktigades enligt de sakkunniga den sålunda skildrade regalåskådningen allt mer för att helt försvinna med utfärdandet av 1723 års förordning. I denna förklarades uttryckligen, att regalrätten icke innebar någon äganderätt för kronan. De sakkunniga uttala såsom resultat av sin undersökning, att äganderätten till mineralen i jorden icke kan anses tillkomma staten och att, enär enligt svensk rättsuppfattning äganderätten till jorden omfattar allt, vad till jorden hör, i den mån ej genom positiv lag inskränkning däri göres, ifrågavarande rätt i stället måste, principiellt sett, anses tillkomma jordägaren.

Enligt vår uppfattning kan den historiska utvecklingen icke åberopas såsom stöd för en statens äganderätt. Att under en 200-årig mellanperiod vissa regalanspråk på gruvområdet hävdats, bör så mycket mindre kunna inverka å nutida rättsförhållanden, som ifrågavarande anspråk uttryckligt uppgåvos för nu mer än 200 år sedan. Det av nämndmajoriteten såsom stöd för sin ståndpunkt åberopade förhållandet, att staten likväl fortsättningsvis stiftat lagar beträffande mineraltillgångarnas tillgodogörande, föreskrivit "långt gående villkor för förvärvande och bevarande av rätt till gruva" och därvid skiftat rätten till nyupptäckt fyndighet mellan upptäckaren och jordägaren, har efter vårt förmenande intet med en statlig överäganderätt att göra, lika litet som statens lagstiftning rörande andra slag

av förmögenhetsobjekt, jord, växande skog, vattenfall, järnvägar etc. förutsätter eller medför som konsekvens en statlig äganderätt till dessa. Sådan lagstiftning tillkommer ju staten i dess ställning av överhet, vilken nämnden själv eftersträvar att strängt särhålla från statens ställning såsom ägare och företagare.

Det i vårt land efter hand utformade inmutningssystemet har ej heller, som nämndmajoriteten utan något efter vår mening hållbart skäl gör gällande, inneburit ett överlåtande på inmutaren och jordägaren av delar av kronans rätt till mineralen — överlåtelser, som när som helst kunna av staten återkallas —, utan ett av samhällsnyttan och av upptäckarens berättigade anspråk motiverat gynnande på jordägarens bekostnad av den, som upptäckt nya fyndigheter. Den därmed åstadkomna beskärningen i jordägarens rätt har emellertid påtagligen i verkligheten inneburit också ett befordrande av dennes egna intressen, i det att det för honom givetvis är bättre att äga endast en del i en upptäckt och exploaterbar, än det hela i en oupptäckt och därför ekonomiskt värdelös tillgång. Teorin om regalrätten såsom förutsättning och underlag för inmutningssystemet är efter vår mening så mycket ohållbarare, som i den mån förut inmutningsbara mineral förklarats icke längre vara föremål för inmutning — såsom skedde särskilt i 1855 års gruvstadga — den enskilde jordägaren återfått oinskränkt rätt till desamma.

Ett godkännande av nämndmajoritetens ståndpunkt skulle medföra som konsekvens, att jordägarens rätt till *allt* det, som ligger under markytan, endast blir en förfoganderätt, som gäller tillsvidare, och som kan när som helst avbrytas av statens anspråk att förfoga över denna "sin" egendom. Var går då gränsen mellan det av jordägaren ägda och det endast temporärt till honom upplåtna? Den privata äganderätten bleve genom majoritetens förslag på ett viktigt område upphävd.

Ifrågavarande principiellt sett revolutionerande ingripande skulle enligt nämndmajoritetens framställning vara praktiskt motiverat därav, att staten på så sätt finge fria händer att vid

gruvlagstiftningens utformande befordra folkhushållets intressen. Samhällets bästa kan dock tydligen tillgodoses utan den enskilda äganderättens upphävande. Det må hänvisas till, hurusom inom ett ur många synpunkter närbesläktat område, skogshushållningen, lagstiftningen tillgodosett samhällsnyttan utan att förneka eller ens ifrågasätta markägarens rätt till skogen.

Nämndmajoriteten utgår emellertid ifrån såsom självklart — utan att närmare motivera denna åsikt —, att folkhushållet bäst gagnas av statlig äganderätt på gruvnäringens område. I anslutning härtill föreslås också, att staten skall använda sin lagstiftningsmakt för att göra sig själv till gruvägare.

Vi för vår del kunna icke biträda nämndmajoritetens ifrågavarande ståndpunkt. Det är enligt vår mening långt ifrån säkert, att folkhushållets bästa befordras av att staten är ägare till visst produktionsmedel, och på skäl, som här längre fram skola utvecklas, anse vi, att nämndmajoritetens förslag att göra staten till gruvägare ingalunda skulle gagna folkhushållet utan tvärtom lända gruvnäringen och den därav direkt och indirekt beroende delen av folkhushållet till avsevärd skada. Nämndmajoritetens förslag att proklamera staten såsom ägare till landets oupptäckta mineraltillgångar finna vi alltså varken rättshistoriskt motiverat eller av några praktiska skäl behövligt eller önskligt.

Jordägarens ställning i gruvlagstiftningen.

Den första konsekvensen av den av nämndmajoriteten antagna allmänna rättsgrundsatsen är förslaget att till statens förmån upphäva jordägarens andelsrätt i å hans mark upptäckta malmfyndigheter.

Såsom särskild motivering härför framhålles att, medan jordägarens andelsrätt på sin tid varit till gagn för gruvhanteringens utveckling, så vore jordägarens roll i detta avseende numera utspelad, och hans andelsrätt hade i stället övergått till att bli en obehörig belastning för näringen. Den kontanta ersättning, mot vilken jordägaren ofta överläte sin andelsrätt till inmutaren,

hade blivit en för produktionen "onödig börda". Till ytterligare stöd för sin uppfattning citerar majoriteten i detta sammanhang ett yttrande av en ledamot av högsta domstolen, vilken uttalat tveksamhet rörande lämpligheten av att lagstiftningen bereder enskilda möjlighet att "hopa rikedomar" på grund av nyupptäckta mineraltillgångar; staten kan nämligen därigenom utsättas för frestelsen att lagstifta in casu i syfte att själv tillägna sig desamma, vilket kan leda till "ett betänkligt nedsättande av lagens och samhällsordningens helgd". I anslutning härtill framhåller nämndmajoriteten såsom sin mening, att "bättre än att utsätta staten för att behöva lagstifta in casu är att i gällande lag söka fastställa rättsregler, som kunna tillämpas oberoende av tillfälliga förhållanden", vilket för nämndmajoriteten är detsamma som att staten en gång för alla lägger beslag på alla ännu icke upptäckta mineraltillgångar.

Med anledning av nämnda specialmotivering för upphävande av jordägarens andelsrätt till nyupptäckta mineralfyndigheter vilja vi till en början ej bestrida, att jordägarens insats för malmers upptäckande i regel är ringa i jämförelse med inmutarens. Emellertid är det för malmletningen otvivelaktigt av betydelse, att jordägaren är intresserad för att malmfynd göras å hans mark, enär han eljest på olika sätt kan försvåra letningen. Att han ofta icke deltager i den eventuellt efterföljande gruvbrytningen utan finner det fördelaktigare att till inmutaren-företagaren efter frivilligt avtal avyttra sin andel i det gjorda fyndet, medför en för en rationell gruvbrytning önskvärd konsolidering av intressena. Erfarenheten torde ha visat, att dylika i regel på ett tidigt stadium av en fyndighets undersökning genomförda andelsförsäljningar i genomsnitt taget varit fördelaktigare för säljarna än för köparna, medan de å andra sidan vid de procentuellt fåtaliga malmfynd, som givit upphov till verklig gruvdrift, sällan medfört någon särskilt tyngande belastning för gruvföretaget. Såsom argument för jordägarandelens upphävande kan nämnda belastning i varje fall ej användas, därest man i likhet med nämndmajoriteten föreslår, att

staten skall inträda i jordägarens ställe, ty därmed bleve ju belastningen icke mindre utan i verkligheten tvärt om större. Till denna sak skola vi nedan återkomma.

Ifråga om den mening, som förfäktats av den citerade ledamoten av högsta domstolen, och vilken bygger på tveksamhet rörande jordägarens rätt till mineralen i jorden — en fråga, som behandlats här ovan — må endast hänvisas till att densamma motsäges av den av nämnden jämväl citerade justitieminister och tidigare ledamot av högsta domstolen, som med anledning av det åberopade yttrandet i statsrådet framhöll, "att den svenska lagstiftningen tvivelsutan vilar på den uppfattning, att jordäganderätten principiellt innefattar även alla i jorden befintliga mineralier".

Vi vilja för vår del även framhålla, att vi ej heller kunna tillmäta någon betydelse åt det av nämnden i detta sammanhang återgivna slutliga argumentet att, enär jordägarens andel vid något tillfälle kunde tänkas bli så värdefull, att staten fölle i frestelse att genom en lag in casu konfiskera denna hans egendom, det vore bättre att generellt upphäva jordägarens andelsrätt. Ty en dylik åskådning skulle följdriktigt leda till den konsekvensen, att staten borde upphäva *varje* slag av enskild äganderätt; varför skulle nämligen endast gruvandelar kunna utsättas för att bli föremål för statens frestelser och lust?

Såsom ett tungt vägande skäl för bibehållande av jordägarens andelsrätt i gruva må, utöver vad som ovan sagts, till slut framhållas, att ifrågavarande rätt redan vunnit en snart 200-årig hävd och ingått i rättsuppfattningen. Sådana rättsprinciper böra ej i det väsentliga rubbas, därest icke mycket starka skäl därför finnas. Några sådana hava, såvitt vi kunna finna, icke förebragts.

När vi uttala vår principiella anslutning till den uppfattningen, att den primära rätten till gruva tillkommer jordägaren, förneka vi givetvis icke därmed statens befogenhet att i folkhushållets intresse ändra hittillsvarande fördelning mellan olika parter av rätt i nyupptäckt gruva. Men, såsom av det anförda

framgår, hålla vi före, att jordägarens intressen därvid varken kunna eller böra lämnas å sido.

Jordägaren kan tänkas tillgodosedd genom avgäld från gruvdriften eller genom andel i gruvan. Mot avgäldssystemet, som av 1920 års gruvlagstiftningssakkunniga föreslagits för visst fall, talar, att det medför en gruvnäringen belastande permanent utgift, som dessutom, då avgäldsprocenten måste fastställas generellt, aldrig kan väntas komma att motsvara, vad som i varje särskilt fall skulle anses skäligt och lämpligt. Andelssystemet medför å andra sidan olägenheten, att inmutaren-företagaren ej får utan särskilda uppgörelser med jordägaren den för rörelsens bedrivande önskvärda fulla handlingsfriheten. Enär emellertid sådana uppgörelser i regel torde kunna uppnås och berörda olägenhet i varje fall måste anses för näringen mindre betungande än avgälden, förorda vi andelssystemet.

En hittillsvarande oegentlighet vid detta systems tillämpning bör likväl avlägsnas, nämligen möjligheten att utnyttja en gruvandel "passivt". Bestämmelserna i nuvarande gruvstadga liksom också i det till nämnden remitterade lagförslaget från 1920 års gruvlagstiftningssakkunniga äro på denna punkt otillfredsställande. De delägare, som endast nominellt men ej i nämnvärd omfattning deltaga i brytningen, hava enligt ifrågavarande bestämmelser rätt att få till sig redovisade hela den del av gruvans överskott, som motsvarar deras gruvandelar. De aktiva delägarna få ensamma svara för kapitalanskaffningen och bära de eventuella förlusterna men av vinsterna behålla endast, vad som motsvarar deras resp. gruvandelar. Att sådana bestämmelser äro obilliga och ur folkhushållets synpunkt olämpliga, behöver ej närmare utläggas. I full överensstämmelse med nämndmajoritetens allmänna ståndpunkt i dylika frågor förorda vi sådan ändring av ifrågavarande gruvstadgebestämmelser, att andelen i en gruvrörelses överskott blir beroende av deltagandet i brytningen. I de fall, där vederbörande andelsägare ej vill dela företagandets risker, står honom alltid den möjligheten öppen att avyttra sin gruvandel till annan delägare eller till någon

utomstående. Villkoren vid sådana överlåtelser bliva givetvis beroende av malmtillgångens värde och övriga förhållanden.

Nästa fråga är, hur stor gruvandel som lämpligen bör tillerkännas jordägaren. De i nämndens betänkande anförda synpunkterna beträffande den mindre betydelse, som jordägaren numer har för gruvrörelsens tillkomst och utveckling, liksom också hänsynen till inmutarintresset synas oss kraftigt tala emot ett utökande av jordägarens hittillsvarande andelsrätt. Å andra sidan anse vi på tidigare anförda principiella grunder, att inskränkning i jordägarens ursprungliga rätt till mineralen icke bör ske i större utsträckning, än som är nödvändigt för att befordra det ur folkhushållets synpunkt önskvärda uppletandet och bearbetandet av nya mineralfyndigheter. Då nu långa tiders erfarenhet givit vid handen, att detta syfte uppnås, när inmutaren erhåller hälften i gruvan, dela vi den i nämndens betänkande uttalade uppfattningen, att anledning ej föreligger "att utvidga inmutarens del i rätten till ett fynd, utöver vad som sedan århundraden gäller i vårt land". På anförda skäl kunna vi alltså lika litet ansluta oss till de gruvlagstiftningssakkunnigas förslag till väsentlig ökning av jordägarens rättigheter på inmutarens bekostnad som till nämndmajoritetens förslag till upphävande av jordägarens andel till förmån för staten.

Vi förorda, att jordägaren bibehålles vid i huvudsak de rättigheter i avseende å nyupptäckta fyndigheter, som tillerkännas honom i nu gällande gruvstadga, dock med den förändringen, att jordägare liksom gruvdelägare överhuvudtaget icke skall hava större andel i den av gruvbrytningen uppstående avkastningen, än som svarar mot hans deltagande i brytningen.

Upptäckaren-inmutarens ställning.

Vi ansluta oss till den i nämndens betänkande uttalade uppfattningen, att det hittills gällande inmutningssystemet väl främjat utvecklingen av landets gruvindustri och att, enär malmletandet fortfarande bör uppmuntras, inmutningsprincipen bör läggas till grund även för den framtida gruvlagstiftningen.

Likaså biträda vi förslaget, att den på inmutning grundade rätten till fyndighet skall fortsättningsvis omfatta hälften av fyndigheten.

Däremot kunna vi icke biträda nämndmajoritetens förslag, att inmutarens rätt skall vara begränsad till ett fixerat antal år, efter vilkas utgång han skall till staten avträda sin gruvrätt och sina anläggningar, de sistnämnda delvis mot vederlag, delvis utan.

För ifrågavarande förslag anföres endast det teoretiskt-principiella skälet, att staten ej bör för all framtid avhända sig en andelsrätt till en naturtillgång, som staten förfogar över, och som staten kanske en gång vill av fiskaliska eller andra angivna skäl själv taga om händer. Detta motiv har, så vitt vi kunna se, icke mycket gemensamt med den princip, som nämnden uppställt, att endast folkhushållets bästa skall vara prövostenen för i vilken grad utrymme inom lagstiftningen "bör givas åt de skilda grupper, vilka hava eller anses hava speciella intressen att bevaka inom gruvhanteringen". "Staten, inmutaren och jordägaren ha", enligt nämndens ifrågavarande principförklaring, "inga anspråk på att ovägda få taga plats bland dem, som skola omhänderhava denna del av näringslivet"; inflytande må beredas dem endast i den mån, de äro "nyttiga och nödiga för gruvnäringen". Nämndmajoriteten har emellertid uraktlåtit "vägningen" för statens vidkommande. Den har icke visat, att den ställning inom gruvnäringen, som förslaget vill giva staten, är för gruvnäringen nyttig och nödig. Och detta torde heller icke vara möjligt.

En företagare, privatman eller bolag, kan icke förväntas särskilt intresserad av att nedlägga kapital i ett gruvföretag, som är upplåtet på en relativt kort tid. Än mindre hågad måste han vara att nedlägga kapital i för malmens tillgodogörande avsedda förädlingsanläggningar och större transportanordningar; när förfoganderätten till gruvan upphör, kunna ju sådana anläggningar bliva för företagaren helt värdelösa. Många bergverksföretag av vad man hittills skulle ansett normal typ, direkt och indirekt gagneliga för folkhushållet, komme därför

vid en begränsad upplåtelsetid antagligen över huvud taget ej till stånd.

I de fall, där vinstutsikterna äro så stora, att de föranleda en gruvas bearbetande trots tidsbegränsningen, kommer gruvföretaget oundvikligen att inrättas och drivas på ett helt annat och för folkhushållet mindre önskvärt sätt, än om det baserats på längre sikt. Vad som skapas blir ett företag av i viss mån samma typ som de, vilka uppstå för utnyttjande av en speciell konjunktur, såsom exempelvis kristidsföretagen. Minsta möjliga anläggningskapital, helst provisoriska anläggningar, minsta möjliga underhåll, hastigast möjliga uttagande av exploaterbara värden och inga eller minsta möjliga förarbeten för tiden efter överlåtelsedagen måste bliva följden av företagarens naturliga strävan att förlora så litet som möjligt, när företaget måste frånträdas. Och resultatet blir, att gruvföretaget, när det övertages av staten, mistat en avsevärd del av sin avkastningsmöjlighet, eventuellt ända därhän, att driften icke längre lönar sig, i varje fall icke utan efter betydliga nyinvesteringar. Lagstiftningsåtgärder och statlig kontroll kunna endast mycket ofullständigt hindra dylika ofrånkomliga konsekvenser av att gruvnäringen måste inriktas på korttidsdrift. Föga hjälpes saken av att staten, såsom majoriteten tänkt sig, eventuellt förnyar överlåtelsen till samma företagare, när upplåtelsetiden nalkas sitt slut. Har denna ej från början kunnat räkna med den längre upplåtelsetiden, har han säkerligen redan inrättat sig efter den kortare, och han har vid träffandet av sina dispositioner haft anledning utgå ifrån, att sannolikheten för att staten skulle vid första tillfälle begagna sig av sin inlösningsrätt är större, ju bättre och räntablare gruvföretaget är vid den kritiska tidpunkten.

Vid bedömandet av konsekvenserna av en begränsad upplåtelsetid för gruvföretag bör beaktas det för gruvor säregna förhållandet, att s. k. förberedande gruvarbeten alltid böra fortgå. Dessa arbeten, som bestå i undersökningar av malmtillgångarna, schaktsänkningar, ortarbeten å nya etager, utsprängande och fyllande av magasin i berget etc., förbereda många år i förväg den framtida brytningen och representera en mycket

väsentlig del av ett gruvföretags normala utgifter. Påtagligen kan gruvföretagaren icke hava något intresse av att nedlägga stora kapital på dylika arbeten, som avse att förbereda brytningen under en tid, då han sannolikt icke längre är ägare av gruvan, och detta framförallt om han, såsom majoriteten liksom de gruvlagstiftningssakkunniga föreslagit, vid gruvans avträdande icke får någon som helst gottgörelse för dylika förarbeten. Resultatet måste bliva, att gruvan vid överlåtelsen kommer att alldeles särskilt i detta avseende befinna sig i ett för fortsatt drift mycket otillfredsställande skick.

För att något materialisera innebörden i de av nämndmajoriteten föreslagna ifrågavarande bestämmelserna må påpekas, hurusom vid av oss kända gruvfält med utbyggd uppfordringskapacitet av c:a 100,000 ton malm per år de utlagda kostnaderna för förberedande gruvarbeten och anläggningar av det slag, som enligt majoritetens förslag skulle avträdas gratis, utgöra mer än 400,000 kr. Det av majoriteten åberopade förhållandet, att ifrågavarande tillgångar äro att betrakta som "oskiljaktiga tillhörigheter" till gruvan, vilket ju innebär att de äro nyttiga endast för samma gruvas framtid, borde, synes det oss, snarare tala för deras ersättande än motsatsen.

Att de gruvlagstiftningssakkunnigas av nämndmajoriteten upptagna förslag beträffande inlösningsvillkoren i övrigt komma även de att medföra betänkliga konsekvenser, har utförligt och övertygande påvisats i tidigare framkommen kritik mot de gruvlagstiftningssakkunnigas lagförslag. För vår del vilja vi i denna sak utöver det sagda därför endast framhålla, att när de sakkunniga och nämndmajoriteten föreslagit en tidsbegränsad upplåtelse till inmutaren, borde de enligt vår uppfattning i varje fall hava undvikit sådana inlösensbestämmelser, som måste å ena sidan än ytterligare avskräcka företagaren från att engagera sig i gruvverksamheten och å andra sidan motarbeta statens intresse att vid upplåtelsetidens slut erhålla en i bästa möjliga skick befintlig gruva. Icke blott gentemot företagaren rättvisare utan också för staten och framförallt folkhushållet bättre resultat vore säkerligen att

vinna, om staten förpliktades att vid eventuell inlösen erlägga det fulla värdet av gruvföretaget i det skick, i vilket det vid inlösningstillfället befunne sig. Företagaren finge då ett eget intresse av att gruvföretaget överlämnades i gott stånd, och staten hölle — utan att gruvnäringen på samma sätt paralyserades som vid bestämmelserna enligt framförallt nämndmajoritetens förslag — åt sig den möjlighet öppen, som majoriteten vill hava säkerställd, nämligen att utan ekonomisk uppoffring kunna direkt ingripa i malmhushållningen och gruvdriften.

Givetvis bli de för näringen och folkhushållet ogynnsamma följderna av en begränsad upplåtelsetid för gruva starkare framträdande, ju kortare upplåtelsetiden är, men det är felaktigt att tro, att om upplåtelsetiden endast tillmätes "lagom" lång, så skola olägenheterna upphöra. Huvudsakliga skillnaden är, att olägenheterna vid en längre upplåtelsetid uppträda senare. Så snart man nalkas den tidpunkt, då statens inlösningsrätt kan göras gällande, måste de nämnda fenomenen oundvikligen framkomma. Det ligger i ett gruvföretags natur, att det icke kan utbyggas på en gång. Nytt kapital måste ständigt engageras i anläggningar av olika slag liksom i nyss berörda förberedande arbeten, därest räntabiliteten skall kunna hållas vid den höjd, som gruvans malmtillgångar möjliggöra. Men vem tillskjuter kapital för nya anläggningar, för underhåll och för framtidsarbeten, när affären inom kort skall avvecklas?

Det bör i detta sammanhang erinras om att det i regel erfordras lång tid från det att en gruvfyndighet upptäckts och gruvarbetet därå igångsatts och till dess att gruvföretaget blivit relativt färdigutbyggt och ekonomiskt lönande. Denna tid blir givetvis längre, därest förädlingsverk och nya kommunikationsleder också måste tillskapas, innan en ekonomisk exploatering kan börja. Såsom i viss mån belysande för de tidsperioder, med vilka man härvid måste räkna, må här visas, hur det i ifrågavarande avseende förhållit sig med de gruvor, vilka i nämndens betänkande omnämnas såsom upptäckter av betydelse under de två decennierna före och efter sekelskiftet, nämligen

Mertainen, Ekströmsberg, Tuolluvara, Leveäniemi, Saxberget, Stekenjokk, Remdalen, Tjåter och Skelleftefältsgruvorna.

Av dessa hade *Mertainen, Ekströmsberg* och *Leveäniemi* upptäckts under 1890-talet och blivit föremål för närmare undersökningar. Någon brytning hade dock icke ännu förberetts och inga transportanordningar från gruvfälten påbörjats, när staten under 1907 och 1908, mer än 10 år efter gruvfältens upptäckt, genom avtal förvärvade desamma; av staten lades de som bekant i reserv för framtiden. — *Tuolluvara,* som upptäcktes 1897 och började bearbetas 1902, kunde redan 1905 giva viss avkastning, men utvidgningsarbetena fortsattes under ett flertal år. Att detta gruvföretag kunde så relativt hastigt bliva bärande, berodde på en del särskilt gynnsamma omständigheter, såsom att fyndigheten är belägen på endast 5 km. avstånd från järnväg, att för malmens tillgodogörande icke erfordras någon anrikning, och att malmen befanns särskilt lämplig för redan befintliga svenska järnverk. — *Saxberget* upptäcktes 1880 och började bearbetas i nämnvärd skala 1886—87. Räntabelt blev företaget först fr. o. m. omkring 1916—17, d. v. s. 30 år efter det gruvarbetet påbörjats, och sedan mycket stora kapital offrats på anläggningar av olika slag för malmens tillgodogörande. Observeras bör, att det här rör sig om en fyndighet av betydande dimensioner och med relativt höga metallhalter (zink och bly), belägen i hjärtat av bergslagen. Någon ny utfraktsväg behövdes ej, som i så många andra fall, anskaffas. — Fyndigheterna vid *Stekenjokk* och *Remdalen,* upptäckta 1918, hava utlagts såsom statsgruvefält och ej närmare undersökts. Ett eventuellt utbyggande av dem liksom av *Tjåters*-fyndigheten, ävenledes upptäckt 1918 och ej heller ännu underkastad närmare undersökning, skulle givetvis fordra en lång tid, beroende på avlägsenhet från varje kommunikationsled. — Vad slutligen *Skelleftefältens* nu senast upptäckta fyndigheter beträffar, må endast påpekas, att ett antal av ifrågavarande malmer upptäcktes redan 1918—20, utan att man ännu, alltså efter snart 10 år, kan bedöma, när de kommunikationsleder skola kunna komma till stånd, som utgöra förutsätt-

ning för en ekonomisk bearbetning av desamma; brytning har hittills endast börjat, resp. ifrågasatts, av de fyndigheter, som ur kommunikationssynpunkt ligga särskilt gynnsamt till. — Såsom en komplettering till dessa data må slutligen erinras om den långa tid, som åtgick innan brytningen av de stora norrbottniska förekomsterna Gällivare och Kirunavara, båda upptäckta i början av 1700-talet och Gällivare bearbetat redan fr. o. m. senare delen av 1700-talet, blev vinstgivande. Dessa fyndigheters "naturvärde" är dock säkerligen mycket större än motsvarande värde av vad som kan väntas bliva nyupptäckt i framtiden.

Denna redogörelse för de tider, som i verkligheten åtgått för att skapa bärkraftiga gruvföretag, torde visa orimligheten av den nu av nämndmajoriteten föreslagna begränsningen av gruvupplåtelser till 30 år från gruvarbetets början, resp. 35 år från fyndighetens utmålsläggande. Majoritetens uppfattning, att en tidrymd av 30 år får "anses vara tillräckligt lång för att giva företagaren tillfälle att taga ut ersättning för sina kostnader och en skälig vinst", saknar varje stöd i verkligheten. Därest vid en sådan tidsbegränsning kapital ställes till ett gruvföretags förfogande, skulle ju tvärt om företaget, såsom erfarenheten i ovan relaterade fall visat, i regel knappt mer än hinna bliva försatt i räntabelt skick, förrän tidpunkten för statens övertagande därav vore förestående. Risken härför är givetvis så mycket större om, såsom väl i de flesta fall blir förhållandet, redan en del, kanske en större del, av de 30 resp. 35 åren förgått, när kapitalinvesteringen påfordras. Det bör härvidlag särskilt observeras att, såsom nämnden i annat sammanhang påpekat, nya malmfynd av betydelse hädanefter knappt torde kunna förväntas annat än i mer avlägsna delar av landet. Innan en exploatering av sådana fynd överhuvud kan börja, måste påtagligen varjehanda tidskrävande förarbeten utföras och framförallt kommunikationsleder anskaffas.

Lika oberättigat som ovan citerade uttalande om tillräckligheten av en 30-årig upplåtelsetid synes oss nämndmajoritetens antagande, att om eventuella förlängningar av upplåtelsen lämnas för 15 år i sänder detta får "anses tillgodose både in-

mutarens och statens berättigade anspråk". Under en så kort nådaperiod kan det påtagligen i regel ej vara någon fördel för företagaren att väsentligen förbättra eller utvidga sin rörelse. Gruvrörelsen kommer att bedrivas i skuggan av hotet från nästa uppsägelsedag.

Begränsad upplåtelsetid har för en företagare en helt annan innebörd, då det gäller ett gruvföretag, än då det rör sig om exempelvis en vattenkraftsanläggning. I sistnämnda kategori av företag kan, i motsats till vad fallet är vid gruvföretag, den slutliga utbyggnaden i regel ske relativt hastigt, och sedan den en gång skett, erfordras i huvudsak inga andra arbeten än för underhållet. Vidare är kraftföretagets blivande ekonomi — till markerad åtskillnad från gruvföretagets — relativt lätt att beräkna, innan det utbygges. Ofta kan avsättningen av väsentliga delar av den producerade kraften säkerställas för tiotal av år framåt, vadan en företagare på detta område relativt lätt kan överblicka de ekonomiska resultaten under den fastställda användningstiden. Ett gruvföretag är på ett helt annat sätt beroende av konjunkturerna. Många år i rad giva kanske förluster, andra perioder giva vinster. För kompensering av riskmomenten måste gruvföretagaren kunna räkna med en lång utjämningsperiod. Det är under sådana omständigheter anmärkningsvärt, att nämndmajoriteten föreslagit för gruvnäringen en till och med *kortare* upplåtelsetid än den fyrtioåriga, vilken enligt 1918 års vattenlag tillerkänts vattenkraftsföretagare. En väsentligt längre tid hade under alla omständigheter varit motiverad, och det må hänvisas till att 1920 års gruvlagstiftningssakkunniga ansett en sextioårig upplåtelsetid för gruvorna erforderlig.

Av det anförda framgår, att vi icke kunna förorda någon statlig inlösningsrätt till gruva. Vi anse oss hava så mycket större skäl för att avstyrka nämndmajoritetens — liksom också 1920 års gruvlagstiftningssakkunnigas — ifrågavarande förslag, som en sådan inlösningsrätt, enligt vad vi nedan skola visa, ej heller skulle kunna väntas medföra någon fördel för staten själv.

Innan vi övergå till att undersöka, vilken ställning staten såsom gruvägare skulle komma att få, vilja vi emellertid med

hänsyn till majoritetens förslag att överföra jordägarens hittillsvarande gruvandel till staten först framhålla, att vi ingalunda kunna dela nämndmajoritetens uttalade uppfattning, att "det för inmutaren i de flesta fall" torde "vara en fördel att få staten som kompanjon vid startandet och utvecklandet av gruvdriften". Bortsett från att varje kompanjonskap är för företagaren mindre gynnsamt än den fulla och fria förfoganderätten över hela fyndigheten — vilken i regel kan vinnas, när de olika gruvandelarna ligga på enskilda händer —, så måste kompanjonskapet med staten te sig såsom det minst eftersträvansvärda. Även i ekonomiska angelägenheter torde nämligen statens handlande komma att framdeles liksom hittills i stor utsträckning influeras av opinionens och politikens växlande uppfattningar och av synpunkter av helt annat slag än de, som borde vara för en delägare i vederbörande gruva utslagsgivande. Och staten har alltid en god arsenal av påtryckningsmedel till förfogande för att göra sina önskemål gällande beträffande det gemensamma företaget. I nämndens betänkande påpekas också, att staten genom sin hälftenrätt i fyndighet blir i tillfälle "öva direkt inflytande även över av enskilda inmutade fyndigheters utnyttjande". Den enskilde företagaren-meddelägaren komme säkerligen alltid att känna sig osäker och beroende.

Någon säkerhet finnes påtagligen ej heller och kanske knappt ens någon sannolikhet för att de i betänkandet uttalade principerna skola komma att i verkligheten realiseras beträffande uteslutande affärsmässighet vid handhavandet av statens ifrågavarande företagarverksamhet. Icke endast statens egna, utan i lika hög grad inmutaren-kompanjonens intressen, bleve emellertid därav lidande. Skulle statens beslutande och handlande inom gruvföretagen utställas till granskning och kritik av den art, som brukar förekomma beträffande statsföretag, är det även sannolikt, att många av dem, som finge att tillvarataga statens ifrågavarande intressen, komme — för att undvika klander för misstag — att, trots nämndens motsatta anvisningar, låta staten inom gruvföretagen bliva den passive, "den

där utan egen kostnad och risk lägger sig i efterhand för att träda till först om företaget visar sig gå bra". Att detta skulle medföra skada både för kompanjonen och för gruvnäringen är påtagligt.

Vi hysa alltså den bestämda uppfattningen, att de fördelar, som inmutningssystemet enligt både nämndmajoritetens och vår mening medför för gruvnäringen och folkhushållet, äventyras, därest detsamma förbundes med den av majoriteten föreslagna begränsade upplåtelsetiden och det inmutaren påtvungna samarbetet med staten. Intresset för ett kostsamt uppletande av nya malmfyndigheter komme att upphöra. En malmletning av exempelvis det slag, som lett till upptäckten av de i nämndens betänkande flera gånger berörda Skelleftefälten, skulle med säkerhet ej hava kommit till stånd under de förutsättningar, som nämndmajoritetens förslag komme att skapa. Och för eventuellt nyupptäckta malmers tillgodogörande komme kapital ej att ställas till förfogande. Vårt lands ekonomiska historia har dock visat, att det är till folkhushållets nytta, att olika naturtillgångar tillgodogöras, medan ekonomiska förutsättningar därför äro för handen. Efter en viss tid kunna dessa hava så förändrats, att en naturtillgång icke längre är exploaterbar, medan en annan trätt i dess ställe. Det är därför i folkhushållets verkliga intresse, att varje onödigt hämmande av ifrågavarande slag av näringsverksamhet undvikes.

Staten som gruvföretagare.

Nämndmajoritetens förslag, att staten skall bliva hälftendelägare i nyinmutade malmfyndigheter och förbehålla sig rätt att efter 30 år mot ersättning av en del av anläggningarnas värde tvångsvis övertaga även den andra hälften, medför som konsekvens, att staten blir företagare på gruvnäringens område. Majoriteten uttalar också positivt, att staten bör aktivt deltaga i gruvhanteringen och taga de risker, som därmed äro förbundna, ehuru särskilt beträffande mindre gruvföretag en utarrendering till inmutaren av statens gruvandel i stället bör

komma ifråga. Det är för övrigt sannolikt, att, därest nämndmajoritetens förslag följdes, skulle sådan företagarverksamhet i landet, som avser uppsökande och bearbetande av nya fyndigheter, få lov att väsentligen övertagas av staten, om någon verksamhet av detta slag överhuvudtaget skulle komma till stånd, ty förslaget lämnar alltför liten uppmuntran åt den enskildes arbete på ifrågavarande områden.

Mot ett utsträckande av den statliga företagarverksamheten i det moderna samhället kunna emellertid tungt vägande skäl anföras. I nämndens förslag beröres nödvändigheten av en fullt affärsmässig förvaltning av en statens ifrågavarande verksamhet. Hur organiserandet därav skall ske i det föreliggande fallet, har nämnden emellertid ej prövat. Innan lag stiftas, som framtvingar statlig företagarverksamhet på gruvområdet, synes det oss dock i varje fall nödvändigt, att grundlinjerna för statens utövande av denna nya verksamhet uppdragits och befunnits giva förhoppning om goda resultat. Att först fatta beslut, vilka som konsekvens medföra sådan statsverksamhet, för att först därefter pröva och kanske förgäves eftersöka en ur olika synpunkter tillfredsställande form för verksamhetens utövande, kan ej vara försvarligt.

Nämnden uttalar, att "förutsättningen för en statlig företagarverksamhet måste givetvis dock vara, att den statliga gruvdriften kan förväntas giva ett produktionsresultat, som icke understiger det, som uppkommer vid enskild drift". Vi för vår del våga betvivla, att denna förutsättning kan uppfyllas. Ovan berörda omständigheter och den bundenhet, som torde vara oskiljaktig från varje statsverksamhet, hur densamma än organiseras, måste oundvikligen minska affärsmässigheten och den icke minst för gruvföretag nödvändiga anpassningsförmågan inför ständigt växlande situationer.

Även om man skulle lyckas finna organisationsformer, som gåve grundad förhoppning om en affärsmässig skötsel av statsföretaget, kvarstå emellertid andra med statsdriften förbundna efter vår mening större svårigheter, som icke kunna kringgås. Några av dessa skola här beröras.

Arbetsgivarproblemen äro oskiljaktigt förenade med företagarverksamheten. Vilken ställning skola de statliga affärsföretagen intaga i sin egenskap av arbetsgivare? Skall staten för att skydda sina industriella intressen i likhet med andra stora företagare ingå i arbetsgivarförening, eller skall statens företag stå utanför sådana och överlåta åt den andra parten att med hjälp av sina facksammanslutningar ensam stärka sin ställning? Vill staten förbjuda sina arbetare att gå i strejk o. d., även där det icke rör sig om direkt samhällsvådliga arbetsnedläggelser, eller i motsatt fall, bör staten avstå från arbetsgivarens vapen, lockouten? Väljer staten — vilket är sannolikt med hänsyn till dess politiska byggnad — att för sina företag ej begagna sig av de metoder, som kunna skydda en arbetsgivares intressen, få statsföretagen givetvis betala ständigt stigande och i förhållande till företagens avkastningsförmåga för höga löner med påföljd, att produktionens resultat bliva otillfredsställande och dess upprätthållande äventyras. Klart är, att dylika svårigheter framträda starkare, i den mån den statliga företagarverksamheten växer i omfång i förhållande till motsvarande enskild verksamhet, vilken senare därigenom efter hand förlorar sin hittillsvarande ställning såsom på arbetsgivarområdet i viss mån normgivande.

Det må i detta sammanhang ifrågasättas, om det kan vara till fördel för statens auktoritet och principiellt opartiska ställning, att staten genom att driva egen industriell företagarverksamhet blir direkt engagerad i intressetvister med stora grupper av medborgare. Betänkliga komplikationer härav kunna otvivelaktigt lätt uppstå. Rent teoretiskt kan också det generella spörsmålet diskuteras, om det är lämpligt, att staten vid utövande av sina överhöghetsfunktioner blir i alltför många fall så att säga domare i egen sak.

Sist berörda frågor sammanhänga med den om statens s. k. "dubbelväsen" att vara å ena sidan överhet och lagstiftare för medborgarna och verksamheten i landet och å den andra sidan samtidigt själv en deltagare i denna samma verksamhet. Man må — och bör där statlig affärsverksamhet är oundviklig —

eftersträva ett strängt särhållande av statens funktioner, när den uppträder i den ena eller den andra av dessa egenskaper, men man måste göra klart för sig, att detta kan uppnås endast till en viss grad. Hos samma statsmakter och alltså av samma personer beslutas dock i sista hand både över lagstiftning, administration och statlig affärsverksamhet. Och de mångas intresse måste i regel bliva utslagsgivande, oavsett utgångspunkterna. Ju större relativ omfattning som den statliga affärsdriften får, desto omöjligare blir det att undvika konflikter mellan det nödvändiga kravet på likställighet mellan statliga och enskilda företagare och den statliga företagarens strävan att utnyttja samhällsmaktens hjälpmedel till främjande av sina företagarintressen i konkurrens med den enskilde, och desto omöjligare blir det att undvika, att de inom statsföretagen anställda utnyttja tillgängliga politiska möjligheter för att befordra sina intressen såsom anställda. Påtagligt är, att dessa med statlig företagarverksamhet förbundna svårigheter blivit accentuerade genom det bestämmande inflytande å landets angelägenheter, som numer kan utövas av olika medborgargrupper. — När Gustav Vasa på sin tid personifierade staten och bedrev en betydande statlig företagarverksamhet, funnos icke dessa problem.

Ett avskaffande av all statlig affärsverksamhet kan för närvarande ej ifrågasättas. Det ligger exempelvis utanför praktisk politik i vårt land att föreslå ett upphörande av statlig järnvägsdrift eller statlig telegraf- och telefonverksamhet. Men det måste anses olämpligt och principiellt oriktigt att utvidga den statliga affärsverksamheten till områden, där den icke är behövlig, än mindre nödvändig. Ett sådant område är gruvdriften.

Speciellt mot statlig gruvdrift tala härutöver en del praktiska skäl. Gruvindustrin är en i hög grad riskfylld näring. Mycket befogat synes oss det av nämnden citerade utskottsuttalandet vid 1854 års riksdag, att "gruvrörelsen i allmänhet och nya gruvors upptagande i synnerhet är förenat med större äventyr, än att staten lämpligen bör däri inledas". Den i nämndens betänkande

förekommande utredningen rörande gruvhanteringens räntabilitet visar också tydligt, att denna varit under de tider, utredningen omfattar, mycket svag för så gott som alla andra gruvor än de stora exportfälten. God räntabilitet uppvisa sålunda endast de norrbottniska och någon enstaka bergslagsgruva, medan det stora flertalet andra gruvor under långa perioder lämnat antingen ingen eller ock en högst obetydlig avkastning. De mellansvenska gruvorna ha fr. o. m. år 1919 genomsnittligt oavbrutet gått med förlust, växlande mellan 2 och 15 % pr år å det inbetalda kapitalet. Det synes oss uppenbart, att en verksamhet, som oftast är förlustbringande, om också någon gång stora förtjänster göras, icke bör utan tvingande skäl utövas av staten. Statens förtroendemän torde icke hava större förutsättningar än andra dödliga att förutse, vilka gruvföretag som komma att bliva lönande och vilka icke. — Först om på grund av de svaga räntabilitetsutsikterna och alltför besvärande lagbestämmelser enskilda icke längre ville bedriva den gruvdrift, som från folkhushållets synpunkt ansåges nödvändig såsom underlag för annan näringsverksamhet i landet, borde efter vår mening staten hava anledning taga ett eget ingripande i gruvnäringen under övervägande. Men att frammana denna situation och tvinga sig till deltagande synes oss föga motiverat.

Ett ytterligare skäl emot statlig gruvdrift är, att, såsom även nämndens utredning visar, denna hantering i regel måste förbindas med förädlingsindustri. Gruvdriften blir "integrerad" i annan rörelse. Staten som gruvägare måste alltså antingen avstå från att genom sådan kombination med förädlingsindustri skapa möjligheter till bästa resultat eller också genom att taga del även i förädlingsindustrin högst väsentligt öka sin företagarverksamhet med resultat, att ovan berörda följder av statens dubbelställning ytterligare förstärkes.

Slutligen må i detta sammanhang ej lämnas utan påpekande den vanskliga ställning, i vilken staten som gruvägare lätt kan komma vid internationella konflikter. Den export av järnmalm, som under världskriget förekom, torde exempelvis svårligen

hava kunnat upprätthållas från några statsgruvor. Gruvdriften hade sannolikt i stället måst inställas och landet fått ökade försörjningssvårigheter.

Gruvrättens säkerställande m. m.

För tillkomst och utveckling av en sund gruvindustri med därå baserad förädlingsverksamhet erfordras av självklara skäl, att rätten till gruvtillgångarna är på betryggande sätt säkerställd. Den till tiden begränsade upplåtelse, som föreslagits för gruvrätten, hava vi för den skull måst avstyrka. Såsom positivt önskemål för blivande gruvlagstiftning vilja vi uttala, att rätt till gruva bör givas så långt som möjligt samma karaktär som rätt till annan egendom. Hittillsvarande ur rättssynpunkt mindre tillfredsställande bestämmelser äro arv från en tid, då gruvdrift icke var industri i modern mening.

I första hand bör det riskmoment avlägsnas, som även av de gruvlagstiftningssakkunniga och av nämnden observerats, nämligen att rätt till gruva kan oåterkalleligen förloras genom försummelse att på dagen inbetala vissa avgifter eller såsom följd av ett återupplivande av något för länge sedan sönat utmål å samma fyndighet. I de fall där ej gruvägare anmält sig önska gruva sönad, bör enligt vår mening försummandet av avgiftsbetalning ej medföra förlust av gruvrätten utan endast kravrätt mot gruvägaren, för vilken fordran gruvan i sista hand utgör säkerhet.

I samband med frågan om rättssäkerheten vilja vi erinra om behovet av lagbestämmelser, som möjliggöra intecknings beviljande dels i gruva, och detta oberoende av om denna håller järnmalm eller fyndighet av annat slag, och dels i för gruvrörelsen upplåten mark med därå uppförda anläggningar.

Endast genom att rätten till gruva och till den mark, varå gruvanläggningarna uppföras, blir säkerställd och genom att inteckningsinstitutet utvidgas på föreslaget sätt, bliva gruvföretag kreditvärdiga i samma mening som företag inom andra industri-

branscher, vilket påtagligen är för gruvnäringens kapitalanskaffning och utveckling av stor betydelse.

Utläggande av statsgruvefält.

På grund av den allmänna ståndpunkt, som vi intaga bl. a. beträffande äganderätten till malmerna, kunna vi icke biträda nämndmajoritetens uttalande, att staten skall vara befogad att lägga statsgruvefält även å enskild mark.

Vi anse för övrigt, att utläggande av statsgruvefält bör förekomma blott i sällsynta undantagsfall och omfatta möjligast begränsade områden. Det bör ske endast för att skydda fyndigheter, som av malmpolitiska eller andra skäl anses böra läggas i reserv. Tiden för ett statsgruvefälts giltighet bör vara på förhand fixerad till ett visst antal år, vid vilkas utgång en omprövning av reserveringen har att ske.

Motivet för det av nämnden föreslagna inmutningssystemet är ju bl. a. att i gruvnäringens och folkhushållets intresse uppmuntra enskilda att efterleta och undersöka nya malmförekomster. Från sådan malmletning bliva emellertid områdena för statsgruvefält undantagna. Därest dessa områden, som väl i regel just äro ur malmletningssynpunkt intressanta, tilltagas större, än som är nödvändigt för den avsiktligt reserverade fyndighetens skyddande, förbliva inom det utlagda området eventuellt förefintliga andra fyndigheter, vilkas omedelbara tillgodogörande kunde vara av allmän betydelse, kanske ouppdagade. Meningen med statsgruvefält kan ju dock icke vara att bilda motsvarighet till nationalparkerna eller geografiska öar av ur malmsynpunkt terra incognita.

Vi hava tillåtit oss att här ovan angiva vår huvudsakliga ståndpunkt i de frågor, där vi icke kunna ansluta oss till nämndmajoritetens uttalanden och förslag beträffande principerna för en ny svensk gruvlagstiftning. Nu gällande gruvstadga behöver otvivelaktigt omarbetas och moderniseras, men, såsom av det anförda framgår, föreligger icke behov av några mer genom-

gripande förändringar. I huvudsak hava, såsom nämndens utredning också givit vid handen, de i gruvlagstiftningen hittills tillämpade principerna väl främjat gruvnäringen. Det förhållandet, att dessa principer äro i det väsentliga desamma, som uppställdes redan i 1723 års förordning, och alltså under generationer invuxit i det allmänna rättsmedvetandet, synes oss utgöra tungt vägande skäl för att de icke böra övergivas, med mindre än att ett alldeles påtagligt behov därför föreligger. Detta synes oss ingalunda vara fallet. Tvärt om äro vi övertygade därom, att gruvnäringen bäst gagnas av en lagstiftning, uppbyggd på dessa samma principer. De förslag i nämndens betänkande, mot vilka vi vända oss, skulle däremot, samtidigt som de våldföra sig mot hittills bestående rättsuppfattning, otvivelaktigt lända gruvhanteringen och därmed folkhushållet till avsevärd skada, utan att befordra något annat allmänt intresse.

I anslutning till vad sålunda anförts få vi, under avståndstagande från den i nämndens betänkande angivna uppfattning rörande äganderätten till mineralen, framlägga följande från nämndmajoriteten avvikande förslag i avseende å principerna för en ny gruvlagstiftning:

1) Gruvlagstiftningen bygges å inmutningsrättens princip med bibehållande av hittillsvarande fördelning av andelarna i gruva mellan inmutare och jordägare, dock att delägare icke skall hava större andel i gruvas avkastning, än som svarar mot hans deltagande i brytningen.

2) Den på inmutning grundade rätten skall icke vara till tiden begränsad.

3) Rätt till gruva bör givas så långt som möjligt samma karaktär som rätt till annan egendom. Rätt till inteckning i gruvegendom bör vidgas.

4) Statsgruvefält skall kunna läggas endast å kronojord och skall vara beträffande giltighetstid och omfång möjligast begränsat.

Oscar Falkman. *Axel Lindblad.*

Statens offentliga utredningar 1927

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fängvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Utredning med förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet. [2]
1926 års pensionsutredning. Betänkande med förslag till ny civil pensionslag m. m. [8]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Socialpolitik.

Utredningar till belysande av arbetsfredsfrågan. [4]
Allmänna principer för en ny gruvlagstiftning. [14]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande med förslag till lag om vissa av landsting eller kommuner drivna sjukhus m. m. [3]
Betänkande med förslag till lag om sinnessjuka och om undersökning angående sinnesbeskaffenhet m. m. [10]

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande med förslag ang. den statsunderstödda egnahemsverksamheten. [12]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande ang. åtgärder för tryggande av skogsvårdsstyrelsernas ekonomi m. m. [1]

Industri.

Hussvampen och konservering av trä mot röta. [9]

Handel och sjöfart.

Betänkande ang. sjöfartsavgifter. [7]

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

1924 års bankkommittés betänkande. [11]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande och förslag rörande den andliga vården vid armén. [5]
Supplement nr 3 till Sveriges familjenamn 1920 [6]
Betänkande med förslag ang. vidgad rätt till utträde ur svenska kyrkan. [13]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Stockholm, Bokförlags-A.-B. Tidens tryckeri 1927.